Allmän pension
Bilagor

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2014

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

Huvudbetänkande av pensionsberedningen
Stockholm 1990

SOU 1990:77

Allmän pension
Bilagor

Huvudbetänkande av pensionsberedningen
Stockholm 1990

SOU 1990:77

Ref KB Oc

Statens offentliga utredningar
1990:77
Socialdepartementet

Allmän pension

Bilagor

Huvudbetänkande av pensionsberedningen
Stockholm 1990

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget, som också på uppdrag av regeringskansliets förvaltningskontor ombesörjer remissutsändningar av dessa publikationer.

Adress: Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel 08/739 96 30
Telefax: 08/739 95 48

Publikationerna kan också köpas i Informationsbokhandeln, Malmtorgsgatan 5, Stockholm.

Graphic Systems AB, Stockholm 1990
Libergraf 104 0 013

ISBN 91-38-10642-6
ISSN 0375-250X

Innehåll

Bilaga A Nuvarande regler

1 Förmåner inom den allmänna pensioneringen 5
1.1 Inledning 5
1.2 Folkpension 6
1.3 Särskilda förmåner inom folkpensioneringen 11
1.4 Tilläggspension (ATP) 13
1.5 Delpension 19

2 Finansiering av den allmänna försäkringen m.m. 20

3 Beskattning av allmän pension 21

4 Avtalspensioner m.m. 23
4.1 Statlig tjänstepension 23
4.2 Kommunal tjänstepension 26
4.3 Industrin och handelns tilläggspension för tjänstemän (ITP) 29
4.4 Särskild tilläggspension (STP) 32
4.5 Avtalsgruppsjukförsäkring (ASG) 33

5 Frivillig pensionsförsäkring 34

Bilaga B Bakgrund till nuvarande regelsystem

1 Den historiska utvecklingen 39
1.1 Äldre tider 39
1.2 Den allmänna pensioneringen 40
1.2.1 Folkpensioneringen 40
1.2.2 Den allmänna tilläggspensioneringen (ATP) 41
1.2.3 Utvecklingen efter införandet av ATP 51
1.3 Tjänstepensioneringar m.m. 53

2 Ekonomiska överväganden i anslutning till utarbetandet av ATP 55

Bilaga C Statistiska uppgifter om pensionstagare och kostnader m.m.

1 Den allmänna pensioneringen 63
1.1 Antalet pensionstagare 63
1.2 Poängförvärv inom ATP 67
1.3 Kostnader 75

2 Avtalspensioner 78
2.1 Antal försäkrade 78
2.2 Pensionsutbetalningar 80
2.3 Fondering 81

3 Privata pensionsförsäkringar 81
3.1 Nytecknade pensionsförsäkringar åren 1978–1989 81
3.2 Individuellt pensionssparande 82

Bilaga D Översikt över den allmänna pensioneringen i vissa andra länder

1 Allmän översikt 85
2 Danmark 89
3 Finland 92
4 Norge 99
5 Förbundsrepubliken Tyskland 104
6 USA 111
7 Canada 116

Bilaga E EG:s regelsystem i fråga om allmän pension

1 Allmänt 123
2 Pensionsrätt för migrerande arbetstagare 124

Bilaga F Frivilliga pensionsförsäkringar – en marknadsöversikt 129

Bilaga G Kostnader för de äldres service och vård 135

Bilaga A

Nuvarande regler

1 Förmåner inom den allmänna pensioneringen

1.1 Inledning

Den allmänna pensioneringen enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL) omfattar folkpension och tilläggspension (ATP). Inom båda dessa system utgår pension i form av ålderspension, förtidspension och efterlevandepension (barnpension, omställningspension, särskild efterlevandepension och – med stöd av övergångsregler – änkepension). Dessutom finns inom folkpensioneringen vissa särskilda förmåner: handikappersättning, vårdbidrag och – övergångsvis – barntillägg. I särskilda lagar finns regler om pensionstillskott och om kommunalt bostadstillägg till folkpension liksom – övergångsvis utgivet – hustrutillägg. Enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring kan utgå delpension till förvärvsarbetande som trappar ned sitt arbete inför övergången till ålderspension.

Såväl folk- som tilläggspensioneringen är obligatorisk och omfattar i princip hela befolkningen. Folkpension utgår oberoende av tidigare avgiftsbetalning eller förvärvsverksamhet. Pensionen utges med enhetliga belopp utan anknytning till den försäkrades föregående inkomstförhållanden. Rätten till ATP är däremot knuten till den försäkrades tidigare verksamhet. Tilläggspensionen relateras storleksmässigt till de arbetsinkomster som den försäkrade har haft under sin aktiva tid, och för oreducerad pension krävs sådana inkomster under ett visst minsta antal år.

Försäkrade enligt AFL är dels svenska medborgare, dels utländska medborgare som är bosatta i Sverige (1 kap. 3 § AFL). Försäkrad för tilläggspension är dessutom utländsk sjöman på svenskt handelsfartyg även om han inte är bosatt i riket. Utländsk medborgare som inte uppfyller de nämnda förutsättningarna är vidare alltjämt försäkrad för tilläggspension om han här har tillgodoräknats pensionspoäng till ATP. En försäkrad som lämnar Sverige anses fortfarande vara bosatt här, om utlandsvistelsen är avsedd att vara längst ett år. Den som av en statlig arbetsgivare sänds till ett annat land för arbete för arbetsgivarens räkning anses dock – om regeringen inte föreskriver annat – vara bosatt i Sverige under hela utsändningstiden, även om denna är avsedd att vara längre än ett år. Detta gäller även medföljande make eller därmed jämställd samt barn som inte fyllt 18 år.

I syfte att anpassa de allmänna pensionsförmånernas storlek till penningvär-

desutvecklingen relateras dessa jämte flertalet av de särskilda folkpensionsförmånerna till det s.k. *basbeloppet* (1 kap. 6 § AFL). Basbeloppet, som fastställs av regeringen för varje år, följer förändringar i prisläget (på grundval av konsumentprisindex). Fr.o.m. år 1991 utgör basbeloppet 29 700 kr. multiplicerat med det tal (jämförelsetal) som anger förhållandet mellan det allmänna prisläget i oktober året före det som basbeloppet avser och prisläget i oktober 1989. Vid fastställande av basbeloppet skall bortses från de prisförändringar som följer av ändringar av den statliga fastighetsskatten, av indirekta skatter och av räntebidrag inom bostadsbidragssystemet, allt i den mån åtgärderna vidtagits för att finansiera den sänkning av den statliga inkomstskatten som genomförs åren 1990 och 1991. Det sålunda beräknade beloppet avrundas till närmaste hundratal kronor. För år 1990 utgör basbeloppet 29 700 kr.

1.2 Folkpension

Pensionsberättigade

Rätt till folkpension tillkommer i princip varje *svensk medborgare som är bosatt i Sverige*. I detta fall utgår pensionen oberoende av bosättnings- eller försäkringstidens längd.

Vid *bosättning utomlands* är *svensk medborgare*, som har rätt till tilläggspension, berättigad till folkpension i förhållande till det antal år för vilka han eller, när fråga är om efterlevandepension, den avlidne har tillgodoräknats pensionspoäng vid tilläggspensionens beräkning. Har pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år, utgår folkpension med oavkortat belopp. I annat fall utgår pensionen med så stor andel därav som svarar mot förhållandet mellan det antal år för vilka pensionspoäng har tillgodoräknats och talet 30. Med poängår jämställs bl.a. år före år 1960 för vilket beräknats till statlig inkomstskatt taxerad inkomst för den försäkrade eller uttagits sjömansskatt. Vid bosättning utom riket utges enbart folkpensioneringens huvudförmåner ålderspension, förtidspension och efterlevandepension samt – som tillägg till pensionen – handikappersättning. Däremot utges då inte pensionstillskott eller vårdbidrag och inte heller kommunalt bostadstillägg (5 kap. 2 och 3 §§ AFL).

Personer som är födda år 1929 eller tidigare eller som är födda senare men som den 1 juli 1979 redan uppbar folkpension har möjlighet att åberopa äldre lagstiftning för rätt till folkpension vid bosättning utanför Sverige. Enligt dessa äldre regler utgick folkpension till den som bodde utomlands under förutsättning att han varit mantalsskriven här i landet för det år då han fyllde 62 år och för de fem åren närmast dessförinnan.

Utländsk medborgare (eller statslös) som är *bosatt i Sverige* är på samma villkor och med samma tilläggsförmåner som svensk medborgare berättigad till folkpension under förutsättning att han har varit bosatt en viss minsta tid i Sverige. För ålderspension krävs att den försäkrade har varit bosatt i Sverige sedan minst fem år och efter fyllda 16 år har varit bosatt här under sammanlagt minst tio år. Förtidspension och handikappersättning utgår till utlänning, om denne antingen är bosatt i Sverige sedan minst fem år eller, om han är bosatt i Sverige sedan kortare tid än fem år, har varit normalt

arbetsför oavbrutet minst ett år under bosättningstiden. Rätt till vårdbidrag för barn tillkommer utländsk förälder om föräldern är bosatt i Sverige sedan minst ett år. För att efterlevandepension skall utgå till vuxen efterlevande utlänning fordras antingen att den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt här i landet eller att den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt här. För efterlevande barn gäller en motsvarande regel, dock att det i dessa fall krävs sex månaders i stället för fem års bosättning. Om en utlänning enligt vad ovan sagts är berättigad till förtidspension eller särskild efterlevandepension, ersätts denna automatiskt av ålderspension då han uppnår 65 års ålder, även om han då inte har uppfyllt den särskilda kvalifikationstiden för rätt till ålderspension. Likaså är barn, för vilket förälder har uppburit vårdbidrag, berättigat till förtidspension eller handikappersättning från 16 års ålder utan hinder av att kvalifikationstiden för dessa förmåner då inte är uppfylld (5 kap. 4 och 5 §§ AFL).

Vid sidan av det angivna regelsystemet finns vissa *dispensregler* som kan åberopas av svenska och utländska medborgare som flyttar utomlands sedan de beviljats folkpension i Sverige men som inte uppfyller villkoren för rätt till – oavkortad – pension vid bosättning utanför Sverige. Reglerna innebär att svensk medborgare, som har börjat uppbära folkpension, liksom utländsk medborgare, som efter viss tids bosättning här har beviljats folkpension, kan efter prövning i det enskilda fallet få behålla pensionen även sedan rätten därtill enligt huvudregeln har upphört till följd av flyttning från Sverige. En förutsättning härför är att regeringen har så förordnat för vissa fall eller det med hänsyn till omständigheterna skulle framstå som oskäligt att dra in pensionen (5 kap. 6 § AFL). Förordnande i enlighet härmed har meddelats i kungörelsen (1962:516) med föreskrifter rörande rätt till folkpension utom riket i vissa fall. Enligt denna kungörelse kan den folkpensionsberättigade – efter ansökan – få fortsätta att uppbära pensionen om han vistas utomlands för vård av hälsan eller för behandling av sjukdom och det finns skälig anledning att anta att vården eller behandlingen har avsevärd betydelse för honom.

I övrigt innehåller den svenska lagstiftningen inga regler om rätt till folkpension för *utländsk medborgare* vid *bosättning utomlands*. Bestämmelser härom finns dock i en rad konventioner som har ingåtts mellan Sverige och andra länder. Sådana konventioner gäller för närvarande i förhållande till de andra nordiska länderna, Förbundsrepubliken Tyskland, Jugoslavien, Portugal, Schweiz, Turkiet, Frankrike, Marocko, Italien, Nederländerna, Israel, Österrike, Spanien, Grekland, USA, Storbritannien, Luxemburg, Canada samt provinsen Quebec. Genom dessa konventioner ges i allmänhet medborgare i det andra landet rätt till svensk folkpension vid bosättning utanför Sverige på samma villkor som gäller för svenska medborgare. Enligt den nordiska konventionen om social trygghet gäller dock andra regler härför. I denna har dessutom föreskrivits kortare kvalifikationstid än enligt AFL i vad gäller rätten till folkpension vid bosättning i Sverige.

Ålderspension

Ålderspension utgår fr.o.m. den månad varunder den försäkrade fyller 65 år. Efter framställning av den försäkrade kan ålderspensionen utgå tidigare, dock tidigast fr.o.m. den månad då han uppnår 60 års ålder. Förtida pensionsuttag, som kan begränsas till att avse hälften av pensionen, måste göras samtidigt för folkpension och tilläggspension. Möjlighet finns också att uppskjuta uttag av hela eller halva pensionen till mellan 65 och 70 års ålder (6 kap. AFL).

Tas ålderspensionen ut i förtid, minskas pensionen med 0,5 % för varje månad som, då pensionen har börjat utgå, återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller 65 år. Uppskjuts uttaget, ökas pensionen med 0,7 % för varje månad som, då pensionen börjar utgå, har förflutit från ingången av den månad varunder den försäkrade fyllde 65 år. Reduktionen av pensionen vid förtida uttag liksom ökningen vid uppskjutet uttag är livsvarig och bygger på försäkringsmatematiska beräkningsgrunder.

Den försäkrade har rätt att närhelst han så önskar – dvs. såväl före som efter 65 års ålder – återkalla sitt uttag av ålderspension. Återkallelse kan även ha det innehållet att hel ålderspension nedsätts till hälften.

Ålderspension som tas ut vid 65 års ålder utgör för år räknat för en ensamstående pensionstagare 96 % av basbeloppet, dvs. 28 512 kr. vid basbeloppet 29 700 kr. för år 1990. För gift försäkrad, vars make uppbär folkpension i form av ålderspension eller hel förtidspension (eller har fyllt 65 år men ej tagit ut ålderspension vartill rätt föreligger), utgör ålderspensionen 78,5 % av basbeloppet, dvs. 23 315 kr. år 1990. Om den försäkrades make uppbär två tredjedelar av hel förtidspension eller halv förtidspension, utgår ålderspensionen i det förra fallet med 84 1/3 % och i det senare fallet med 87 1/4 % av basbeloppet, dvs. med 25 047 kr. resp. 25 913 kr. år 1990.

Förtidspension

Förtidspension utgår till försäkrad som fyllt 16 år för tid före den månad då han fyller 65 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom, om hans arbetsförmåga på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig. Kan nedsättningen av arbetsförmågan inte anses varaktig men kan den antas bli bestående avsevärd tid, har den försäkrade rätt till folkpension i form av sjukbidrag. Sjukbidraget är begränsat till viss tid, men i övrigt gäller vad som är föreskrivet om förtidspension även sjukbidrag (7 kap. AFL).

Förtidspensionens storlek graderas efter nedsättningen av den försäkrades arbetsförmåga så, att försäkrad vars arbetsförmåga är nedsatt i sådan grad att intet eller endast en ringa del därav återstår (nedsättning med minst 5/6) erhåller hel förtidspension. Är arbetsförmågan nedsatt i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften (nedsättning med minst 2/3 men ej 5/6), utgår två tredjedelar av hel förtidspension. I övriga fall (nedsättning med minst 1/2 men inte 2/3), utgår halv förtidspension.

Vid bedömande av i vad mån arbetsförmågan är nedsatt skall beaktas den försäkrades förmåga att vid den nedsättning av prestationsförmågan varom är fråga bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans krafter

och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. Bedömningen skall göras efter samma grunder oavsett arten av den föreliggande nedsättningen av prestationsförmågan. Med inkomst av arbete likställs i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet.

I fråga om äldre personer skall bedömningen främst avse deras förmåga och möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som de tidigare har utfört eller genom annat för dem tillgängligt lämpligt arbete.

Hel förtidspension utgår med samma belopp som en ålderspension som tas ut vid 65 års ålder.

Rätt till förtidspension tillkommer även – inom både folk- och tilläggspensioneringen – försäkrade som har fyllt 60 år och som är varaktigt arbetslösa samt har uppburit arbetslöshetsersättning under den längsta tid sådan ersättning kan utges eller har erhållit kontant arbetsmarknadsstöd under maximal tid. Genom lagändring som träder i kraft den 1 oktober 1991 avskaffas emellertid denna möjlighet till förtidspension på rent arbetsmarknadsmässiga skäl (prop. 1989/90:62, SfU 12, rskr. 185).

Gemensamma bestämmelser för ålders- och förtidspension

Ålderspension och förtidspension kan kompletteras med kommunalt bostadstillägg, handikappersättning och pensionstillskott. Enligt övergångsregler kan också under viss tid framöver utges barn- och hustrutillägg i anknytning till sådan pension. Barntillägg, hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg kan dock inte utgå som komplement till ålderspension som tagits ut före 65 års ålder förrän denna ålder har uppnåtts.

Vid tillämpning av folkpensioneringens bestämmelser om ålderspension och förtidspension skall gift pensionsberättigad som stadigvarande lever åtskild från sin make likställas med ogift pensionsberättigad, om inte särskilda skäl föranleder till annat. Med gift pensionsberättigad likställs å andra sidan pensionsberättigad som stadigvarande sammanbor med någon med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn (10 kap. 1 § AFL).

Barnpension

Barnpension utgår till barn under 18 år vars far eller mor eller båda föräldrar har avlidit. Sådan pension utges även till barn som har fyllt 18 år, om barnet därefter bedriver studier på grund- eller gymnasieskolenivå. Rätt till pension föreligger dock längst t.o.m. juni månad det år då barnet fyller 20 år.

Barnpension efter en avliden förälder utgör för år räknat 25 % av basbeloppet, dvs. 7 425 kr. vid basbeloppet 29 700 kr. Pensionen skall dock alltid utges med sådant belopp att den, tillsammans med tilläggspension i form av barnpension som utbetalas till barnet, utgör 40 % av basbeloppet, dvs. 11 880 kr. år 1990. Har barnets båda föräldrar avlidit utgår barnpension med dubbelt så höga belopp.

Efterlevandepension till vuxna efterlevande

Till en man eller kvinna vars make har avlidit utges folkpension i form av omställningspension och särskild efterlevandepension. Med efterlevande make likställs den som, utan att vara gift, stadigvarande sammanbodde med en icke gift man eller kvinna vid dennes död och som tidigare har varit gift med eller har eller har haft eller då väntade barn med denne.

Rätt till *omställningspension* har en efterlevande make, som inte har fyllt 65 år och som stadigvarande sammanbodde med sin make vid dennes död, om den efterlevande vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med barn under tolv års ålder som stod under vårdnad av makarna eller en av dem. Rätt till sådan pension har även efterlevande make som oavbrutet hade sammanbott med maken under en tid av minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet.

Omställningspension utges för en tid av ett år från dödsfallet. Pensionen kan emellertid utbetalas för längre tid, nämligen så länge som den efterlevande har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under tolv år, som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem.

För tiden efter det att rätten till omställningspension upphört kan utges *särskild efterlevandepension*. Rätt till sådan pension har en efterlevande make, som inte har fyllt 65 år och som uppfyller även övriga villkor för rätt till omställningspension, om den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom ett för honom lämpligt arbete är nedsatt med minst hälften alltsedan makens död och nedsättningen beror på arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsa eller annan därmed jämförlig omständighet samt kan antas vara inte endast kortvarig.

Särskild efterlevandepension kan utges som hel eller partiell förmån. Om möjligheten för den efterlevande att bereda sig inkomst genom arbete är nedsatt i sådan grad att intet eller endast en ringa del därav återstår, utges hel särskild efterlevandepension. Är möjligheten därtill nedsatt i mindre grad men ändå med avsevärt mer än hälften, utges två tredjedelar av hel pension. I övriga fall utges halv pension.

Vid bedömande i vad mån förvärvsmöjligheten är nedsatt skall beaktas den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras med hänsyn till utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och andra därmed jämförliga omständigheter.

Särskild efterlevandepension kan inte utges samtidigt med ålderspension enligt AFL och inte heller med anledning av sådan nedsättning av förvärvsmöjligheten för vilken den efterlevande är berättigad till förtidspension eller sjukpenning.

Omställningspension och hel särskild efterlevandepension utgår med samma belopp som en ålderspension som tas ut vid 65 års ålder. Enligt särskilda regler kan särskild efterlevandepension minskas med hänsyn till bl.a. delpension, arbetslöshetsstöd, utbildningsbidrag och vuxenstudiebidrag.

I förekommande fall kan jämte omställningspension och särskild efterlevandepension utgå kommunalt bostadstillägg och pensionstillskott.

Omställningspension för förlängd tid och särskild efterlevandepension dras in om den efterlevande ingår nytt äktenskap eller stadigvarande sammanbor

med någon som den efterlevande har varit gift med eller har eller har haft barn med.

Änkepension

De redovisade reglerna för efterlevandepension trädde i kraft den 1 januari 1990 och tillämpas vid dödsfall som inträffar fr.o.m. denna tidpunkt. Samtidigt upphävdes tidigare gällande bestämmelser om änkepension från folkpensioneringen. Enligt övergångsregler gäller dock dessa äldre bestämmelser även fortsättningsvis för dem som vid ikraftträdandet redan hade rätt till änkepension och för gifta och därmed likställda kvinnor som då var 45 år eller äldre, dvs. födda år 1944 eller tidigare. Också i andra avseenden – för yngre kvinnor liksom på barnpensioneringens område – gäller särskilda övergångsbestämmelser.

1.3 Särskilda förmåner inom folkpensioneringen

Enligt regler som gällde fram t.o.m. den 31 december 1989 kunde till ålders- och förtidspension utgå *barntillägg* för varje barn under 16 år till försäkrad förälder. Barntillägget till hel pension utgjorde för år räknat i regel 26 % av basbeloppet. Det minskades med hänsyn till pensionstagarens ATP. Enligt övergångsregler har de som vid årsskiftet 1989–1990 uppbar barntillägg fortsatt rätt härtill.

Folkpension i form av ålderspension, förtidspension, omställningspension och särskild efterlevandepension kan kompletteras med *pensionstillskott* om den försäkrade har låg ATP eller ingen ATP alls.

Pensionstillskott till ålderspension och efterlevandepension uppgår för närvarande till 50 % av basbeloppet (14 850 kr. år 1990). Tillskottet till hel förtidspension utgör 100 % av basbeloppet (29 700 kr. år 1990). Pensionstillskott utgår med samma belopp till gift och ogift pensionstagare. Fr.o.m. den 1 januari 1991 höjs pensionstillskotten till 54 resp. 104 % av basbeloppet.

Pensionstillskott till halv ålderspension eller till förtidspension eller särskild efterlevandepension som utgår med två tredjedelar eller hälften av hel pension utgör motsvarande andel av helt pensionstillskott. Om ålderspension på grund av förtida eller uppskjutet uttag har minskats eller ökats med visst procenttal minskas eller ökas pensionstillskottet i motsvarande mån.

Pensionstillskottet är inkomstprövat mot tilläggspension i alla former. Avräkningen är så konstruerad att den som uppbär tilläggspension med belopp överstigande pensionstillskottets nivå inte får något sådant tillskott. Till den som uppbär tilläggspension med lägre belopp utgår pensionstillskott i den mån de sammanlagda förmånerna inte överstiger nivån för oreducerat pensionstillskott. Avräkning mot tilläggspension görs krona mot krona.

Hustrutillägg är en inkomstprövad förmån som under vissa förutsättningar kan utges till kvinnor som är födda år 1934 eller tidigare. Rätt till hustrutillägg tillkommer, för tid före 65 års ålder, hustrun till den som uppbär folkpension i form av ålderspension eller förtidspension, om hustrun har fyllt 60 år och själv inte uppbär sådan folkpension samt makarna har varit gifta

minst fem år. När särskilda skäl föreligger kan hustrutillägg utgå även om hustrun inte har fyllt 60 år eller makarna har varit gifta kortare tid än fem år.

Hustrutilläggets maximibelopp utgör skillnaden mellan å ena sidan sammanlagda årsbeloppet av folkpension i form av hel ålderspension till två makar jämte två pensionstillskott och å andra sidan pension till ogift jämte ett pensionstillskott. Vid denna beräkning utgår man från de pensionsbelopp som gäller vid uttag fr.o.m. 65-årsmånaden. Detta innebär att oreducerat hustrutillägg år 1990 utges med belopp motsvarande 111 % av basbeloppet (32 967 kr.).

Kommunalt bostadstillägg (KBT) är en inkomstprövad förmån som efter beslut av kommun kan utgå till den som uppbär folkpension i form av ålderspension, förtidspension, omställningspension eller särskild efterlevandepension och är mantalsskriven inom kommunen eller till där mantalsskriven hustru som uppbär hustrutillägg.

Det kommunala bostadstillägget utgår enligt de grunder som kommunen själv bestämmer. Det varierar därför storleksmässigt kommunerna emellan. Avvikelse från de i lagen fastställda inkomstprövningsreglerna får dock inte göras. Vidare krävs att tillägget utges med lägst de belopp som beräknat per månad svarar mot den del av den månatliga bostadskostnad som enligt föreskrifter som regeringen meddelar skall täckas av bostadstillägg för att statsbidrag skall lämnas.

Regeringen har föreskrivit att statsbidrag (med 25 % av de bidragsberättigade kostnaderna) utgår under förutsättning att kommunens grunder för bostadstillägg innebär att tillägget före inkomstprövning och oberoende av bostadens storlek täcker minst 80 % av den del av den månatliga bostadskostnaden som ligger mellan 80 och 1 700 kr. för ensamstående pensionstagare samt mellan 80 och 1 850 kr. för makar. De övre gränsbeloppen höjs fr.o.m. den 1 januari 1991 till 1 900 resp. 2 050 kr. Kommunerna har möjlighet att låta KBT utgå även för högre bostadskostnader än de angivna, men dessa merkostnader ingår inte i statsbidragsunderlaget. Statsbidrag lämnas inte heller för kostnader för KBT som inte är knutna till bostadskostnaden.

Hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg är underkastade *inkomstprövning*. Reglerna härom innebär att förmånen minskas med den försäkrades inkomster vid sidan av folkpensionen, således bl.a. med eventuell tilläggspension. Även förmögenhet beaktas vid inkomstprövningen. Om den årliga sidoinkomsten överstiger 1 000 kr. för ensamstående sker minskning med hänsyn till den pensionsberättigades inkomst därutöver. För man och hustru är motsvarande gränsbelopp sammanlagt 1 500 kr. Årsinkomster under 1 000 kr. för ensamstående och 1 500 kr. för makar medför inte något avdrag. Hustrutillägg minskas med 60 % och kommunalt bostadstillägg med en tredjedel (35 % fr.o.m. den 1 januari 1991) av den överskjutande inkomsten.

Med årsinkomst avses den inkomst för år räknat som någon kan antas komma att erhålla under den närmaste tiden. Med inkomst avses inkomster av alla slag, såsom tilläggspension, tjänstepension, ränteinkomst och avkastning av fastighet. Såsom inkomst räknas inte t.ex. allmänt barnbidrag, folkpension eller tilläggspension till den del den föranlett minskning av pensionstillskott.

För den som uppbär folkpension i form av ålderspension tas vid inkomstprövningen inte heller hänsyn till inkomster av förvärvsarbete som beskattas i inkomstkällan inkomst av tjänst. Fr.o.m. den 1 januari 1991 skall inte heller beaktas en ålderspensionärs intäkt av aktiv näringsverksamhet.

Värdet av förmögenhet och avkastning därav beräknas enligt särskilda regler, utfärdande av riksförsäkringsverket (RFFS 1979:5). Enligt dessa regler beaktas vid beräkning av avkastning av förmögenhet tillgångar i form av bl.a. aktier och obligationer, banktillgodohavanden, kontanter, fordringar, bostadsrättslägenhet, andelar i ekonomiska föreningar och fastigheter. För en- eller tvåfamiljsfastighet som pensionstagaren bor i beräknas avkastningen enligt den s.k. schablonmetoden vid taxering till statlig inkomstskatt. Från denna summa får avdrag göras för skuldränta som hänför sig till fastigheten. För jordbruks- och övriga fastigheter beräknas avkastningen till 5 % av fastighetens taxeringsvärde. Samma procentsats gäller vid beräkning av avkastning av banktillgodohavanden, aktier, bostadsrättslägenheter och andelar i ekonomiska föreningar. Till förmögenhets avkastning skall enligt lagreglerna läggas 10 % av det belopp varmed förmögenheten överstiger för den som är gift 60 000 kr. (för makar tillhopa således 120 000 kr.) och för annan 75 000 kr. Vid beräkningen av förmögenhet skall värdet av fastighet, som är inrättad till bostad åt en eller två familjer, tas upp till en fjärdedel av fastighetens taxeringsvärde till den del detta överstiger 400 000 kr. Detsamma gäller vid beräkning av värdet av jordbruksfastighet. Även för beräkning av värdet av andel i bostadsrättsförening, bostadsförening eller bostadsaktiebolag gäller en motsvarande regel.

Fr.o.m. den 1 januari 1991 skall vid inkomstprövningen inte längre tas hänsyn till förmögenhet eller avkastning av förmögenhet i form av privatbostadsfastighet eller privatbostad. I konsekvens härmed får inte heller skuld som hänför sig till sådan fastighet räknas av mot annan förmögenhet.

För sammanlevande makar beräknas vardera makens inkomst utgöra hälften av makarnas sammanlagda årsinkomst och värdet av förmögenhet hälften av deras sammanlagda förmögenhet.

Till ålderspension som uppbärs för tid före den månad då den pensionsberättigade fyller 65 år kan, som nämnts i det föregående, inte utgå hustrutillägg eller kommunalt bostadstillägg.

Vid tillämpning av bestämmelserna om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg skall – i likhet med vad som gäller i fråga om ålderspension och förtidspension – gift pensionsberättigad som stadigvarande lever åtskild från sin make likställas med ogift pensionsberättigad, om inte särskilda skäl föranleder till annat. Med gift pensionsberättigad likställs pensionsberättigad som stadigvarande sammanbor med någon med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn.

1.4 Tilläggspension (ATP)

Pensionsgrundande inkomst och pensionspoäng

Rätten till tilläggspension är relaterad till de arbetsinkomster som den försäkrade har haft under sin aktiva tid. Den intjänade pensionsrätten är

avgörande för pensionens storlek (11–15 kap. AFL).

Rätten till tilläggspension är inte beroende av svenskt medborgarskap eller bosättning här i landet. Sådan pension utbetalas alltså oavsett om den försäkrade eller dennes efterlevande är bosatt i Sverige eller utomlands.

Pensionsgrundande inom ATP blir den försäkrades inkomst av förvärvsarbete under åren fr.o.m. det år då han fyller 16 år t.o.m. det år då han fyller 64 år. För försäkrad som är född under något av åren 1911–1927 beräknas pensionsgrundande inkomst även för det år då han fyller 65 år. Inkomster för år under vilket den försäkrade har avlidit eller för hela året uppburit hel ålderspension enligt AFL är dock inte pensionsgrundande. Vid förtida uttag av halv ålderspension eller vid förtida uttag av hel ålderspension för kortare tid än hela året beräknas pensionsgrundande inkomst för fortsatt förvärvsarbete. Detta görs också för den som uppbär förtidspension (11 kap. 1 § AFL).

Förvärvsinkomsterna indelas i inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete. Till grund för beräkning av förvärvsinkomst läggs i princip den försäkrades taxering till statlig inkomstskatt.

Med *inkomst av anställning* avses den lön i pengar eller andra skattepliktiga förmåner som den försäkrade har erhållit såsom arbetstagare i allmän eller enskild tjänst. Som inkomst av anställning anses även ersättning för arbete som någon har utfört för annans räkning utan att vara anställd i dennes tjänst. Är ersättningen att hänföra till inkomst av rörelse som bedrivs av den som utför arbetet eller av jordbruksfastighet som denne brukar betraktas den dock som inkomst av anställning endast om uppdragsgivaren och uppdragstagaren kommer överens härom genom att träffa ett s.k. likställighetsavtal. Till inkomst av anställning hänförs inte lön eller ersättning från en och samma arbetsgivare som under ett år inte har uppgått till 1 000 kr.

Som inkomst av anställning anses även bl.a. sjukpenning, föräldrapenningförmåner och vårdbidrag (i den mån bidraget inte är ersättning för merkostnader) enligt AFL, delpension enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring, dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa, kontant arbetsmarknadsstöd samt utbildningsbidrag under arbetsmarknadsutbildning och yrkesinriktad rehabilitering i form av dagpenning. Till sådan inkomst hänförs också korttidsstudiestöd, vuxenstudiebidrag och utbildningsarvode enligt studiestödslagen (1973:349), utbildningsbidrag för doktorander samt timersättning vid grundutbildning för vuxna (grundvux), vid vuxenutbildning för psykiskt utvecklingsstörda (särvux) och vid grundläggande svenskundervisning för invandrare. Även dagpenning till bl.a. värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga under repetitionsutbildning samt till civilförsvarspliktiga betraktas som inkomst av anställning. Till sådan inkomst hänförs slutligen bl.a. egenlivränta som utgår enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring eller eljest bestäms med tillämpning av den lagen, vissa bidrag från Sveriges författarfond och konstnärsnämnden, ersättning enligt lagen (1988:1465) om ersättning och ledighet för närståendevård samt tillfälliga förvärvsinkomster av verksamhet som inte bedrivs självständigt (11 kap. 2 § AFL).

Vid beräkning av inkomst av anställning tas inte hänsyn till lön eller annan ersättning som den försäkrade har erhållit från arbetsgivare, som är bosatt utomlands eller är utländsk juridisk person, i annat fall än då den försäkrade har sysselsatts här i riket eller tjänstgjort som sjöman ombord på svenskt

handelsfartyg. En svensk medborgare som är bosatt utomlands kan dock under vissa förutsättningar tillgodoräknas pensionsgrundande inkomst. Detta gäller bl.a. svensk medborgare som arbetar utomlands för svensk arbetsgivare. Vidare skall lön till svensk medborgare från utländskt dotterföretag räknas som inkomst av anställning för ATP, om det svenska moderföretaget äger ett bestämmande inflytande över den utländska juridiska personen och moderföretaget enligt en av riksförsäkringsverket godtagen förbindelse har åtagit sig att svara för avgift till försäkringen för tilläggspension. Även för det fall att svenska staten har åtagit sig att svara för ATP-avgiften kan inkomst av tjänst hos arbetsgivare bosatt utom riket eller hos utländsk juridisk person räknas som pensionsgrundande inkomst. Utländsk medborgare som är bosatt och sysselsatt utomlands tillgodoräknas inte i något fall pensionsgrundande inkomst.

Med *inkomst av annat förvärvsarbete* avses främst inkomst av aktiv näringsverksamhet här i riket. Härmed förstås också tillfälliga förvärvsinkomster av självständigt bedriven verksamhet samt ersättning för arbete för någon annans räkning i pengar eller andra skattepliktiga förmåner i den mån inkomsten inte är att hänföra till inkomst av anställning (11 kap. 3 § AFL).

Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar summan av inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete i den mån summan överstiger en viss minimigräns, nämligen det vid årets ingång gällande basbeloppet (29 700 kr. för år 1990). Basbeloppet avräknas i första hand mot inkomst av anställning. Maximigränsen för beräkning av den pensionsgrundande inkomsten utgör sju och en halv gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet (222 700 kr. för år 1990). Belopp från vilket sålunda skall bortses avräknas i första hand från inkomst av annat förvärvsarbete (11 kap. 5 § AFL).

För varje år, för vilket pensionsgrundande inkomst fastställs för en försäkrad, skall *pensionspoäng* tillgodoräknas honom. Pensionspoängen utgör den pensionsgrundande inkomsten delad med basbeloppet vid årets ingång. Poängen beräknas med två decimaler, dock lägst en hundradels poäng. I den mån den pensionsgrundande inkomsten härrör från inkomst av annat förvärvsarbete än anställning tillgodoräknas den försäkrade i regel pensionspoäng endast om tilläggspensionsavgift för året till fullo har erlagts inom föreskriven tid.

I fråga om försäkrad som uppburit förtidspension från tilläggspensioneringen gäller särskilda regler för beräkning av pensionspoäng. I dessa fall beräknas pensionspoäng på den försäkrades förvärvsinkomster efter samma regler som gäller för övriga försäkrade. Har den försäkrade under minst halva året uppburit partiell förtidspension, som har beräknats med ledning av s.k. antagandepoäng (se nedan), erhåller han vid beräkningen av pensionspoäng – förutom poäng på förvärvsinkomsten – en mot invaliditeten svarande del av antagandepoängen, dvs. halva antagandepoängen vid halv förtidspension och två tredjedelar av nämnda poäng vid två tredjedels förtidspension. Den försäkrade skall emellertid – oberoende av om han för hela eller för delar av året uppburit hel eller partiell förtidspension – alltid för året tillgodoräknas lägst pensionspoäng motsvarande antagandepoängen. De sålunda förvärvade pensionspoängen beaktas vid bestämmande av den försäkrades ålderspension

och av efterlevandepension efter honom. Poängen påverkar däremot inte den utgående förtidspensionen (11 kap. 6 § AFL).

Med år för vilka pensionspoäng tillgodoräknats en försäkrad jämställs vid beräkningen av tilläggspension s.k. *vårdår*. Sådana kan efter skriftlig ansökan tillgodoräknas en här i riket bosatt förälder som under större delen av ett år vårdat ett här bosatt barn, som inte har fyllt tre år. En ytterligare förutsättning är att föräldern uppfyller de allmänna förutsättningarna i 11 kap. 1 § AFL för beräkning av pensionsgrundande inkomst. Vårdår kan inte tillgodoräknas för år då pensionspoäng fastställts enligt de allmänna reglerna i 11 kap. 6 §. För samma barn och år får endast en förälder tillgodoräkna sig vårdår (11 kap. 6 a § AFL).

Ålderspension

Ålderspension utgår inom ATP under förutsättning att pensionspoäng har tillgodoräknats den försäkrade för minst tre år. Pensionen utges fr.o.m. den månad under vilken den försäkrade fyller 65 år med möjlighet till förtida och uppskjutet uttag av hela eller halva pensionen efter samma regler som inom folkpensioneringen (12 kap. AFL).

Storleken av den ålderspension som börjar utgå vid 65 års ålder motsvarar 60 % av produkten av basbeloppet för den månad för vilken pensionen skall utges och medeltalet av de pensionspoäng som har tillgodoräknats den försäkrade. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mer än 15 år, beräknas medeltalet på de 15 högsta poängtalen (15-årsregeln). Vid beräkning av detta medeltal tas inte hänsyn till s.k. vårdår enligt 11 kap. 6 a § AFL.

Har pensionspoäng tillgodoräknats för mindre än 30 år, minskas pensionen med 1/30 för varje felande år (30-årsregeln). I pensioneringens inledningsskede har för försäkrad som är svensk medborgare 30-årsregeln ersatts med en 20-årsregel för den som är född något av åren 1896–1914. För den som är född något av åren 1915–1923 fordras, i stället för 30 år, 21 år för den som är född år 1915, 22 år för den som är född år 1916 osv. Dessa övergångsregler innebär att personer som är födda år 1914 och senare har möjlighet att förvärva oavkortad pension medan de som är födda åren 1896–1913 maximalt kan få så många 20-delar av full pension som antalet år fr.o.m. år 1960 t.o.m. det år då vederbörande fyllde 65 år (15 kap. 1 § AFL).

Även för utländska medborgare födda år 1923 eller tidigare gäller särkilda övergångsregler med avseende på pensionsberäkningen (15 kap. 1 a § AFL). Dessa innebär att vid tillämpningen av 30-årsregeln från talet 30 avräknas det antal år före år 1960 för vilka har beräknats till statlig inkomstskatt taxerad inkomst för den försäkrade. Avräkning får dock ske med högst tio år eller, om den försäkrade är född under något av åren 1915–1923, med högst tio år minskade med ett år för varje år som den försäkrade är född senare än år 1914.

Förtidspension

Förtidspension utgår till försäkrad för tid före den månad då han fyller 65 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom. Då en förtidspen-

sionär uppnår 65 års ålder utbyts förtidspensionen mot ålderspension (13 kap. AFL).

De grundläggande förutsättningarna för rätt till förtidspension från tilläggspensioneringen är desamma som inom folkpensioneringen. Den försäkrades arbetsförmåga skall alltså på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan vara nedsatt med minst hälften och nedsättningen skall vara av varaktig natur. Är nedsättningen av arbetsförmågan inte att anse såsom varaktig men kan den antas bli bestående avsevärd tid kan den försäkrade, liksom inom folkpensioneringen, erhålla sjukbidrag, som är begränsat till viss tid men för vilket i övrigt gäller samma regler som beträffande förtidspension. Invaliditetsgraderingen är densamma som inom folkpensioneringen. Förtidspensionen kan således vara hel, två tredjedels eller halv pension beroende på graden av arbetsförmågans nedsättning.

Liksom inom folkpensioneringen kan fram t.o.m. september 1991 förtidspension beviljas också på rent arbetsmarknadsmässiga skäl (jfr ovan under avsnitt 1.2).

En ytterligare förutsättning för rätt till förtidspension från tilläggspensioneringen är att den försäkrade kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för tid före det år då pensionsfallet har inträffat. Pensionsfallet anses ha inträffat vid den tidpunkt då arbetsförmågan har blivit nedsatt med minst hälften och nedsättningen därjämte kan betraktas som varaktig eller väntas bli bestående avsevärd tid.

Storleken av hel förtidspension motsvarar i princip den ålderspension som den försäkrade skulle bli berättigad till om han hade börjat uppbära sådan pension fr.o.m. den månad då han uppnår 65 års ålder.

Härvid skall, så snart vissa förutsättningar är uppfyllda, pensionen beräknas under antagande att den försäkrade för varje år fr.o.m. det år då pensionsfallet inträffar t.o.m. det år då han uppnår 64 års ålder (65 års ålder för försäkrad född under något av åren 1911–1927) har tillgodoräknats viss pensionspoäng (*antagandepoäng*). För att pensionsberäkning med antagandepoäng skall få äga rum fordras att den försäkrade antingen vid tidpunkten för pensionsfallet har haft en sjukpenninggrundande inkomst som svarar mot en årsinkomst av förvärvsarbete lägst lika med det vid årets ingång gällande basbeloppet eller också kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för två av de fyra åren närmast före året för pensionsfallet.

Antagandepoäng beräknas enligt den av två alternativa metoder som ger det för den försäkrade gynnsammaste resultatet. Den ena metoden innebär att antagandepoängen beräknas motsvara medeltalet av de två högsta poängtalen under de fyra åren närmast före pensionsfallet. Den andra metoden innebär att antagandepoängen beräknas på grundval av poängförvärven under samtliga år t.o.m. året närmast före pensionsfallet. Antagandepoängen skall därvid motsvara medeltalet för halva antalet av de år som sålunda kommer i fråga, varvid hänsyn i första hand tas till åren med de högsta poängtalen (13 kap 2 § AFL).

Förtidspension enligt reglerna om antagandepoäng förutsätter att den försäkrade vid 65 års ålder kan uppbära ålderspension från tilläggspensioneringen. Antalet poängår skall alltså, inberäknat åren med antagandepoäng, i

regel vara minst tre. Vid tillämpningen av reglerna om antagandepoäng beaktas inte s.k. vårdår.

Om förutsättningar inte föreligger för att den försäkrade skall kunna få förtidspension med tillgodoräknande av antagandepoäng, beräknas förtidspensionen på grundval av föreliggande faktiska pensionspoäng enligt samma metod som ålderspension vilken utgår fr.o.m. den månad då 65 års ålder uppnås. Det fordras alltså i sådant fall att den försäkrade har tillgodoräknats pensionspoäng för minst tre år. För oavkortad förtidspension krävs enligt huvudregeln att pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år (13 kap. 3 § AFL).

Efterlevandepension

Rätt till efterlevandepension efter en avliden försäkrad föreligger om den försäkrade vid sin död var berättigad till tilläggspension i form av förtidspension eller ålderspension eller om den försäkrade skulle ha varit berättigad till förtidspension om hans arbetsförmåga vid tiden för dödsfallet varit så nedsatt som krävs för rätt till sådan pension. Efterlevandepension från tilläggspensioneringen utgår – i likhet med vad som gäller inom folkpensioneringen – i form av barnpension till den försäkrades efterlevande barn samt i form av omställningspension och särskild efterlevandepension till efterlevande make. Med efterlevande make likställs vissa sambor enligt samma regel som inom folkpensioneringen (14 kap. AFL).

Efterlevandepensionen beräknas i förhållande till den avlidnes egen ålders- eller förtidspension, om rätt till sådan pension förelåg för honom då han avled. Efterlevandepensionens storlek påverkas inte av den avlidne försäkrades eventuella förtida eller uppskjutna uttag av ålderspension. Efterlevandepensionen beräknas alltid i förhållande till hel förtidspension och således med bortseende från om den avlidne faktiskt uppbar två tredjedelar eller hälften av hel förtidspension. Om den avlidne inte uppbar ålders- eller förtidspension vid tidpunkten för frånfället, beräknas efterlevandepension i förhållande till den förtidspension som han skulle ha fått om rätt till hel sådan pension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet.

Rätt till *barnpension* från tilläggspensioneringen tillkommer efterlevande barn enligt samma regler som inom folkpensioneringen.

För ett barn utgör barnpensionen 30 % av den avlidnes egenpension. Finns fler barn än ett, ökas detta procenttal med 20 för varje barn utöver det första och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen (14 kap. 3 § AFL).

Omställningspension och *särskild efterlevandepension* utges från ATP under samma förutsättningar som för motsvarande förmåner inom folkpensioneringen.

Storleken av dessa pensionsförmåner är beroende av om det samtidigt utges barnpension eller inte. Finns det efter den avlidne barn som har rätt till barnpension, utgör omställningspension och hel särskild efterlevandepension 20 % av den avlidnes egenpension. I annat fall uppgår sådan pension till 40 % av egenpensionen. På motsvarande sätt som inom folkpensioneringen kan särskild efterlevandepension minskas med hänsyn till vissa andra förmåner

som den efterlevande har rätt till.

Efter en avliden försäkrad kan inte utges efterlevandepension till barn och make som sammantagna överstiger den avlidnes egenpension. Skulle det bli fallet med tillämpning av de ovan angivna reglerna, sätts efterlevandepensionerna ned proportionellt.

De beskrivna reglerna för efterlevandepension trädde i kraft den 1 januari 1990. Äldre bestämmelser om barnpension och om *änkepension* tillämpas dock även därefter i stor utsträckning till följd av omfattande övergångsregler till reformen.

Enligt dessa övergångsbestämmelser utbetalas änkepension enligt äldre regler också fortsättningsvis till kvinnor som fått rätt därtill före den 1 januari 1990. Också kvinnor som är födda år 1929 eller tidigare får även i framtiden rätten till efterlevandepension helt prövad enligt äldre regler för änkepension. Likaså har kvinnor som är födda något av åren 1930–1944 rätt till änkepension enligt tidigare bestämmelser fram till dess de fyller 65 år. Därefter samordnas änkepensionen från ATP med kvinnans egenpension från ATP enligt särskilda regler. Gifta kvinnor som är födda år 1945 eller senare omfattas av de nya reglerna för efterlevandepension men kan dessutom beviljas änkepension i relation till den ålderspension inom ATP som mannen hade tjänat in t.o.m. år 1989.

Även på barnpensioneringens område gäller särskilda övergångsbestämmelser.

1.5 Delpension

Förvärvsarbetande i åldern 60–64 år har möjlighet att minska arbetsinsatsen genom att övergå till deltidsarbete i kombination med delpension. Delpensionen fyller då ut en viss andel av det inkomstbortfall som följer av arbetstidsminskningen.

Försäkrad för delpension är den som är bosatt i Sverige och som under en ramtid av ett år omedelbart före den dag då pension avses börja utgå eller den tidigare dag då ansökan görs har förvärvsarbetat i minst 75 dagar fördelade på minst fyra månader enligt bestämmelserna om arbetsvillkor i lagen (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring. Tid då sökanden har varit hindrad att arbeta av anledning som sägs i den lagen eller i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd inräknas inte vid bestämmandet av ramtiden. Som arbetshinder räknas även arbetslöshet vid vilken ersättning har utbetalats enligt någon av de nämnda lagarna.

Som förutsättning för att vara försäkrad för delpension gäller dessutom att personen i fråga skall fr.o.m. det år då han fyllde 45 år ha varit förvärvsverksam i sådan utsträckning att han för minst tio år har tillgodoräknats pensionsgrundande inkomst för tilläggspension enligt AFL.

Rätt till delpension tillkommer försäkrad som fr.o.m. den månad då han fyller 60 år eller senare minskar sin arbetstid i förvärvsarbete och därefter arbetar i genomsnitt minst 17 och högst 35 timmar per arbetsvecka. Om förvärvsarbetet efter arbetstidsminskningen inte utförs fortlöpande är den försäkrade berättigad till delpension endast om han under varje period av högst tre månader arbetar under minst halva antalet vanliga dagar och inte

gör sammanhängande avbrott i förvärvsarbetet under längre tid än en och en halv månad. Därvid bortses från avbrott på grund av semester. Delpension kan utgå längst t.o.m. månaden före den varunder den försäkrade fyller 65 år eller dessförinnan börjar uppbära förtidspension eller ålderspension enligt AFL.

Den som efter arbetstidsminskningen har förvärvsarbete enbart i form av anställning eller uppdrag har rätt till delpension om han har minskat arbetstiden med i genomsnitt minst fem timmar per arbetsvecka. För försäkrad som efter arbetstidsminskningen förvärvsarbetar inte enbart som anställd eller uppdragstagare gäller att han för att vara berättigad till delpension måste ha minskat arbetstiden med i genomsnitt minst hälften.

Delpension utbetalas med *belopp* som motsvarar 65 % av den försäkrades pensionsunderlag.

För försäkrad som har förvärvsarbete enbart i form av anställning eller uppdrag utgörs *pensionsunderlaget* av skillnaden mellan hans genomsnittliga förvärvsinkomst före arbetstidsminskningen och den förvärvsinkomst som han efter arbetstidsminskningen kan antas ha tills vidare. Inkomsten före arbetstidsminskningen beräknas med utgångspunkt från pensionspoängen inom ATP för de sista fem åren före arbetstidsminskningen. De två sämsta poängåren elimineras och därefter beräknas inkomsten till vad som motsvarar den genomsnittliga inkomsten för de återstående tre åren.

För försäkrad som efter arbetstidsminskningen förvärvsarbetar inte enbart som anställd eller uppdragstagare utgörs pensionsunderlaget av hälften av hans genomsnittliga förvärvsinkomst före arbetstidsminskningen. Överstiger den förvärvsinkomst som den försäkrade efter arbetstidsminskningen kan antas tills vidare ha hälften av den tidigare inkomsten, minskas pensionsunderlaget med hänsyn härtill. Den tidigare förvärvsinkomsten beräknas enligt samma regler som för andra försäkrade.

Fastställd delpension är värdesäkrad genom anknytning till basbeloppet och omräknas vid förändring av detta. Uttag av delpension reducerar inte den ålderspension som den försäkrade är berättigad till från 65 års ålder. Delpensionen räknas som pensionsgrundande inkomst för ATP.

2 Finansiering av den allmänna försäkringen m.m.

Folkpensioneringen finansieras över statsbudgeten dels genom folkpensionsavgifter som betalas av arbetsgivare och egenföretagare, dels genom andra statliga medel. Folkpensionsavgiften utgör för närvarande 7,45 % av det avgiftsunderlag som anges i lagen (1981:691) om socialavgifter (i huvudsak motsvarande utgiven lön resp. inkomst av annat förvärvsarbete än anställning). Avgiften beräknas för närvarande täcka ca 73 % av statens utgifter för folkpensioneringen.

För utgifterna för *KBT* svarar kommunerna med hjälp av statsbidrag.

ATP är till sin karaktär ett fördelningssystem, vilket innebär att ett års pensionsutbetalningar i princip direkt finansieras genom de tilläggspensionsavgifter som under samma år betalas av arbetsgivare för inkomst av

anställning och av de försäkrade själva för inkomst av annat förvärvsarbete än anställning. Avgiftsuttaget, som för år 1990 utgör 13 % av avgiftsunderlaget, skall vara så avvägt att avgifterna i förening med andra tillgängliga medel finansierar pensionsutbetalningar, förvaltningskostnader och andra utgifter för försäkringen samt den fondering som behövs.

ATP-avgifterna betalas in till allmänna pensionsfonden (AP-fonden). Fondförvaltningen är uppdelad på tio styrelser. Första–tredje fondstyrelserna förvaltar var sin del av influtna medel från avgifter till tilläggspensioneringen medan fjärde och femte fondstyrelserna förvaltar en avgränsad del av dessa medel genom placering i aktier m.m. De fem löntagarfondstyrelserna skall förvalta de medel som inflyter dels från vinstdelningsskatt och vinstskatt, dels från en särskild del (0,2 procentenheter) av ATP-avgiften. Löntagarfondstyrelserna skall årligen överföra en real kapitalavkastning på minst 3 % till AP-fondens pensionsmedel.

Den samlade marknadsvärderade kapitalbehållningen i AP-fonden uppgick vid utgången av år 1989 till ca 387 000 milj. kr.

Delpensioneringen finansieras i sin helhet genom delpensionsavgifter från arbetsgivare och från försäkrade med inkomst av annat förvärvsarbete än anställning. Avgiften utgör 0,50 % av avgiftsunderlaget. Influtna avgifter förs till den s.k. delpensionsfonden, som förvaltas av riksförsäkringsverket.

Den allmänna pensioneringen *administreras* centralt av riksförsäkringsverket och lokalt av de allmänna försäkringskassorna. Beräkning av pensionsgrundande inkomst görs av de lokala skattemyndigheterna. Beslut i enskilda ärenden fattas av försäkringskassorna, vilkas avgöranden kan överklagas till försäkringsrätt. Rätternas domar kan i sin tur under vissa förutsättningar överklagas till försäkringsöverdomstolen.

3 Beskattning av allmän pension

Pensionsförmåner är i princip skattepliktiga och skall enligt kommunalskattelagen (1928:370), KL, i skattehänseende jämställas med inkomst av tjänst (31 och 32 §§ KL med anvisningar). Detta gäller såväl folk- och tilläggspension enligt AFL samt delpension som pensionsförmåner inom andra pensionssystem liksom från frivilliga pensionsförsäkringar. Från denna regel har dock undantag gjorts beträffande bl.a. kommunalt bostadstillägg.

Såvitt gäller folkpensionsförmånerna kan dessa, även om de således i princip behandlas som skattepliktiga tjänsteintäkter, ändå på grund av regler – i 50 § KL och 9 § lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt – om avdrag för nedsatt skatteförmåga komma att i praktiken bli skattefria eller lindrigare beskattade än andra inkomster. Sålunda är skattskyldig, vars inkomst till inte obetydlig del utgjorts av folkpension, berättigad till avdrag för nedsatt skatteförmåga (s.k. *extra avdrag*) om inte särskilda omständigheter föranleder annat. Närmare bestämmelser om beräkningen av sådant avdrag ges i anvisningarna till 50 § KL. Som folkpension räknas i detta sammanhang bl.a. ålderspension, förtidspension (sjukbidrag), omställningspension, särskild efterlevandepension, änkepension och hustrutillägg. Däremot är bestämmelserna inte tillämpliga på barnpension eller vårdbidrag. Inte heller gäller de för den som uppburit

enbart delpension. Som folkpension behandlas dock tilläggspension i den mån den föranlett avräkning av pensionstillskott.

Folkpensionen anses utgöra en inte obetydlig del av inkomsten om den uppgått till minst 6 000 kr. eller minst en femtedel av den sammanräknade inkomsten.

Vid beräkning av det extra avdraget för folkpensionärer görs en inkomst- och förmögenhetsprövning. Vid inkomstprövningen beaktas endast pensionstagarens egen inkomst, medan vid förmögenhetsprövningen hänsyn tas till såväl pensionstagarens som dennes makes förmögenhet. För den som vid utgången av året före beskattningsåret var ålderspensionär beaktas dock som inkomst inte sådan inkomst som i skattehänseende är att hänföra till intäkt av tjänst i form av lön o.d.

Det extra avdraget bestäms i första hand med hänsyn till storleken av pensionstagarens till statlig inkomstskatt taxerade inkomst. Överstiger denna inkomst inte visst högsta belopp, beräknas avdraget till vad som behövs för att den skattskyldige inte skall påföras någon statlig beskattningsbar inkomst. Nämnda gränsbelopp motsvarar taxerad inkomst för en skattskyldig som under inkomståret inte haft annan inkomst än ålderspension och pensionstillskott från folkpensioneringen. Då fråga är om en ensamstående ålderspensionär utgår man härvid från en folkpension om 96 % av basbeloppet. För gift ålderspensionär vars make uppbär folkpension utgår man från en pension om 78,5 % av basbeloppet. Om pensionstagarens sammanlagda taxerade inkomst överstiger folkpensionens grundbelopp jämte pensionstillskott reduceras det extra avdraget med – inom olika inkomstintervall – 66 2/3, 40 resp. 33 1/3 % av det överskjutande beloppet.

Reglerna är så utformade att det extra avdraget i förening med grundavdraget vid taxering till kommunal inkomstskatt och bestämmelserna om uttag av statlig inkomstskatt leder till att en ålderspensionär med enbart folkpension och pensionstillskott inte påförs någon inkomstskatt.

För en ensamstående folkpensionär utgör det maximala extra avdraget 33 300 kr. för inkomståret 1990. Motsvarande belopp för en folkpensionär vars make också uppbär folkpension är 28 100 kr. Är inkomsten högre reduceras, som nyss nämnts, avdraget med viss procent av den del av den totala taxerade inkomsten som överstiger den skattefria nivån. Denna avtrappning medför att det extra avdraget helt upphör vid en taxerad inkomst år 1990 som överstiger 110 200 kr. då fråga är om en ensamstående pensionstagare och 89 400 kr. beträffande pensionstagare vars make också uppbär folkpension.

Som nämnts ovan påverkas det extra avdraget inte bara av pensionstagarens taxerade inkomst utan även av hans och hans makes förmögenhet. Härvid gäller enligt anvisningarna till 50 § KL att det extra avdraget reduceras med 10 % av värdet av skattepliktig förmögenhet överstigande 100 000 kr. Schablontaxerad villafastighet och sådan bostadsbyggnad med tillhörande tomt på jordbruksfastighet som används som bostad av den skattskyldige inräknas i förmögenheten endast till den del skillnaden mellan fastighetens taxeringsvärde och lånat, i fastigheten nedlagt kapital överstiger 400 000 kr. På motsvarande sätt undantas vid förmögenhetsprövningen förmögenhet upp till 400 000 kr. i form av andel i bostadsförening eller bostadsaktiebolag.

Det här redovisade extra avdraget kan i vissa fall höjas. Så kan t.ex. folkpensionär som haft inte obetydliga kostnader till följd av sjukdom medges högre avdrag än eljest.

Fr.o.m. år 1991 ändras – i anslutning till den skattereform som då träder i kraft – reglerna för beskattning av pensionsförmåner. Det extra avdraget för folkpensionärer avskaffas. I stället medges de som uppbär folkpension ett *särskilt grundavdrag* med 1,5 basbelopp för ensamstående och med 1,325 basbelopp för gifta. Det särskilda grundavdraget utgör dock högst ett belopp som uppgår till erhållen folkpension och pensionstillskott eller motsvarande tilläggspension.

Avdraget avtrappas med 65 % av vissa andra inkomster som pensionstagaren har. Under åren 1991 och 1992 görs avtrappning med hänsyn till andra pensionsinkomster, inkomst av kapital, inkomst av passiv näringsverksamhet och – enligt samma regler som för närvarande – förmögenhet. Däremot görs inte någon reducering på grundval av arbetsinkomster. Fr.o.m. år 1993 påverkas det särskilda grundavdraget inte heller av t.ex. kapitalinkomster, förmögenhet eller inkomster från privata pensionsförsäkringar. Då sker avtrappning endast med hänsyn till andra pensionsinkomster.

Det särskilda grundavdraget för folkpensionärer får aldrig understiga det grundavdrag (ca 18 000–10 000 kr.) som andra skattskyldiga med lika hög taxerad inkomst som pensionstagaren medges.

4 Avtalspensioner m.m.

Pensioner som utgår enligt avtal mellan parterna på arbetsmarknaden och som utgör komplettering till det allmänna pensionssystemet förekommer i dag för i stort sett alla kategorier arbetstagare. Huvuddelen av dessa omfattas av någon av följande fyra pensionsplaner:

a) pension för statsanställda
b) pension för kommunalanställda
c) industrins och handelns tilläggspension för tjänstemän och arbetsledare (ITP)
d) särskild tilläggspension (STP) för privatanställda arbetare.

För kommunalanställda och privatanställda arbetare ger avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS) komplettering till sjukpenning och förtidspension.

Utöver de här nämnda finns särskilda pensionsanordningar för exempelvis anställda inom den kooperativa sektorn, bankanställda och försäkringsanställda. Avtal om tjänstepensionsförsäkring kan också grundas på individuella anställningsavtal.

4.1 Statlig tjänstepension

Bestämmelser om de statsanställdas pensioner finns i allmänt pensionsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän. Administrationen handhas av statens löne- och pensionsverk (SPV).

En arbetstagare har statlig pensionsrätt om han har fyllt 20 år, har en

anställning som avser tjänstgöring motsvarande lägst 40 % av heltidstjänstgöring, uppfyller villkor om kvalifikationstid och vid anställningstidpunkten inte har uppnått den ålder vid vilken han enligt pensionsavtalet har rätt att avgå med ålderspension.

Förmånerna enligt pensionsavtalet utgörs av egenpension (ålderspension, sjukpension och förtidspension), egenlivränta (ålderslivränta och förtidslivränta), familjepension och familjelivränta. Dessutom kan kompletterande delpension utgå.

Pensionens storlek bestäms av två huvudfaktorer, nämligen antalet tjänsteår och pensionsunderlaget (pensionslönen). För hel pension krävs normalt 30 tjänsteår men för förordnandetjänster i regel 12–15 tjänsteår. För den som inte har tillräckligt antal tjänsteår reduceras pensionen i proportion till felande tjänstetid. Pensionsunderlaget beräknas på grundval av den pensionslön som för december månad året före avgångsåret gällt för arbetstagaren i den anställning på vilken rätten till tjänstepensionen grundas. I pensionsunderlaget inräknas inte mer än hälften av det belopp varmed månadslönen överstiger 167 % av basbeloppet enligt AFL och inte någon del av det belopp varmed månadslönen överstiger 250 % av basbeloppet.

I det statliga pensionsavtalet finns tre pensioneringsperioder, nämligen 60–63 år, 63–65 år och 65–66 år. Dessutom finns fasta pensionsåldrar. Huvudregeln är att den anställde får avgå när han själv önskar inom pensioneringsperioden men är skyldig att avgå vid pensioneringsperiodens övre gräns.

Ålderspension utges om arbetstagaren avgår tidigast vid pensioneringsperiodens nedre gräns (pensionsålder). Möjligheter till förtida uttag av ålderspension föreligger sålunda inte inom den statliga tjänstepensioneringen. Hel ålderspension utgår med 65 % av pensionsunderlaget (normalbelopp). Detta normalbelopp höjs under vissa förutsättningar med en särskild lönetilläggsfaktor. Utöver detta utgår från 65 års ålder ett tilläggsbelopp till ålderspensionen motsvarande 3,1 % av gällande basbelopp.

Har en statligt anställd varit sjukskriven under en tid av minst ca två år och bedömer läkare att han inte kommer att bli frisk inom de närmaste tolv månaderna är den anställde skyldig att avgå från tjänsten och erhåller då statlig *sjukpension*. Sjukpension kan i princip inte utgå till den som passerat pensioneringsperiodens nedre gräns.

Sjukpensionens belopp bestäms av ett normalbelopp och ett tilläggsbelopp. Härtill kommer ett särskilt tilläggsbelopp fram till 65 års ålder. Detta särskilda tilläggsbelopp utgör – oavsett om sjukpensionens normalbelopp är reducerat med hänsyn till antalet tjänsteår eller inte – 25 % av normalbeloppet för hel sjukpension. Vid beräkningen av antalet tjänsteår tas hänsyn också till den tid som vid sjukpensionsavgången återstår till den tidpunkt då skyldighet att avgå med ålderspension skulle ha förelegat.

Förtidspension enligt pensionsavtalet kan utgå om för den anställde på grund av åldersförändringar arbetet utgör en fysisk eller psykisk påfrestning. Förtidspension beviljas av regeringen. Två förutsättningar måste vara uppfyllda. Den anställde måste ha minst 20 tjänsteår eller ha intjänat pensionsrätt i minst 20 år samt ha högst fem år kvar till ålderspensioneringen. Förtidspension beräknas på samma sätt som ålderspension men reduceras med 0,5 % för varje helt eller påbörjat kvartal som pensionen betalas ut

före den nedre pensionsgränsen.

Den som slutar sin statliga anställning utan att ha rätt till ålders-, sjuk- eller förtidspension kan få en s.k. *egenlivränta*. Förutsättning är att den anställde efter fyllda 28 år intjänat pensionsrätt enligt avtalet i minst tre år. Egenlivränta kan utgå i form av ålderslivränta eller förtidslivränta. Ålderslivränta utbetalas fr.o.m. 65 års ålder oavsett pensionsåldern för tjänsten. Förtidslivränta utbetalas före 65 års ålder till den som får helt sjukbidrag/hel förtidspension enligt AFL.

Livränteunderlaget utgör 95 % av den pensionslön som skulle ha gällt om det varit fråga om ålderspension. Egenlivräntans normalbelopp utgör dels 10 % av livränteunderlaget till den del det understiger 7,5 gånger aktuellt basbelopp, dels 65 % av livränteunderlaget därutöver.

För statligt anställda utgår också *kompletterande delpension* på inkomster som överstiger 7,5 basbelopp. Förmånen utgör 65 % av inkomstförlusten.

Familjepension utgår till efterlevande make (änka eller änkling) efter arbetstagare för vilken pensionsavtalet gällde vid dödsfallet eller som då uppbar eller hade rätt att framdeles uppbära egenpension. En förutsättning för rätt till pension är dock att äktenskapet hade ingåtts senast den dag då arbetstagaren fyllde 60 år.

Frånskild make som på grund av dom eller skriftligt avtal har rätt till underhållsbidrag kan få familjepension. Förutsättningar är att underhållsbidrag utgick vid frånfället och att äktenskapet varat minst fem år och upplösts efter det att den efterlevande fyllt 30 år.

Familjepension utgår också till den anställdes efterlevande barn som inte fyllt 19 år.

Familjepensionens belopp beräknas på grundval av den egenpension som skulle ha utgått till arbetstagaren om denne vid tidpunkten för dödsfallet i stället hade blivit sjukpensionerad. Familjepension efter egenpensionär beräknas på grundval av den egenpension som utgick vid dödsfallet. I båda fallen utgår man från egenpensionens normalbelopp. 50 % av detta belopp utgör familjepensionens normalbelopp, vilket belopp utgår till en efterlevande. För två efterlevande utgör familjepensionen 140 % av detta normalbelopp. Den höjs för varje ytterligare efterlevande med 20 % av normalbeloppet. Frånskild makes belopp begränsas till underhållsbidragets storlek. Mellan efterlevande make och barn delas familjepensionen så, att 80 % av beloppet till en efterlevande tillkommer maken och barnen delar återstående belopp lika.

Familjelivränta kan utgå under förutsättning att arbetstagaren vid sitt frånfälle uppbar eller hade rätt att framdeles uppbära egenlivränta och att livränteunderlaget överstiger 1/12-del av 7,5 gånger basbeloppet vid ingången av året före avgångsåret. Berättigade till familjelivränta är samma kategorier efterlevande som de vilka har rätt till familjepension. Familjelivräntans normalbelopp utgör 32,5 % av livränteunderlaget till den del detta överstiger 1/12-del av 7,5 gånger det nämnda basbeloppet.

Vid beräkning av statlig tjänstepensionsrätt får tillgodoräknas tjänstepensionsrätt som intjänats vid anställning hos bl.a. kommuner och landsting eller vid anställning omfattad av ITP-planen eller på STP-området.

Utgående statliga pensioner jämte tillägg samt livräntor är *värdesäkrade*

genom anknytning till basbeloppet. De *finansieras* som löpande utgifter för statsverket, dvs. som ett fördelningssystem.

De statliga pensionerna är *samordnade* med pensionsförmåner från den allmänna försäkringen på så sätt att en viss bruttopensionsnivå alltid är garanterad. Denna bruttosamordning innebär att den enskilde alltid är tillförsäkrad ett belopp motsvarande minst de förmåner som pensionsavtalet berättigar till. Skulle socialförsäkringsförmånerna uppgå till eller överstiga tjänstepensionens belopp utgår alltså endast socialförsäkringsförmånerna. Samordningen är individuell. Livräntor enligt pensionsavtalet är inte samordnade med allmän pension.

Statens löne- och pensionsverk (SPV) utbetalar såväl tjänste- som socialförsäkringsförmåner till statliga pensionstagare.

För närvarande pågår förhandlingar om revidering i vissa hänseenden av det statliga pensionsavtalet. Dessa avser bl.a. möjligheterna till rörlig pensionsålder och anpassning till den nya efterlevandepensioneringen inom den allmänna försäkringen.

4.2 Kommunal tjänstepension

Tjänstepensioneringen för kommunalanställda har stora likheter med pensionssystemet för statsanställda men har genom kollektivavtal år 1984 förändrats i vissa avseenden. Den viktigaste ändringen i förhållande till tidigare gällande regler är att bruttopensionssystemet visserligen bibehållits men att en kompletterande nettopension normalt alltid utbetalas utöver folkpension och ATP.

De gällande reglerna finns samlade i pensionsbestämmelser för arbetstagare hos kommuner och landsting (PA–KL).

Som villkor för pensionrätt gäller att arbetstagare hos kommuner och landsting skall ha fyllt 18 år och ha en arbetstid om minst 40 % av motsvarande heltidsanställning. För pensionsrätt fordras vidare att arbetstagaren har mer än ett år kvar till pensionsåldern vid tillträdandet av anställningen.

Pensionsförmånerna utgörs av ålderspension, sjukpension, garantipension, visstidspension, efterlevandepension, kompletterande delpension samt livränta.

Liksom inom den statliga tjänstepensioneringen bestäms pensionens storlek av antalet tjänsteår och pensionsgrundande lön.

För hel pension krävs en pensionsgrundande anställningstid på 30 år. Är tjänstetiden kortare än 30 år reduceras pensionsförmånerna i motsvarande mån. I fråga om arbetstagare anställda på s.k. särskilt visstidsförordnande (huvudsakligen förvaltningschefer) är den erforderliga tiden för hel pension emellertid tolv år. Tjänstetid tillgodoräknas under tiden från 28 och längst till 65 års ålder. I tjänstetiden inräknas tid då arbetstagaren har förvärvat rätt till tjänstepension hos annan arbetsgivare t.ex. hos annan kommun eller i statlig eller privat anställning. I tjänstetiden inräknas bl.a. även tid då arbetstagaren uppbär förtidspension eller sjukbidrag.

Ålderspensionen beräknas på ett pensionsunderlag som utgörs av en framräknad årsmedellön. Denna beräknas på grundval av den med basbeloppet uppräknade lönen under de fem första av de sju sista anställningsåren

före pensioneringen. Av dessa fem år bortses från året med högst resp. lägst lön varefter årsmedellönen beräknas för de återstående tre åren.

Den kommunala ålderspensionen beräknas före samordning med folkpension och ATP på så sätt att årsmedellönen uttryckt i basbelopp (årsmedelpoängen) multipliceras med nedan angivna procenttal inom resp. skikt.

Lön uttryckt i basbelopp	Nivå i procent
0 – 1	96
1 – 2,5	78,5
2,5– 3,5	60
3,5– 7,5	64
7,5– 20	65
20 – 30	32,5
30 –	0

Det tal som blir resultatet av denna uträkning (bruttopensionspoängen) multipliceras i sin tur med tidsfaktorn och det aktuella basbeloppet. Denna senare produkt är den kommunala pensionen före samordning med folkpension och ATP.

Exempel: Årsmedelpoängen är 5,1 och tidsfaktorn är 1,0. Bruttopensionspoängen blir 1,0(1 x 0,96) + (1,5 x 0,785) + (1 x 0,60) + (1,6 x 0,64) = 3,762. Ålderspensionen blir 3,762 x 29 700 (aktuellt basbelopp) = 111 731 kr.

Samordningen med folkpension och ATP är konstruerad så, att pensionstagaren normalt erhåller ett nettobelopp från kommunen utöver folkpension och ATP.

Det kommunala pensionsavtalet har liksom det statliga fasta pensionsåldrar och pensioneringsperiod. De fasta pensionsåldrarna är 60, 63 och 65 år och pensioneringsperioden 63–65 år.

Möjlighet finns till förtida och uppskjutet uttag av ålderspensionen.

Visstidspension utges till arbetstagare anställd på särskilt visstidsförordnande vilken avgår på grund av att förlängt förordnande inte erhålls. Den ersätts av ålderspension när arbetstagaren uppnår pensionsåldern. Denna form av pension utgår huvudsakligen till högre tjänstemän och beräknas med vissa undantag på samma sätt som ålderspension. Visstidspensionen minskas med förvärvsinkomst och samordnas med socialförsäkringsförmåner.

Sjukpension utges numera i huvudsak genom avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS–KL).

Garantipension kan dessutom utges till den som har en lön överstigande ATP-taket (7,5 basbelopp) och som fått rätt till hel förtidspension eller helt sjukbidrag enligt AFL, hel egenlivränta enligt arbetsskadeförsäkringen eller eljest avgår från anställningen på grund av arbetsoförmåga. Garantipension beräknas och samordnas på samma sätt som ålderspension samt utges fram till pensionsåldern. Garantipensionen skall minskas även med bl.a. månadsersättning från avtalsgruppsjukförsäkringen och med eventuell förvärvsinkomst.

De reformerade reglerna för efterlevandepension inom AFL har föranlett

reviderade bestämmelser för den kommunala tjänstepensioneringens *familjepensionsförmåner. Efterlevandepension till vuxen* vid dödsfall fr.o.m. år 1990 utges sålunda under fem år till i huvudsak samma förmånsberättigade som inom den allmänna pensioneringen. Någon begränsning till efterlevande som är under 65 år finns dock inte. Pensionen utges med 15 % av den avlidnes pensionsgrundande lönedel under 20 basbelopp och med 75 % av lönedelen upp till 30 basbelopp. Pensionen reduceras inte på grund av bristande tjänstetid.

Kompletterande änkepension utges genom en övergångsbestämmelse och kompletterar den änkepension från ATP som finns kvar enligt övergångsbestämmelserna till reformeringen inom AFL. Pensionen utges endast på lönedelar över 7,5 basbelopp och utgör 24 % av pensionsunderlaget upp till 20 basbelopp och 12 % av pensionsunderlaget därutöver. Pensionen beräknas med hänsyn till tidsfaktorn. Om den förmånsberättigade är född år 1945 eller senare får pensionsgrundande tid endast tillgodoräknas t.o.m. år 1989. För äldre räknas tiden på vanligt sätt. Om den förmånsberättigade är född år 1945 eller senare upphör pensionen vid 65 års ålder. För äldre utges pensionen så länge som änkepension från ATP utges enligt AFL:s övergångsbestämmelser. Enligt AFL skall änkepension samordnas med egenpension från ATP, vilket innebär att endast vissa efterlevande får behålla förmånen efter 65 års ålder. För samtliga gäller krav på giftermål före 1989 års utgång och att pensionen upphör vid omgifte.

Barnpension utges till 18 års ålder eller i samband med vissa studier längst till 20 års ålder. En förutsättning för förlängd barnpension är att barnpension enligt AFL också utges. Barnpensionen utgör 10 % av den avlidnes pensionsgrundande inkomst upp till 7,5 basbelopp och 28 % av inkomsten därutöver upp till 20 basbelopp samt beräknas utan hänsyn till tidsfaktorn. Efterlämnar den avlidne flera barn ökas barnpensionen med 40 % vid två barn, 60 % vid tre barn osv. – dock aldrig med mer än 100 % – varefter pensionen delas lika mellan barnen.

Pensionsförmåner för efterlevande enligt det nya avtalet är nettoförmåner, dvs. de samordnas inte med folkpension och ATP. För förmåner enligt tidigare bestämmelser och övergångsbestämmelserna är emellertid den kommunala familjepensionen enligt samma principer som för ålderspension samordnad med familjepension från ATP men endast med 48,5 % av änkepension från folkpensioneringen. Denna friläggning från samordning gäller även sedan änkepensionen vid 65 års ålder utbytts mot ålderspension inom folkpensioneringen.

Den *kompletterande delpensionen* enligt pensionsavtalet för kommunerna utgår med 65 % av bortfallande årslönedel som överstiger 7,5 basbelopp.

Arbetstagare som avgår från sin tjänst före pensioneringen kan under vissa förutsättningar bli berättigad till *livränta*. Denna kan anses vara en form av fribrev, baserad på den intjänade pensionsrätten. Livränta framräknas enligt samma principer som gäller för ålderspension men med hänsynstagande till intjänad pensionsrätt i förhållande till återstående tid till pensionsåldern.

Utgående pensioner är *värdesäkrade* genom anknytning till basbeloppet. Kommunernas pensioner *finansieras* av varje kommun/landsting genom självriskåtagande och administreras av Kommunernas pensionsanstalt, KPA,

som även utbetalar folk- och tilläggspensioner.

4.3 Industrins och handelns tilläggspension för tjänstemän (ITP)

Tjänstepensioneringen för tjänstemän inom den privata sektorn fick i huvudsak sin nuvarande utformning i anslutning till ikraftträdandet av den allmänna tilläggspensioneringen. En ny enhetlig pensionsplan (ITP-planen) utformades år 1960. Nuvarande avtal beträffande ITP-planen har träffats i september 1976 mellan Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och Privattjänstemannakartellen (PTK) och gäller med vissa förändringar – efter nya förhandlingar – fortfarande. ITP-planen gäller som kollektivavtal mellan förbund anslutna till SAF resp. PTK och har tjänat som förebild för pensionsplaner inom bl.a. bank- och försäkringsväsendet samt inom kooperationen.

ITP omfattar ålderspension, kompletterande ålderspension (ITP-K), delpension, sjukpension och familjepension. Ålderspensionen kompletteras i vissa fall av en särskild garantitilläggspension till ålderspension (ITP-G). Enligt ett nyligen träffat avtal kan i vissa fall också enskilda överenskommelser träffas om alternativa pensionslösningar avseende såväl ålders- som efterlevandepension.

Ålderspension, ITP-K och familjepension kan tjänas in från 28 års ålder medan anslutningsåldern för övriga förmåner är 18 år.

Till grund för beräkning av pensionsförmånerna ligger den pensionsmedförande lönen, varmed i huvudsak avses den aktuella fasta årslönen jämte naturaförmåner i form av kost eller bostad. Det finns speciella bestämmelser som sätter en gräns för vilka löneförhöjningar nära pensionsåldern som får bli pensionsmedförande.

För full ITP-pension krävs en tjänstetid om 360 månader mellan 28 och 65 års ålder. Vid kortare tjänstetid reduceras pensionen med så många 360-delar som det saknas månader för full tjänstetid. Som tjänstetid tillgodoräknas tid varunder tjänstemannen har tjänat in pensionrätt inom andra pensionssystem på såväl det statliga och kommunala som det privata området.

Pensionsåldern är normalt 65 år. Hel *ålderspension* utgår med 10 % av den pensionsmedförande lönen upp till 7,5 basbelopp. För pensionsmedförande lön mellan 7,5 och 20 basbelopp utgår ålderspension med 65 % och för sådan lön mellan 20 och 30 basbelopp med 32,5 %. För lönedelar överstigande 30 gånger basbeloppet utgår ingen pension. Vid pensionsåldrar lägre än 65 år utges hel ålderspension t.o.m. månaden före den under vilken tjänstemannen fyller 65 år med 65 % även för lönedelar på upp till 7,5 basbelopp. Möjlighet finns till förtida uttag av ålderspension från 55 års ålder och uppskjutet uttag upp till 70 år. Reducering resp. ökning av pensionsbeloppet sker i sådana fall med tillämpning av försäkringstekniska grunder.

I ITP-planen finns fr.o.m. år 1977 också en kompletterande ålderspension – *ITP-K*. Denna pensionsdel kan tas ut under en viss period – t.ex. vid förtida uttag – eller fördelas under resten av livet från den ordinarie pensioneringen. Storleken på ITP-K kan inte beräknas i förväg utan beror på löneutvecklingen. Den som tar ut ITP-K som livsvarig pension från 65 års ålder kan dock

räkna med att få ut mellan 2,5 och 3 % av den pensionsmedförande lönen. Fr.o.m den 1 juli 1990 kan en del av ITPK-premien dessutom användas till tecknande av en försäkring för efterlevandepension eller för kompletterande ålderspension i form av gruppension.

En annan kompletterande förmån är *ITP-G*. Denna garanterar tjänstemannen minst lika stor ålderspension som en arbetare får genom sin kollektivavtalspension STP. Det är i första hand den som har låg tjänstetidsfaktor för sin vanliga ITP som kan komma i fråga för denna garantiregel.

Sjukpension från ITP kan utgå till den vars arbetsförmåga varit nedsatt till minst hälften i minst 90 dagar. ITP:s sjukpension utges under sjukpenningtid med – inkl. sjukpenningen – 95 % av lönedelar upp till 7,5 basbelopp. För lönedelar mellan 7,5 och 20 basbelopp utges pensionen med 65 % samt för lönedelar mellan 20 och 30 basbelopp med 32,5 %. Om arbetsoförmågan blir bestående och förtidspension eller sjukbidrag utgår från den allmänna försäkringen blir den sammanlagda ersättningen från den allmänna försäkringen och ITP 80 % av lönen på lönedelar upp till 7,5 basbelopp. För lönedelar mellan 7,5 och 30 basbelopp överensstämmer procenttalen med de som gäller för ålderspension. Vid partiell arbetsoförmåga utgår sjukpension i proportion till graden av arbetsoförmågan.

Rätt till *delpension* föreligger för tjänstemän med lön överstigande 7,5 basbelopp. Delpension från ITP utgår med 65 % av bortfallande årslönedelar mellan 7,5 och 20 basbelopp och med 32,5 % av sådana lönedelar mellan 20 och 30 basbelopp.

Familjepension enligt ITP-planen utges till efterlevande make (änka eller änkling) och barn. Rätten till denna förmån består även efter det att tjänstemannen har uppnått pensionsåldern.

Familjepension utges fr.o.m. månaden efter den under vilken tjänstemannen har avlidit. Pensionen utgår för make t.o.m. den månad under vilken maken avlider eller gifter om sig. För barn utgår pensionen t.o.m. den månad varunder barnet fyller 20 år eller dessförinnan avlider. Om barnet när det fyller 20 år är fullständigt och varaktigt arbetsoförmöget har barnet dock rätt till familjepension så länge detta förhållande består.

Familjepensionens storlek bestäms med utgångspunkt i dels ett grundbelopp, dels antalet förmånstagare. Grundbeloppet för full familjepension baseras på den del av den avlidnes lön som låg över 7,5 basbelopp och utgör 32,5 % av pensionsmedförande lön mellan 7,5 och 20 basbelopp. För den pensionsmedförande lönen mellan 20 och 30 basbelopp utgör grundbeloppet 16,25 %.

Familjepensionen utges med nedan angivna procenttal av grundbeloppet.

När det finns både änka eller änkling och barn med rätt till pension erhåller efterlevande make 75 % av grundbeloppet. Ett efterlevande barn får barnpension med 55 % av grundbeloppet och två barn med 75 % därav. Pensionen höjs för varje ytterligare barn med 10 % av grundbeloppet. Barnpensionen delas lika mellan flera barn.

De nämnda reglerna avser full familjepension, dvs. sådan pension som utges vid beräknad full pensionsgrundande tjänstetid. Om den beräknade pensionsgrundande tjänstetiden är kortare, reduceras familjepensionen enligt samma regler som gäller för ålderspension.

Förmånstagare	Familjepension i % av grundbeloppet
Efterlevande make	
utan barn	100
och 1 barn	130
och 2 barn	150
och fler än 2 barn	150 +
+ för varje barn utöver 2	10
Enbart barn	
1 barn	75
2 barn	110
3 barn	135
4 barn	150
fler än 4 barn	150 +
+ för varje barn utöver 4	10

För tjänsteman med pensionsmedförande lön överstigande 10 basbelopp kan arbetsgivaren och tjänstemannen träffa en överenskommelse om att i stället för huvudregeln tillämpa annan pensionslösning avseende lönedelar överstigande 7,5 basbelopp. Sådan pensionslösning kan avse såväl ålders- som efterlevandepension.

Enligt regler som gällde fram till utgången av år 1989 kunde i vissa fall utges *särskild änkepension* och *särskild änklingspension*. Särskild änkepension kunde utbetalas till änka som inte har rätt till änkepension från ATP. Hel sådan pension utgör 26 % av den pensionsmedförande lönen upp till 7,5 basbelopp. Särskild änklingspension utgick till kvinnlig försäkrads make under samma förutsättningar som för familjepension i övrigt. Hel sådan pension utgör 20 % av den pensionsmedförande lönen intill 7,5 basbelopp.

Enligt övergångsbestämmelser till den i januari 1990 ikraftträdda ändringen utbetalas också fortsättningsvis särskild änke- och änklingspension enligt tidigare regler efter tjänstemän som avlidit dessförinnan. Dessutom har maka till tjänsteman som avlider därefter fortsatt rätt till särskild änkepension om äktenskapet ingåtts före år 1990 och äktenskapet har varat mindre än fem år och änkan inte har något barn gemensamt med den avlidne tjänstemannen. Vidare har efterlevande make till en avliden kvinnlig tjänsteman fortsatt rätt till särskild änklingspension, om äktenskapet ingåtts före år 1990 och mannen är född år 1929 eller tidigare. Särskild änke- och änklingspension som utbetalas med stöd av dessa regler minskas med omställningspension och särskild efterlevandepension från den allmänna försäkringen.

En ITP-försäkrad som fyllt 28 år och som slutar sin anställning utan att omedelbart bli ITP-försäkrad hos annan arbetsgivare erhåller automatiskt s.k. *fribrev*, motsvarande värdet av inbetalda avgifter.

Utgående ITP-pensioner uppräknas inte med anknytning till basbeloppet. Som kompensation för levnadskostnadsökningar har emellertid hittills regelmässigt lämnats *tillägg* till utgående pensioner på grundval av utvecklingen av konsumentprisindex.

ITP bygger på principen om *nettosamordning*, som innebär att pensionen – till skillnad från vad som gäller för statlig och kommunal tjänstepension – i regel inte påverkas av samtidigt utgående folkpension eller ATP. I fråga om

en del förmånsslag – t.ex. ålderspension före 65 års ålder och sjukpension – sker dock sådan samordning i viss utsträckning.

ITP *finansieras* genom arbetsgivaravgifter enligt ett premiereservsystem. Detta system innebär fondering av premier motsvarande kapitalvärdet av framtida pensionsutbetalningar. Ålderspensionerna kan säkras på två sätt: antingen genom försäkring i Försäkringsbolaget SPP eller genom avsättning i bokslut av tillräckliga pensionsmedel enligt det s.k. FPG/PRI-systemet (FPG = Försäkringsbolaget Pensionsgaranti, PRI = Pensionsregistreringsinstitutet).

4.4 Särskild tilläggspension (STP)

Den särskilda tilläggspensionen (STP) för arbetare har tillkommit genom överenskommelser åren 1971 och 1972 mellan SAF och Landsorganisationen i Sverige (LO). Nuvarande STP-plan gäller fr.o.m. den 1 juli 1976. STP omfattar i huvudsak arbetstagare som arbetar inom de sakliga tillämpningsområdena för kollektivavtalen inom SAF/LO-området. Även utanför detta område har slutits kollektivavtal om skyldighet för arbetsgivare att teckna försäkring för STP. Försäkringsgivare är Arbetsmarknadsförsäkringar, pensionsförsäkringsaktiebolag (AMF-pensionsförsäkring). Försäkringsavtalen sluts mellan arbetsgivare och detta bolag.

STP *finansieras* genom arbetsgivaravgifter enligt en s.k. kapitaltäckningsmetod. Denna innebär krav på fondering av medel motsvarande kapitalvärdet av utgående pensioner.

STP är en komplettering till ålderspensionerna från folk- och tilläggspensioneringen. Pensionens storlek påverkas inte av folkpension eller ATP och är sålunda *nettosamordnad* med de allmänna pensionerna.

Rätt till STP tillkommer den som är född i juni 1911 eller senare och som har fyllt 65 år. Pensionsgrundande tid (STP-år) beräknas fr.o.m. det år då den anställde uppnår 28 års ålder t.o.m. det år då han fyller 64 år. Den pensionsgrundande tiden räknas i timmar arbetstid per år varvid ett helt STP-år tillgodoräknas om arbetstiden har uppgått till minst 832 timmar.

STP-pensionens storlek beror på antalet STP-år och pensionslönens storlek. Hel STP utgår till den som har 30 STP-år. Den som är född år 1931 eller tidigare kan emellertid erhålla full pension trots färre antal STP-år.

Pensionslönen beräknas på grundval av årsinkomsterna under de fem år då den försäkrade uppnår 55–59 års ålder. Pensionslönen utgör medeltalet av de tre bästa årsinkomsterna – uppräknade till pensionsårets penningvärde – under de fem åren. Enbart årsinkomst upp till 7,5 gånger basbeloppet tas härvid i beaktande.

Hel STP utgör 10 % av pensionslönen och utges om den anställde kan tillgodoräkna sig erforderligt antal STP-år, dvs. som huvudregel 30 år. Vid kortare anställningstid reduceras pensionen i förhållande till antalet saknade år. Möjlighet finns att uppskjuta uttag av STP-pension till 70 års ålder med försäkringsmässigt beräknade tillägg till pensionen.

STP är inte värdesäkrad genom anknytning till basbeloppet. Överskott som uppstår inom AMF-pensionsförsäkring används dock i första hand till att *höja utgående pensioner* som kompensation för penningvärdesförsämring.

Vid övergång till STP från andra pensionsplaner på både den offentliga och

privata sidan kan den försäkrade som STP-tid tillgodoräkna sig pensionsgrundande tid enligt dessa andra pensionsplaner. På samma sätt kan STP-tid tillgodoräknas vid övergång till sådana pensionsplaner.

STP innehåller inte familjepension.

4.5 Avtalsgruppsjukförsäkring (AGS)

Avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS) tillkom samtidigt som STP genom överenskommelser mellan SAF och LO åren 1971 och 1972 och är avsedd att vara ett komplement till sjukpenning och förtidspension (sjukbidrag) från den allmänna försäkringen. AGS gäller enligt utfästelser i kollektivavtal för arbetare på den privata sektorn. För anställda hos kommuner och landsting finns en motsvarande försäkring, AGS-KL. Försäkringarna tecknas av arbetsgivaren i ett särskilt bolag - Arbetsmarknadsförsäkringar, sjukförsäkringsaktiebolag (AMF-sjukförsäkring).

Bestämmelserna i AGS–KL för kommunalanställda överensstämmer i huvudsak med bestämmelserna i AGS. AGS–KL är dock anpassad till de kommunala löneavtalen. Sålunda utges t.ex. dagersättning inte för tid då sjuklön utges med 100 %.

AGS gäller för anställd som är sjukpenningförsäkrad enligt AFL och som inte har fyllt 65 år. Dessutom skall den anställde ha arbetat minst 180 dagar och då ha omfattats av försäkringen (s.k. kvalifikationstid). AGS gäller så länge anställningen består och har dessutom visst efterskydd, som innebär att den fortsätter att gälla viss tid efter det att den försäkrade slutat sin anställning.

Ersättning från AGS utgår under tid då den försäkrade är arbetsoförmögen till minst 50 % och uppbär sjukpenning enligt AFL eller förtidspension eller sjukbidrag enligt samma lag. Ersättning vid sjukdom lämnas för sjukperiod som varar i minst åtta dagar. I sådant fall utges ersättning fr.o.m. insjuknandedagen (fr.o.m. andra sjukdagen enligt AGS-KL) som en komplettering till sjukpenningen från AFL upp till 100 % av inkomstförlusten. Efter nittionde dagen är ersättningsnivån 88–95 %. När tim- eller dagberäknad sjukpenning utges, gäller särskilda regler för utbetalning av AGS-ersättning. Sådan ersättning utbetalas inte alls för tid när sjuklön utges. Under förtidspensionstid utges AGS-ersättning i form av månadsbelopp vars storlek varierar med hänsyn till den försäkrades sjukpenninggrundande inkomst vid tidpunkten för insjuknandet och graden av arbetsoförmåga. Under år 1990 är månadsbeloppen lägst 180 och högst 1 560 kr. Utgående belopp är skattefria.

När ersättning från AGS har utgetts under 24 månader i följd kan månadsbeloppen höjas enligt särskilda regler, om basbeloppet höjs. Höjningen får dock inte överstiga 4 % per år. AMF-sjukförsäkring kan under vissa förutsättningar besluta om högre uppräkning än 4 %, och genom sådana beslut har hittills getts full kompensation för prisstegringarna.

5 Frivillig pensionsförsäkring

Hos privata försäkringsbolag kan den enskilde – eller dennes arbetsgivare – teckna frivilliga liv-, sjuk- och olycksfallsförsäkringar i form av individuell försäkring eller gruppförsäkring. En sådan försäkring bestäms genom ett avtal mellan den enskilde (resp. arbetsgivaren) eller gruppen och försäkringsbolaget.

Gruppförsäkring meddelas således enligt ett gruppavtal som utgör en plan för försäkring av en i avtalet angiven grupp av personer, t.ex. anställda inom ett visst avtalsområde eller medlemmar i en viss förening. Ett av syftena med gruppförsäkringar är att ge de försäkrade ett försäkringsskydd till en total kostnad som är lägre än de sammanlagda kostnaderna för motsvarande individuella försäkringar. Detta uppnås dels genom att försäkringens utformning är mer eller mindre standardiserad, dels genom en förenklad administration och marknadsföring. Den individuella riskprövningen ersätts vid gruppförsäkring av en förenklad hälsodeklaration.

De privata försäkringsbolagen tillhandahåller också försäkringar som tecknas i kollektiva former, dvs. de gruppliv- och tjänstepensionsförsäkringar som grundas på avtal mellan arbetsmarknadens parter.

Avtal om bl.a. personförsäkring regleras i dag i lagen (1927:77) om försäkringsavtal (FAL). Lagen är i relativt stor utsträckning – i synnerhet beträffande regler som ansetts viktiga för försäkringstagarnas skydd – tvingande, dvs. förbehåll med visst innehåll får inte åberopas eller får åberopas endast under vissa närmare angivna förutsättningar. Syftet med den förhållandevis långtgående tvingande regleringen i FAL är att skydda försäkringstagarna mot försäkringsgivarnas övermakt vid utformandet av försäkringsvillkoren. På ett för försäkringstagarna centralt område, nämligen vad försäkringen täcker eller för vilka risker försäkringen skall erbjuda skydd, är emellertid avtalsfriheten fullständig. Även beträffande premiens storlek råder avtalsfrihet. Försäkringsinspektionen kontrollerar dock att försäkringsbolagens premiesättning är skälig.

På livförsäkringsområdet görs i FAL en åtskillnad mellan kapitalförsäkring och livränteförsäkring. Kapitalförsäkringen avser vanligen utbetalning i form av ett engångsbelopp. Ersättningen kan dock även vara avtalad att utgå i poster (rater). Försäkringen skiljer sig då emellertid från livränteförsäkringen genom att antalet poster är bestämt i förväg. Vid livränteförsäkring är antalet poster avhängigt av att någon är i livet.

Då det gäller livförsäkring gör man vidare åtskillnad mellan riskförsäkringar och sparförsäkringar. Med riskförsäkring menas då vanligen en försäkring där utbetalning sker endast om den försäkrade avlider före en viss tidpunkt eller före en viss annan person. Riskförsäkring och sparförsäkring kan förekomma både vid kapitalförsäkring och vid livränteförsäkring.

Inom livförsäkring skiljer man också mellan pensionsförsäkring (P-försäkring) och kapitalförsäkring (K-försäkring). Uppdelningen hänför sig till den skattemässiga behandlingen av försäkringen (se nedan) och sammanfaller inte med försäkringsavtalslagens indelning i livränteförsäkring och kapitalförsäkring.

Försäkringsrättskommittén har i betänkandet (SOU 1986:56) Personförsäkringslag lagt fram förslag till en personförsäkringslag, som avses ersätta FAL:s regler om liv-, sjuk- och olycksfallsförsäkring. Förslaget har remissbehandlats

och övervägs för närvarande i justitiedepartementet.

Den privata försäkringsverksamheten står under *offentlig tillsyn*. I försäkringsrörelselagen (1982:713) finns associationsrättsliga regler för försäkringsbolagen, bestämmelser om hur försäkringsverksamheten skall bedrivas och föreskrifter om offentlig tillsyn över verksamheten. I lagen föreskrivs att utöver dess regler skall för bl.a. livförsäkringsrörelse gälla även särskilda regler (grunder), vilka upprättas av bolaget och stadfästs av regeringen eller i vissa fall av försäkringsinspektionen. Grunderna skall innehålla närmare bestämmelser om försäkringsbolagets verksamhet, bl.a. i fråga om beräkning av försäkringspremier, premiereserv (bolagets beräknade utgifter för löpande försäkringar) samt om återbäring till försäkringstagarna. Om rätt för utländska försäkringsföretag att driva försäkringsrörelse här i riket finns en särskild lag. Försäkringsinspektionen är den centrala myndighet som handhar tillsynen över försäkringsbolagen.

Den konventionella livförsäkringen innebär bl.a. att försäkringsbolaget åtar sig att vid ett framtida försäkringsfall till försäkringstagaren utbetala ett visst belopp eller vissa periodiska belopp som anges i försäkringsavtalet. Premieberäkningen förutsätter att bolaget kan förränta sparkapitalet enligt en på förhand bestämd årlig räntesats. Överskott som kan uppkomma i verksamheten avsätts till en återbäringsfond. I samband med utbetalning av försäkringsersättning erhåller försäkringstagaren i allmänhet tilldelning av återbäringsmedel från återbäringsfonden.

Den 1 februari 1990 trädde lagen (1989:1079) om livförsäkringar med aktiefondsanknytning i kraft. Lagen innehåller regler om en ny försäkringsform, s.k. unit linked-försäkring, som i huvudsak innebär att försäkringstagarens tillgodohavande i försäkringen placeras i andelar i en eller flera aktiefonder som försäkringstagaren bestämmer. För detta ändamål skall särskilda slag av aktiefonder inrättas, försäkringspremiefonder. Åtagandena för en sådan försäkring uttrycks i antal enheter, t.ex. andelar i en aktiefond, i stället för i kronor. Försäkringsbolag som meddelar livförsäkring med fondanknytning får dela ut vinst till aktieägare och är alltså inte skyldiga att avsätta överskottet till en återbäringsfond.

I 31 § kommunalskattelagen (1928:370), KL, och i anvisningarna till denna paragraf upptas regler om *inkomstbeskattning* av personförsäkringar. Eftersom lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt hänvisar till dessa bestämmelser, är kommunalskattelagens reglering bestämmande för hela inkomstbeskattningen. Där anges de kvalitativa villkor som måste vara uppfyllda för att en försäkring skall anses som pensionsförsäkring i skattemässigt hänseende. Annan livförsäkring än pensionsförsäkring är kapitalförsäkring.

Som privat pensionsförsäkring, dvs. annan pensionsförsäkring än tjänstepensionsförsäkring, godtas försäkring på försäkringstagarens person som skall ge ålderspension till honom själv eller efterlevandepension till hans make eller samboende eller till hans, makes eller samboendes barn under 20 år. Är barnet varaktigt oförmöget till arbete, får pension utgå så länge barnet lever. Hit räknas också försäkring som skall ge invalidpension till försäkringstagaren själv och försäkring med en begränsad form av s.k. försörjningsränta som skall ge efterlevandepension till make eller barn (oavsett ålder) under högst ett visst antal år. Försörjningsränta innebär att, om livsvarig ålderspension – eller

livsvarig efterlevandepension till make – inte utgått under viss minsta tid, pension skall under återstoden av denna tid utgå till de efterlevande. Om alla berättigade avlider före garantitidens utgång upphör försörjningsräntan. Försäkringstagare får också ta försäkring avseende efterlevandepension på sin makes eller samboendes liv om någon av dem har barn under 16 år och barnet insätts som förmånstagare.

Härutöver upptas i de nämnda reglerna ett flertal förutsättningar – med avseende på premiebetalningen, minsta ålder för utbetalning av ålderspension, kortaste utbetalningstid, beloppens fördelning i tiden m.m. – som måste vara uppfyllda för att en försäkring skattemässigt skall godtas som pensionsförsäkring. Bl.a. får ålderspension inte börja utgå vid lägre ålder än 55 år. Dispens kan dock ges i enskilda fall. Anvisningarna till 31 § KL anger också att av försäkringsvillkoren för pensionsförsäkring skall framgå att försäkringen inte får pantsättas eller belånas och att försäkringen kan överlåtas eller återköpas endast under vissa begränsade förutsättningar som framgår av anvisningarna.

Pensionsförsäkring inkomstbeskattas när ersättning betalas ut. För att de medel som läggs ned på försäkringen inte skall bli dubbelbeskattade, får premierna fortlöpande dras av vid inkomstbeskattningen. Avdragsrättens omfattning regleras dock av vissa kvantitativa begränsningar. Uppkommande räntevinster hos försäkringsbolaget har hittills inte regelmässigt beskattats. Fr.o.m. år 1991 skall emellertid livförsäkringsföretagen betala en s.k. avkastningsskatt om 15 % av avkastningen på pensionsförsäkringskapitalet (10 % i fråga om tjänstepensionskapital). Någon förmögenhetsbeskattning av rätt till pensionsförsäkring förekommer inte.

För premier som erlagts för egen privat pensionsförsäkring får inom vissa ramar göras avdrag vid inkomstbeskattningen (46 § 2 mom. första stycket 6 KL och anvisningarna till detta lagrum). Däremot får avdrag numera inte göras för inbetalningar avseende pensionsförsäkringar som ägs av den skattskyldiges make eller omyndiga barn. Reglerna innebär i huvudsak följande. Avdraget får inte överstiga A-inkomsten, varmed i princip avses inkomsten av förvärvsarbete, för antingen beskattningsåret eller året närmast dessförinnan. Enligt huvudregeln får avdrag göras med vissa procent av försäkringstagarens A-inkomst till den del denna inte överstiger visst antal basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Avdragsrätten är större än för andra för den som helt saknar pensionsrätt i anställning och inte heller har bestämmande inflytande i arbetsgivarföretaget samt för den som haft A-inkomst av näringsverksamhet. Avdragsrätten är här högst 35 % av A-inkomsten till den del denna inte överstiger 20 gånger basbeloppet för året närmast före taxeringsåret och 25 % av den del av inkomsten som överstiger 20 men ej 30 gånger detta basbelopp. För anställda med pensionsrätt i anställningen medges avdrag med högst 10 % av A-inkomsten till den del den inte överstiger 20 basbelopp. Enligt en alternativregel får ett basbeloppsanknutet avdrag göras. Enligt denna regel får avdraget beräknas till högst ett basbelopp jämte 30 % av A-inkomst av näringsverksamhet upp till tre basbelopp.

För beskattningsåret 1990 har avdragsrätten med anledning av marginalskattesänkningen år 1991 begränsats till 75 % av det belopp som följer av ovan nämnda regler.

Premier som avser kapitalförsäkring i kommunalskattelagens mening får inte dras av vid beskattningen, men å andra sidan är utfallande belopp fria från inkomstskatt (19 § KL). Avkastningen på försäkringskapitalet beskattas hos försäkringsbolaget. Skattesatsen är för närvarande 50 % men sänks till 30 % år 1991, då även nya regler gäller för beräkning av avkastningen. Kapitalförsäkringar tas med vissa undantag upp till förmögenhetsbeskattning.

Fr.o.m. år 1991 uttas en särskild skatt på betalning av försäkringspremier avseende personförsäkring utomlands. Skatten uppgår till 15 % av premiebeloppet och kan sättas ned om det utländska försäkringsföretaget beskattas på ett sätt som kan jämföras med den svenska avkastningsbeskattningen. Försäkringar i utlandet anses i skattemässigt hänseende i princip som kapitalförsäkringar, vilket innebär att avdrag inte medges för premierna och att utfallande belopp inte är skattepliktiga.

Bilaga B

Bakgrund till nuvarande regelsystem

1 Den historiska utvecklingen

1.1 Äldre tider

I äldre tider innebar ålderdom ofta fattigdom. Gamla och sjuka som inte kunde försörja sig och som inte togs om hand av familjerna eller i hushållen var hänvisade till tiggeri eller till någon form av fattigvård. Gemenskapen inom släkten var då den säkraste garantin för ekonomisk trygghet vid ålderdom, sjukdom eller förlust av försörjare.

De första gemensamma insatserna för hjälp och stöd till nödställda över familjegränserna skedde genom kyrkan, som särskilt under katolsk tid åtog sig viktiga uppgifter på detta område. Kyrkans sociala verksamhet finansierades genom fattigtiondet. I och med reformationen bortföll emellertid i stor utsträckning kyrkans insatser för de fattiga. Staten övertog kyrkans egendomar och i viss begränsad omfattning dess sociala arbete. Som ett slags avlösning av det tidigare fattigtiondet uppmanades socknarna att inrätta sjuk- och fattigstugor. Under frihetstiden reglerades gränserna mellan staten och den lokala fattigvården så att ansvaret för de gamla helt överfördes till städer och socknar. Legostadgorna gav husbönderna ansvar för sina anställda, så att fattigstugorna bara blev ett komplement till de någorlunda burgna hushållen. Det var dock först genom fattigvårdsförordningen år 1847 som fattigvården blev obligatorisk för städerna och socknarna.

Med tiden började många söka sig andra utvägar. Bland landsbygdens besuttna blev undantags- och födorådssystemen, som innebar att de gamla överlämnade gården till nästa generation i utbyte mot en tryggad försörjning på ålderdomen, en utväg. En annan lösning var att bygga på solidariteten inom den egna gruppen. Inom skråna och stånden inrättades institutioner för obemedlade ur den egna kretsen. Genom skråkassor, till vilka medlemmarna regelbundet betalade en avgift, garanterades medlemmarna ett visst ekonomiskt stöd vid sjukdom och olycksfall. De bäst utvecklade kassorna gav också viss hjälp vid dödsfall och en mindre pension på ålderdomen. När skråväsendet avskaffades i mitten av 1800-talet och industrialiseringen fick sitt genombrott i Sverige ersattes skråkassorna av fabrikskassor på fabriker och enskilda företag. På samma sätt uppkom på vissa arbetsplatser enkla pensionsanordningar. De anställda betalade varje månad en viss avgift, som gav rätt till ett mindre understöd eller begravningshjälp för dem som av olika

skäl inte längre kunde klara ett arbete eller för efterlevande vid försörjarens död.

1.2 Den allmänna pensioneringen

1.2.1 Folkpensioneringen

I Sverige liksom i övriga Europa lades grunden för den moderna socialförsäkringslagstiftningen under de sista årtiondena av 1800-talet. Denna var främst betingad av sociala och ekonomiska strukturförändringar. Industrialiseringen och den därmed följande urbaniseringen skapade ökande behov av ett socialt skyddsnät. Efter inflytande från bl.a. Tyskland väcktes i Sverige tankar på att tillskapa en socialförsäkring, som skulle ge rätt till ersättning i olika behovssituationer och där den behövande på förhand skulle ha visshet om i vilka situationer och med vilka belopp hjälpen skulle utges. Avsikten härmed var bl.a. att komma ifrån den restriktiva och stundtals förödmjukande utformning som kunde prägla fattigvården, där hjälpen kunde ses mer som en nådegåva än som en rättighet.

Under 1880-talet inleddes således i Sverige ett utredningsarbete som förutom ålderdomsförsäkring tog upp sjuk- och olycksfallsförsäkringar och arbetarskydd. Det slutliga förslaget till pensionsförsäkring utarbetades emellertid först av den år 1907 tillsatta ålderdomsförsäkringskommittén. Kommittén anförde två huvudmotiv för sina förslag. Det ena var att ge de gamla (och andra icke arbetsföra) "en ekonomiskt tryggare och socialt värdigare form för understöd än som eljest måste lämnas av den allmänna fattigvården eller av enskilda". Det andra var att fördela försörjningsbördan jämnare inom samhället – inte bara mellan individerna, vars försörjningsplikt naturligtvis kunde variera mycket kraftigt, utan i väl så hög grad mellan kommunerna, som genom fattigvården fick försörja de åldringar som inte kunde klara sig själva. Pensionernas belopp beräknades så att de sammanlagda utgifterna skulle motsvara vad det totalt kostade för kommunerna och enskilda att försörja icke arbetsföra personer. Avsikten var emellertid inte att höja pensionärernas levnadsnivå eller ge dem en större del av nationalinkomsten än tidigare, utan det främsta syftet var att finna nya och bättre former för den resursöverföring som redan ägde rum.

Den första allmänna pensionsförsäkringen i Sverige infördes genom en *lag den 30 juni 1913*, som trädde i kraft den 1 januari 1914. Försäkringen var obligatorisk och omfattade i princip hela befolkningen och var en ålderdoms- och invaliditetsförsäkring. Den var sammansatt av dels en på årliga avgifter från de försäkrade uppbyggd livräntedel med pensioner som beräknades individuellt efter försäkringstekniska grunder, dels en behovsprövad understödsdel som bekostades av allmänna medel. Pensionsbeloppen som var små betalades ut från det den försäkrade fyllde 67 år eller dessförinnan blev varaktigt arbetsoförmögen. Lagstiftningen omfattade inga familjeförmåner men genom en lagändring år 1918 kompletterades lagen med bestämmelser om vissa inkomstprövade barntillägg.

1913 års lag om allmän pensionsförsäkring ersattes av *1935 års lag om folkpensionering*, som innebar en principiell förändring av folkpensioneringens

uppbyggnad. Det tidigare premiereservsystemet övergavs, och i stället infördes ett system med grundpensioner som finansierades med allmänna medel och som utgick utan behovsprövning. Avgifter erlades fortfarande av de försäkrade, men grundpensionernas storlek var inte längre försäkringstekniskt beroende av de avgifter som betalades. Fonderingen upphörde helt år 1939 och har sedan inte återupptagits. I huvudsaklig överensstämmelse med den äldre lagstiftningen kombinerades i 1935 års lag rätten till grundpension med tilläggspensioner som utgick efter behovsprövning. Både grundpensionerna och tilläggsbeloppen höjdes, men förblev fortfarande ganska blygsamma. – Senare gjordes den inkomstprövade delen av pensionen dyrortsgraderad med anledning av de skiljaktigheter som förelåg i fråga om levnadskostnaderna på olika orter. Tilläggsbelopp utgavs således med varierande belopp beroende på om pensionstagaren var mantalsskriven på ort tillhörande ortsgrupp 1, 2 eller 3. Indelningen i ortsgrupper fastställdes av socialstyrelsen.

Nästa stora reform på folkpensioneringens område skedde i och med antagandet av *1946 års lag om folkpensionering*, som trädde i kraft den 1 januari 1948. Ålders- och invalidpensionerna höjdes kraftigt varjämte invalidpensioneringen byggdes ut. Dyrortsgraderingen ersattes med generella statliga bostadstillägg, som utgavs på orter med högre bostadskostnader enligt en indelning av landet i fem bostadskostnadsgrupper. Dessa kunde kombineras med särskilda kommunala bostadstillägg. 1946 års lag innebar den väsentliga nyheten att ålderspensionen, som bestämdes till 1 000 kr. om året för ogift och 800 kr. om året för gift pensionsberättigad vars make också uppbar pension, inte till någon del blev inkomstprövad. Invalidpensionen förblev däremot i princip oförändrad, dock att sjukbidraget tillkom som en nyhet. En annan viktig nyhet var att vissa familjeförmåner – inkomstprövade hustrutillägg och änkepensioner till kvinnor i relativt hög ålder – infördes.

Sedermera vidtogs förbättringar av folkpensioneringen på väsentliga punkter. Sålunda höjdes folkpensionsbeloppen successivt, bl.a. med s.k. dyrtidstillägg åren 1948 och 1949. Dessa ersattes år 1950 av en indexreglering av flertalet folkpensionsförmåner i den formen att dessa förhöjdes med s.k. indextillägg. Genom särskilda beslut fick folkpensionärerna del av välståndsutvecklingen i form av olika standardtillägg. Dessutom mildrades reglerna för inkomstprövningen och reformerades bostadstilläggen. I samband med tillkomsten av ATP skedde också en utbyggnad av folkpensioneringen. Bl.a. infördes fr.o.m. den 1 juli 1960 icke inkomstprövade änke- och barnpensioner.

1.2.2 Den allmänna tilläggspensioneringen (ATP)

Jämsides med folkpensioneringens successiva utbyggnad utvidgades – som beskrivs i avsnitt 1.3 i denna bilaga – även anordningar för utgivande av tjänstepension till arbetstagare på olika områden. Statligt anställda – av vilka huvudparten sedan länge haft rätt till pension från arbetsgivaren – och kommunernas anställda blev i ökad utsträckning omfattade av personalpensionering, vars förmåner successivt förbättrades. För de privatanställda tjänstemännen blev den år 1917 inrättade Sveriges Privatanställdas Pensionskassa (senare kallad Svenska PersonalPensionskassan, SPP) av stor betydelse. Vidare anordnades i inte oväsentlig omfattning i enskilda företag pensionering i den

formen att utfästelser om pension tryggades genom att medel avsattes till pensionsstiftelser. Ännu i slutet av 1940-talet beräknades emellertid endast en tredjedel av tjänstemännen i enskild tjänst och bara ett par procent av den privatanställda arbetarpersonalen ha försäkringsmässigt reglerad pension.

Frågan om pensionering av arbetstagare i enskild tjänst blev föremål för åtskilliga utredningar. Till en början ansågs allmänt att denna fråga, liksom andra anställnings- och lönevillkor, borde regleras i varje särskilt fall genom de privata tjänsteavtalen. Olika utredningar gjorde misslyckade försök att lösa pensioneringsfrågan på frivillig väg. I riksdagen väcktes en rad motioner med olika förslag i ämnet. År 1944 hemställde riksdagen om en förutsättningslös utredning angående möjligheten och lämpligheten av en obligatorisk pensionering av i enskild tjänst anställda.

År 1947 tillsattes den första utredningen i frågan. Den kom senare att följas av flera innan beslut kunde tas om en allmän tilläggspension. Pensionsfrågan kom att bli en viktig socialpolitisk stridsfråga mellan riksdagspartierna och mellan väljarna.

Åkessonska utredningen

Den år 1947 tillkallade pensionsutredningen (allmänt benämnd den Åkessonska utredningen efter dess ordförande, generaldirektören i försäkringsinspektionen O.A. Åkesson) avgav år 1950 principbetänkandet (SOU 1950:33) Allmän pensionsförsäkring. Utredningen formulerade i följande sju punkter de önskemål som en tjänstepensionsförsäkring borde tillgodose:

1) Anslutningen borde bli mera allmän inom överskådlig tid.

2) Pensionsförmånerna borde vara skäliga med hänsyn till arbetstagarens ställning och levnadsvillkor i övrigt. Härmed avsågs att pensionerna skulle vara inkomstrelaterade och att pensionsnivån inte borde sättas alltför låg.

3) Pensionsutfästelserna borde säkerställas.

4) Pensionsrätten borde vara oantastbar.

5) Pensionsförmånerna borde följa förändringarna i de aktiva befolkningsgruppernas levnadsvillkor.

6) Ett i görligaste mån enhetligt pensioneringssystem borde eftersträvas.

7) Den mot premiereservsystemets teknik svarande stora fondbildningen borde om möjligt undvikas.

Utredningen erinrade om att den oerhörda omfattningen av fondbildningen gjorde att man under 1930-talet avskaffade premiereservsystemet inom folkpensioneringen. I övrigt hänvisades till följande uttalande av 1942 års försäkringsutredning i dess betänkande (SOU 1946:33).

Den omständigheten att försäkringsfonden växer mycket snabbt och uppnår en oerhörd storlek i ett på grundval av premiereservsystemet uppbyggt pensionsväsende inger starka betänkligheter mot att oförändrat behålla detta fonderingssystem i andra fall än då detsamma är nödvändigt. Vid en fondbildning, som medför behov av större investeringar än som kunna assimileras, skulle den trygghet, som ett försiktigt ränteantagande i premie- och premiereservgrunderna avser, visa sig vara en illusion.

Med lägre antagen räntefot följer nämligen i premiereservsystemet större fondering och möjligheten att finna räntabel placering beskäres därigenom ytterligare, vilket i sin ordning medför sänkt räntenivå med ännu större fondering o.s.v. Det är icke minst med hänsyn härtill av betydelse, att pensioneringen såvitt möjligt ordnas utan den ytterst starka fondbildning premiereservsystemet kräver.

Utredningen förordade att försäkringen skulle finansieras genom ett fördelningssystem, vilket gjorde det möjligt att anpassa förmånerna efter de aktivas levnadsvillkor och att undvika en stor fondbildning. Skulle det däremot befinnas önskvärt att inom ramen för detta system genomföra en med hänsyn till särskilda förhållanden betingad fondbildning, mötte inget hinder härför.

Frågan om frivillighet eller obligatorium diskuterades och utredningen kom fram till att ett frivilligt system inte kunde tillgodose de uppställda grundkraven. Utredningen fann att olika argument som framhållits till förmån för den frivilliga linjen inte kunde tillmätas någon avgörande betydelse. Möjligen skulle kunna göras gällande, att en obligatorisk tjänstepensionsförsäkring kunde, särskilt under depressionstider, komma att medföra en så stark ekonomisk belastning att en frivillig försäkring, trots att den ur olika synpunkter ansågs underlägsen den obligatoriska, likväl vore att föredra. I en obligatorisk försäkring enligt utredningens förslag skulle emellertid premiebetalningen komma att automatiskt anpassas efter förskjutningarna i den aktiva befolkningens inkomststandard. Sänktes denna inkomststandard, vilket torde vara att vänta under tider av lågkonjunktur, skulle de premier som erläggs komma att i motsvarande grad minskas. Detta skulle i sin ordning medföra en häremot svarande sänkning av pensionsnivån för åldringsgenerationen.

Utredningen påpekade att pensioneringsfrågan är ett spörsmål som alltid kommer att vara aktuellt, såväl under hög- som lågkonjunktur. Det var därför av stor betydelse att denna fråga fick en lösning som gjorde att pensionsnivån kunde automatiskt anpassas efter de möjligheter som vid varje tillfälle är för handen.

Utredningen förordade således den obligatoriska linjen och föreslog en allmän pensionsförsäkring, som skulle omfatta i princip varje inkomsttagare – även sådana grupper av anställda som redan hade sin tjänstepensionering ordnad – oberoende av huruvida inkomsten härrörde från tjänst, rörelse, fastighet eller kapital. Kostnaderna skulle täckas av premier som erlades av de försäkrade och av ett kollektivt arbetsgivarbidrag i princip avvägt så att varje arbetsgivares bidrag blev lika stort som summan av de premier hans anställda hade att betala. För varje år skulle fastställas en uttagningskvot som angav hur stor del av den pensionsgivande inkomsten som skulle erläggas i premie. Till grund för avvägningen av premier och förmåner skulle läggas den taxerade inkomsten – med en övre gräns vid 30 000 kr. – minskad med ett s.k. folkpensionsavdrag motsvarande dubbla beloppet av den med indextillägg förhöjda allmänna ålderspensionen till ensamstående eller då 2 000 kr. Genom detta avdrag åstadkoms anknytning av försäkringen till folkpensioneringen. Förmånerna skulle utgöras av ålders-, invalid- och familjepension. Pensionens storlek gjordes beroende dels av de erlagda premierna, dels av den genomsnittliga inkomststandarden för den aktiva befolkningen vid den tidpunkt pensionen utgick. En viss överkompensation skulle beredas övergångstidens pensionärer. Kompensationsgraden föreslogs utgöra 50 %. Under hänvisning till att det inom den statliga och privata tjänstepensionering-

en i avsevärd utsträckning tillämpades pensionsnivån 60 % gjordes beräkningar om uttagningskvoterna även vid denna pensionsnivå. Dessa visade att en höjning av pensionsnivån från 50 % till 60 % skulle höja uttagningskvoten med mellan 12 och 14 %. Utredningen anförde härom:

Då det här gäller en hela folket omfattande pensionsförsäkring, vilken redan vid en pensionsnivå av 50 % kommer att innebära en betydande förbättring av åldringsgenerationens levnadsvillkor, har utredningen med hänsyn till den erforderliga belastningen av den aktiva befolkningen icke för närvarande ansett sig böra förorda en högre pensionsnivå. Skulle den föreslagna nivån inom vissa yrkesgrupper visa sig för låg, finnas möjligheter att genom frivilliga påbyggnader vinna önskad anpassning.

Över pensionsutredningens betänkande inhämtades yttranden från ett stort antal myndigheter och organisationer. I det stora flertalet av yttrandena framfördes önskemål om ytterligare utredningar i olika hänseenden, bl.a. rörande de ekonomiska verkningarna av den föreslagna försäkringen. En i princip positiv inställning till tanken på en allmän obligatorisk pensionsförsäkring uttalades av mer än hälften av remissinstanserna, medan återstoden i allmänhet gjorde principiella invändningar mot förslagets huvudtanke eller krävde ytterligare utredningar. En del av remissinstanserna med positiv inställning förordade uppskov med reformens genomförande tills det ekonomiska läget hade stabiliserats.

Den andra Åkessonska utredningen

Sedan principbetänkandet remissbehandlats tillsattes år 1951 en ny pensionsutredning med samma ordförande och delvis samma ledamöter i övrigt (den andra Åkessonska utredningen). Denna utredning lade år 1955 fram ett slutligt förslag till allmän pensionsförsäkring (SOU 1955:32). I direktiven till utredningen hade statsrådet uttalat anslutning till principbetänkandet i fråga om det föreslagna tekniska systemet och försäkringens obligatoriska karaktär. Beträffande försäkringens omfattning borde ytterligare undersökas huruvida grupper med redan ordnad pensionering kunde ställas utanför den obligatoriska försäkringen. I fråga om försäkringens finansiering avvisades tanken på ett kollektivt arbetsgivarbidrag.

Det slutliga förslaget utformades i nära anslutning till förslaget i principbetänkandet. Enligt förslaget skulle grupper med redan ordnad pensionering inte undantas från premiebetalningsskyldighet. Särskild premie skulle utgå för löneinkomst (lönepremie) resp. inkomst av annat slag (egenpremie). Lönepremien beräknades i princip på hela lönen, dvs. något folkpensionsavdrag föreslogs inte. De två pensionssystemen skulle därmed komma att stå vid sidan av varandra och någon samordning i materiellt hänseende förutsattes inte. Av administrativa skäl skulle lönepremien i sin helhet betalas av arbetsgivaren, som hade rätt att av arbetstagaren utfå hälften av beloppet. Egenpremien skulle bekostas helt av de försäkrade. Pensionens storlek föreslogs liksom i principbetänkandet vara avhängig av de erlagda premierna och av medelinkomsten för de aktiva det år pensionen utgavs. Med anledning av att något folkpensionsavdrag inte föreslogs, vilket innebar att hela inkomsten blev pensionsgivande, och med beaktande av den storlek de icke inkomstprövade folkpensionsförmånerna dåmera hade föreslog utredningen dock att pensionsnivån i fråga om ålderspensionen skulle sänkas från 50 till 40 %.

Eftersom folkpensioneringen gav ett mindre stöd vid invaliditet än vid ålderdom, samtidigt som försörjningsbehoven ansågs vara större vid yngre år än vid äldre, sattes kompensationsgraden alltjämt till 50 % vid bestämmandet av invalidpensionens storlek.

Av ca ett 90-tal remissorgan avstyrkte 60 det slutliga förslaget eller intog en negativ hållning. I principfrågan, huruvida en obligatorisk pensionsförsäkring borde införas eller ej, tog ett 50-tal remissorgan ställning, och av dem förordade närmare hälften en obligatorisk försäkring.

Allmänna pensionsberedningen

För att inom socialdepartementet biträda vid fortsatt handläggning av pensionsfrågan tillkallades år 1956 allmänna pensionsberedningen. I februari året därpå avgav beredningen betänkandet (SOU 1957:7) Förbättrad pensionering.

Beredningen konstaterade att ett allmänt behov förelåg av en pensionsreform. Folkpensioneringen hade enligt beredningen ganska väl motsvarat de anspråk som kunnat ställas på en socialförsäkring som avser att skapa en minimipensionsstandard åt hela befolkningen. Den allmänna höjning av inkomststandarden som skett, inte minst under det senaste årtiondet, hade emellertid medfört att kraven på en bättre levnadsstandard även på pensionärsstadiet stigit. I själva verket torde man enligt beredningen kunna utgå från att den då aktiva generationen inte skulle komma att vara tillfreds med en pensionsstandard motsvarande den dåvarande folkpensioneringens.

Under inga förhållanden borde det enligt beredningens uppfattning komma i fråga att ha två, oberoende av varandra utformade obligatoriska pensionssystem som båda omfattar hela eller en väsentlig del av befolkningen. Lösningen av pensionsfrågan borde därför ske med utgångspunkt i folkpensioneringen. Härigenom blev det möjligt att låta t.ex. husmödrar och dem som redan var folkpensionärer få del av en förbättrad pensionering.

Beredningen framhöll dock att en utbyggnad av folkpensioneringen inte kunde avvägas enbart med utgångspunkt från pensionärernas önskemål och behov. Även samhällets möjligheter att bära kostnadsökningar för pensionsändamål måste beaktas, varvid man hade att ta hänsyn bl.a. till den väntade befolkningsutvecklingen i landet och dess återverkan på pensionskostnaderna. Enligt prognoserna utmärktes befolkningsutvecklingen under de kommande decennierna främst av en kraftig förskjutning av befolkningen till de högre åldrarna. Beredningen konstaterade att denna utveckling skulle komma att väsentligt öka samhällets kostnader för åldringarnas försörjning och samtidigt minska det relativa antalet av dem som genom produktivt arbete skulle finansiera folkpensioneringen. De av befolkningsutvecklingen orsakade kostnadsökningarna och de förbättringar av folkpensioneringen som övervägdes borde enligt beredningen bedömas mot bakgrunden av de antaganden som kunde göras beträffande den framtida inkomst- och produktionsutvecklingen i landet. Beredningen redovisade olika tillgängliga prognoser och konstaterade därvid att, även om en ännu gynnsammare utveckling inte kunde anses helt utesluten, ett antagande om 40 % tillväxt av produktion och nationalinkomst under den närmaste 10-årsperioden fick

betecknas som en avgjort optimistisk framtidsbedömning. Ett antagande om att produktionsökningen under denna period i stället skulle stanna vid ca 25 % behövde dock inte betraktas som utpräglat pessimistiskt. Beredningen anförde vidare:

Det är svårt att finna några som helst hållpunkter för en bedömning av produktions- och inkomstutvecklingen i den framtid som ligger mer än 10 år avlägsen. Redan utvecklingen av den arbetsföra befolkningen måste te sig i hög grad oviss och vad beträffar det genomsnittliga produktionsresultatet per sysselsatt lär det endast vara möjligt att göra rent hypotetiska antaganden om den tänkbara framstegstakten. Om den produktivitetsutveckling som i stort sett varit rådande under de senaste 100 åren skulle komma att fortsätta i någorlunda oförändrad takt även under återstoden av 1900-talet, skulle man kunna emotse årliga förbättringar av produktionsresultatet per sysselsatt med 2 till 3 % medförande en fördubbling av produktionen per capita under loppet av 25 till 35 år. Förutsättes däremot att den årliga produktionstillväxten per sysselsatt skulle komma att stanna vid 1 %, skulle detta komma att innebära en klar avsaktning i jämförelse med hittillsvarande framstegstakt utan att det därför kan anses uteslutet att utvecklingen även under fredliga förhållanden skulle kunna bli än mera ogynnsam. En fortskridande ökning av produktionen per sysselsatt med 1 % per år skulle alltnog innebära att produktionsresultatet per capita komme att stiga med närmare 40 % under loppet av ett tredjedels århundrade. En sådan förbättring av produktionsunderlaget skulle givetvis komma att inverka på samhällets möjligheter att under slutet av 1900-talet upprätthålla en viss standard i fråga om det grundläggande pensionsskyddet.

Beredningen framhöll att även andra slag av sociala och ekonomiska anspråk skulle komma att ställas på den disponibla nationalinkomsten under en längre tidsperiod. Beredningen fann dock att visst utrymme kunde antas stå till buds för en förbättring av förhållandena för pensionärerna.

Beredningen lade fram ett principförslag om förbättring av folkpensioneringen i första hand genom en höjning av pensionsbeloppen. Beredningen var på det klara med att enbart en reformering av folkpensioneringen inte var till fyllest för att lösa pensionsfrågan men var oense om hur ytterligare pensionsförmåner skulle ordnas, varför tre olika förslag redovisades.

1. Beredningens majoritet, som utgjordes av ordföranden och de tre ledamöter som företrädde Landsorganisationen (LO), det socialdemokratiska partiet och Tjänstemännens centralorganisation (TCO), förordade att det inom folkpensioneringens ram anordnades dels en obligatorisk tilläggspensionering för löntagare, dels en mera begränsad frivillig tilläggspensionering avsedd för förvärvsarbetande i andra fall för vilken staten garanterade förmånernas värdebeständighet.

Den obligatoriska tilläggspensionen skulle grundas på löneinkomster mellan 3 000 kr. och 30 000 kr. per år. Gränsbeloppen skulle följa förändringarna i penningvärdet men inte standardutvecklingen. Pensionssystemet föreslogs konstruerat så, att inkomstgränser och förmåner uttrycktes i s.k. basbelopp. Tilläggspensionen skulle i princip utgå med 50 % av medellönen under de 15 bästa åren i vad denna översteg basbeloppet men med en garantiregel av innebörd att totalpensionen skulle utgöra minst 65 % av hela medellönen. För full pension skulle efter en viss övergångstid fordras 30 års pensionsgrundande inkomst.

Pensioneringen skulle bygga på fördelningssystemets princip och finansieras med kollektiva avgifter av arbetsgivarna. Avgifterna skulle beräknas endast på löner över 3 000 kr. per årsarbetare.

I fråga om tilläggspensionens storlek anförde beredningens majoritet att

man borde tillse att summan av botten- och tilläggspensionen ger en totalpension av önskad storlek och att totalpensionen i de lägre inkomstlägena borde vara procentuellt sett större än i de högre. Avvägningen borde dock ske så att en godtagbar pensionsnivå framkom även i de högre inkomstlägena. Eljest blev det nödvändigt att i högre inkomstlägen regelmässigt komplettera den obligatoriska pensioneringen genom frivilliga anordningar.

2. Tre ledamöter (företrädare för högern, folkpartiet och Svenska arbetsgivareföreningen, SAF) ansåg att behovet av pension vid sidan av vad som utgick från den förbättrade folkpensioneringen lämpligen borde tillgodoses genom kollektivt eller individuellt tecknade försäkringar. De förordade ett system för frivillig påbyggnad av folkpensioneringen huvudsakligen genom kollektivavtal eller andra kollektiva anslutningsplaner.

Som allmän motivering till sitt förslag anförde de tre förslagsställarna i huvudsak följande. En frivillig försäkring – men inte en obligatorisk – ger rikt utrymme för de variationer i skilda avseenden, som anpassningen efter olika behov kräver. Genom en valfri komplettering undviks en rad besvärliga anpassningsproblem som uppkommer när en obligatorisk löntagarförsäkring omsluter stora grupper, som redan på annat sätt tillförsäkrats för dem acceptabla pensionsförmåner. En försäkring byggd på premiereservsystemet medför ett större och vid stigande nationalinkomst permanent sparande och ökar garantierna för att sparmedlen i skälig utsträckning kommer den utvecklingsfrämjande produktionen till del, vilket även ur pensionärssynpunkt är av största betydelse. Det var vidare en allmän åsikt att pensionen är successivt intjänad lön. Arbetsmarknadens parter hade dittills energiskt sökt värja sig mot varje statligt intrång i sin rätt att obundna förhandla och träffa uppgörelser om arbetsersättningen. En uppluckring av denna grundläggande regel ingav allvarliga betänkligheter. Det fanns också all anledning att räkna med att pensionsfrågan för eftersatta arbetstagargrupper snabbt skulle lösas på frivillig väg. Frågan om hur pensionstagarna skall skyddas mot inflationsrisker var av central betydelse. I det obligatoriska systemet kunde förmånerna visserligen formellt säkerställas genom lagstiftning. Eftersom statsmakterna är oförhindrade att ändra dessa grunder blir värdebeständigheten även i detta fall till sist beroende av deras vilja och förmåga att beakta pensionstagarnas intressen och moraliska rätt. Den försäkrades rätt till förmåner till visst nominellt belopp kunde sägas vara hundraprocentigt tryggad i ett premiereservsystem men någon garanti för försäkringsförmånernas realvärde gav däremot inte detta system vid dess dittills tillämpade form. Därför efordrades härvidlag vissa reformer. Att trygga värdebeständigheten av den frivilliga försäkringens förmåner var av väsentlig betydelse.

3. En ledamot (centerpartiet-bondeförbundets företrädare) förklarade sig inte kunna biträda något av förslagen utan förordade i stället att det genom statens försorg skulle anordnas en i fråga om pensionsbeloppens storlek mera begränsad och från individens synpunkt frivillig pensionering till komplettering av folkpensioneringen.

Till motivering av denna ståndpunkt anförde denne ledamot bl.a. att det inte endast är den ekonomiska tryggheten på ålderdomen som det är angeläget att tillgodose utan att det måste ske en avvägning mellan utgifterna

för pensionsändamål och utgifterna för andra former av stöd, hjälp och vård åt pensionärer. För stora medborgargrupper torde de föreslagna folkpensionerna tillsammans med eventuella besparingar eller avkastning av fastighet eller rörelse medge en tillfredsställande levnadsstandard även på ålderns dagar. Förslaget om en obligatorisk tilläggsförsäkring för löntagare kunde denna ledamot inte biträda framför allt med hänsyn till de bekymmersamma ekonomiska förhållanden under vilka ett stort antal mindre företag inom låglönegrupperna arbetade. Kostnaderna för den obligatoriska tilläggspensioneringen kunde för vissa av dessa företag vålla oöverstigliga svårigheter. Han ansåg sig inte heller kunna biträda den föreslagna frivilliga tilläggspensioneringen, bl.a. därför att man inte på förhand visste vad den i framtiden kunde leda till. Pensionsförmånerna var inte definitivt bestämda utan kunde väntas successivt öka och samtidigt eftersträvades en värdebeständighet inom systemet, vars ekonomiska konsekvenser inte kunde överblickas. Frivilligheten i systemet var för övrigt i vissa avseenden endast skenbar.

1957 års pensionskommitté

För att komplettera förslagen beträffande frågor i samband med fondbildningen för pensionsändamål tillkallades 1957 års pensionskommitté, som i januari 1958 avlämnade en promemoria med förslag om fondförvaltning m.m. i samband med en utbyggd pensionering (SOU 1958:4).

Folkomröstning, nyval och lagstiftning

Den 13 oktober 1957 anordnades en folkomröstning rörande huvuddragen i de tre förslag om tilläggspensioneringens utformning som lagts fram i allmänna pensionsberedningens betänkande.

Genom *propositionen 1958 A:55* förelades riksdagen ett principförslag om förbättringar av folkpensioneringen och införande av en lagfäst tilläggspensionering, som byggde på det förslag som avgetts av pensionsberedningens majoritet och som vid folkomröstningen erhållit de flesta rösterna.
I propositionen konstaterade departementschefen att det i stort sett förelåg en gemensam uppfattning om målet för pensionsreformen men att oenighet däremot rådde om medlen för att nå detta mål. Han förklarade sig emellertid övertygad om att frågan inte kunde lösas utan samhällets medverkan, om man ville uppfylla de uppställda kraven. De enligt departementschefens åsikt grundläggande kraven - att man relativt snabbt skulle tillförsäkra alla förvärvsarbetande värdebeständiga pensioner av tillfredsställande storlek - kunde nämligen inte förverkligas utan att pensioneringen i huvudsak grundades på ett fördelningssystem. Då ett sådant system i sin tur oundgängligen fordrade lagstiftning, var medlet givet. Han förordade därför att rätten till tilläggspension lagfästes.

Folk- och tilläggspensioneringen skulle enligt propositionsförslaget tillsammans bilda det nya pensionssystemet vars huvuddrag var följande.

Pensionssystemet skulle bereda såväl ålders- som invalid- och familjeskydd.

Folkpensionerna skulle förbättras i olika avseenden, bl.a. genom en successiv höjning av pensionsbeloppen. Målet för denna höjning var för år räknat 5 400

kr. (från dåvarande 3 520 kr.) för två pensionsberättigade makar och 3 600 kr. (från 2 200 kr.) för ensamstående, räknat i 1957 års penningvärde.

Tilläggspensioneringen, som skulle omfatta alla förvärvsarbetande, utformades med de angivna folkpensionsförbättringarna som utgångspunkt. Viss rätt till undantagande från tilläggspensioneringen skulle finnas för de försäkrade.

Den tilläggspension, som skulle utgå utöver folkpensionen, skulle beräknas på den årliga arbetsinkomsten mellan 4 000 och 30 000 kr. För företagare och självständiga yrkesutövare beräknades arbetsinkomsten efter en särskild regel. Folkpensionen och tilläggspensionen skulle tillsammans motsvara omkring 65 % av den genomsnittliga arbetsinkomsten under de 15 år då inkomsten varit högst. I de lägre inkomstlägena blev pensionsnivån relativt sett högre, vilket ansågs önskvärt ur sociala synpunkter. Tilläggspensionen skulle beräknas enligt en enhetlig procentregel och därvid utgöra 60 % av den pensionsgrundande medelinkomsten. Pensionerna skulle följa ändringar i prisnivån, dvs. vara värdebeständiga. Även de nyssnämnda inkomstgränserna skulle följa prisnivåns ändringar.

För oavkortad ålderspension skulle i inledningsskedet fordras 20 pensionsgrundande år, vilket krav skulle successivt höjas till att avse 30 år.

Tilläggspensioneringen skulle i likhet med folkpensioneringen finansieras enligt ett fördelningssystem, dock endast med avgifter och således utan tillskott av skattemedel. Löntagarnas tilläggspensioner skulle bekostas genom kollektiva arbetsgivaravgifter. Företagare och självständiga yrkesutövare skulle betala sina tilläggspensioner genom individuella avgifter. Avgifterna skulle uttas med en enhetlig procentsats på de pensionsgrundande inkomsterna.

Rätt till tilläggspension skulle börja intjänas år 1960, och avgifter skulle betalas fr.o.m. samma år. Avgifterna, som skulle stiga successivt under uppbyggnadsskedet, angavs till en början endast för de första fem åren. Det förutsattes att uttaget av arbetsgivaravgifter efter 30 år – då övergångstiden för snabbare förvärv av oavkortad pension utlöpt – skulle komma att utgöra mindre än 10 % av den totala lönesumman och att några större avvikelser från nämnda avgiftsprocent inte skulle komma att erfordras för tid därefter. Företagare och självständiga yrkesutövare skulle för sin tilläggspension erlägga motsvarande avgifter på den beräknade arbetsinkomsten.

Som motivering för förslaget att tilläggspensioneringen skulle omfatta samtliga förvärvsarbetande och inte – som pensionsberedningen föreslagit – endast löntagare hänvisade departementschefen till att det dåmera rådde en utbredd önskan även bland företagarna att bli delaktiga av de fördelar som ett tilläggspensionssystem med värdebeständiga förmåner skulle tillförsäkra löntagarna. Även rörligheten på arbetsmarknaden talade för att företagarna anslöts, då det blev lättare att övergå från eget företag till anställning eller omvänt om samma pensionsregler gäller för båda områdena.

När det gällde tilläggspensionernas storlek och beräkning hade under remissbehandlingen från många håll framförts kritik mot att pensionen, särskilt i lägre inkomstlägen, enligt pensionsberedningens förslag skulle bli så hög i förhållande till medellönen. Departementschefen erinrade om att pensionerna enligt förslaget inte beräknades på den försäkrades slutlön utan på hans medellön för de 15 bästa åren och att denna vid stigande standard

i samhället i allmänhet blev lägre än slutlönen. Departementschefen anförde vidare:

När man tar ståndpunkt till den föreslagna pensionsnivån är vidare att märka, att det dröjer mer än 20 år, innan pensionerna kommer att mera allmänt utgå med fulla belopp. Det är viktigt, att pensionsnivån fastställes så att den ter sig tillfredsställande även vid den tidpunkten.

Det har i den offentliga debatten framhållits, att pensionsnivån enligt förslaget skulle bli alltför hög för familjer, där endast mannen haft förvärvsarbete och hustrun utöver mannens pension får folkpension på 2 700 kr. Enligt min mening är det i sin ordning att de gifta kvinnor, som inte får pension i egenskap av förvärvsarbetande, likväl – såsom redan nu är fallet – får en självständig pensionsrätt och att deras pension utgår oberoende av mannens pension. Det kan därför ifrågasättas, om det är riktigt att jämföra makarnas sammanlagda pensionsförmåner med blott mannens tidigare inkomst. Jag vill också erinra om att det i flertalet enskilda pensionärshushåll inte finns mer än en pensionsberättigad person.

Mot bakgrund av vad jag nyss anfört anser jag, att den föreslagna avvägningen av pensionsnivån kan anses i stort sett godtagbar. En sådan nivå gör det möjligt för de pensionerade att i huvudsak bibehålla sin levnadsstandard från den aktiva tiden.

I några remissyttranden har det framhållits, att basbeloppet bör sättas så att folkpensionen utgör samma andel av basbeloppet som den kompensationsprocent, som gäller för totalpensionen. Därmed skulle man få möjlighet att åstadkomma en och samma kompensationsgrad i alla inkomstlägen ovanför basbeloppet.

För egen del är jag inte benägen att godta ett så högt basbelopp, emedan detta skulle få till följd att en ur sociala synpunkter önskvärd, relativt sett högre pensionsnivå i lägre inkomstlägen inte skulle uppnås. Däremot synes det mig möjligt att tillgodose pensioneringens syfte även om basbeloppet sättes till 4 000 kr. I detta sammanhang vill jag påpeka, att den i beredningens betänkande föreslagna metoden för tilläggspensionens beräkning är tämligen komplicerad. Den ger bl.a. till resultat, att tilläggspensionen inte står i samma proportion till den pensionsgrundande inkomsten i alla inkomstlägen utan i stället utgår med relativt sett större belopp i högre inkomstlägen. Detta förhållande föranledde kritik även inom pensionsberedningen. Om basbeloppet sättes till 4 000 kr., kan pensionsberäkningen ske med tillämpning av en enhetlig procentregel. Denna regel skulle innebära, att tilläggspensionen utgör 60 procent av den pensionsgrundande medelinkomsten.

Med ett basbelopp av 4 000 kr. och en tilläggspensionsprocent av 60 uppnåddes en pensionsnivå som enligt departementschefens uppfattning väl uppfyllde de krav som uppställts. Man vann också den fördelen att pensionsnivån blev bättre avvägd i de inkomstlägen där beredningsförslaget enligt mångas mening innebar en väl hög kompensation.

Riksdagen antog med vissa ändringar propositionsförslaget såvitt angick folkpensioneringen. Förslaget om lagfäst tilläggspensionering antogs praktiskt taget oförändrat av första kammaren men avslogs av andra kammaren med ett fåtal rösters övervikt. I anledning härav upplöste Kungl. Maj:t riksdagen och förordnade om nyval till andra kammaren, vilket ägde rum den 1 juni 1958.

Valresultatet gav regeringen underlag för att omedelbart sätta i gång arbetet med att utforma ett lagförslag och vidta andra förberedelser för pensionsreformens genomförande. Med de i 1958 års proposition angivna principerna som utgångspunkt framlades *propositionen 1959:100* med förslag till lag om försäkring för allmän tilläggspension.

Riksdagen antog denna gång – med endast en rösts övervikt i andra kammaren – förslaget och *1959 års lag om försäkring för allmän tilläggspension* trädde i kraft den 1 januari 1960. Härigenom övergavs den minimistandardprincip som dittills tillämpats inom den allmänna pensioneringen och ersattes med den s.k. inkomstbortfallsprincipen, enligt vilken förmånerna anpassas efter pensionärens inkomstförhållanden före pensioneringen.

Genom 1959 års lag tillkom således den allmänna tilläggspensioneringen (ATP) med inkomstrelaterade ålders-, förtids- och familjepensioner. Förtidspension utgavs till den som uppbar invaliditetsförmån från folkpensioneringen. Pensionsåldern var alltjämt 67 år. Som en nyhet inom den allmänna pensioneringen tillkom en möjlighet till rörlig pensionsålder genom regler om förtida och uppskjutet pensionsuttag. De första ATP-pensionerna utbetalades år 1963.

1.2.3 Utvecklingen efter införandet av ATP

Den 1 januari 1963 trädde *lagen (1962:381) om allmän försäkring* (AFL) i kraft. Den innebar en samordning mellan folk- och tilläggspensioneringen. Reglerna om allmän tilläggspension överfördes i princip oförändrade från 1959 års lag. Vad gäller folkpensioneringen omvandlades den tidigare invalidpensionen till en icke inkomstprövad förtidspension och infördes möjlighet till förtida och uppskjutet uttag av ålderspension. Vissa nya förmånsformer, t.ex. invaliditetstillägg och invaliditetsersättning, infördes också i pensionssystemet. Som en särskild tilläggsförmån till ålders- och förtidspension infördes ett icke inkomstprövat barntillägg. Samtliga pensionsformer anknöts till det s.k. basbeloppet och förmånernas storlek angavs i procent härav. Under en övergångstid angavs dock pensionsbeloppen enligt övergångsbestämmelser till lagen i absoluta belopp. Såvitt gäller beräkningen av ålderspension, förtidspension och änkepension från folkpensioneringen slopades dessa övergångsbestämmelser med verkan fr.o.m. den 1 juli 1968. För ensamstående pensionär utgick därefter ålders- och förtidspensionen med 90 % av basbeloppet medan pensionen för gift pensionstagare, vars make också uppbar hel pension, utgjorde 70 % av basbeloppet för år räknat. Full änkepension utgick med 90 % av basbeloppet, medan barnpensionen uppgick till 25 % av basbeloppet för barn som förlorat en av sina föräldrar och 35 % härav för föräldralösa barn. Fram till nämnda datum uppräknades folkpensionens grundbelopp successivt genom beslut av riksdagen. Barnpensionerna anknöts dock till basbeloppet redan fr.o.m. den 1 juli 1964.

Folk- och tilläggspensioneringen har sedan införandet av AFL bibehållit sin grundläggande struktur. Pensionsbestämmelserna har dock undergått vissa ändringar under de år lagen varit i kraft. T.ex. har förutsättningarna för att erhålla förtidspension mildrats och har grundförmånen inom folkpensioneringen höjts vid ytterligare tillfällen. Således höjdes grundförmånen med verkan fr.o.m. den 1 januari 1975 till 95 % av basbeloppet för ogift och till 77,5 % därav för gift pensionsberättigad och med verkan fr.o.m. den 1 januari 1984 till 96 resp. 78,5 % av basbeloppet.

Med verkan fr.o.m. den 1 juli 1969 infördes, enligt en särskild lag samma år, pensionstillskott att utgå till pensionstagare med låg eller ingen ATP. Under tiden den 1 juli 1969 – den 30 juni 1970 utgick pensionstillskott med 3 % av basbeloppet för att därefter höjas med 3 % av basbeloppet den 1 juli varje år. Pensionstillskotten avsågs att stiga så att de den 1 juli 1978 uppgick till 30 % av basbeloppet. I samband med ikraftträdandet av en omfattande pensionsreform den 1 juli 1976 ändrades emellertid reglerna, och det beslutades att pensionstillskottet skulle stiga ytterligare så att det fr.o.m. den

1 juli 1981 skulle uppgå till 45 % av basbeloppet för år räknat såvitt gäller ålders- och änkepension. Samtidigt förordnades att pensionstillskott till förtidspension skulle utgå med dubbelt så högt belopp och fr.o.m. nämnda tidpunkt utgöra 90 % av basbeloppet. Pensionstillskotten har höjts även därefter, senast med verkan fr.o.m. den 1 januari 1990. En ytterligare höjning har nyligen beslutats att äga rum den 1 januari 1991. Därefter utgör pensionstillskotten 54 resp. 104 % av basbeloppet för år räknat.

Pensionstillskottet avräknas krona för krona mot ATP men är i övrigt inte inkomstprövat. På motsvarande sätt har barnpensionerna inom folkpensioneringen förstärkts genom införandet av garantinivåer, som avräknas mot tilläggspension. De ursprungliga reglerna härom trädde i kraft år 1974. Dessa åtgärder har inneburit en viss förändring av pensionssystemets struktur såtillvida att inkomstbortfallsprincipen kommmit att sättas ur spel vad gäller förmåner till pensionstagare i mycket låga inkomstlägen. De har möjliggjort en starkare prioritering av grundtryggheten framför standardtryggheten och medfört att skillnaderna mellan pensionsnivåerna inom det allmänna pensionssystemet har minskat.

Den 1 juli 1976 sänktes den allmänna pensionsåldern från 67 till 65 år. Stora grupper yrkesarbetande hade redan dessförinnan tillförsäkrats lägre pensionsålder, i regel 65 år, genom tjänstepensionssystemen. 1976 års reform utökade också möjligheterna till rörlig pensionsålder. Bl.a. infördes möjlighet till uttag av halv ålderspension. Samtidigt infördes delpensionsförsäkringen, som gav förvärvsarbetande i åldern 60-64 år möjlighet att trappa ned arbetsinsatsen med kompensation för inkomstbortfallet. Försäkringen omfattade från början endast anställda men utvidgades år 1980 till att avse även egenföretagare och uppdragstagare.

På familjepensioneringens område har nyligen genomförts en omfattande reform med verkan fr.o.m. år 1990. De tidigare livsvariga änkepensionerna inom ATP-systemet kommer därmed att successivt ersättas av mer tidsbegränsade och behovsprövade förmåner som utges på lika villkor till såväl änka som änkling.

Genom olika reformer, som genomförts under den tid pensioneringen varit i kraft, har en rad sociala förmåner gjorts pensionsgrundande inom tilläggspensioneringen. Med inkomst av förvärvsarbete har således likställts t.ex. sjukpenning, föräldrapenningförmåner samt olika former av arbetslöshetsstöd och utbildningsstöd. Även delpension har gjorts pensionsgrundande inom ATP.

Avgifter till försäkringen erläggs inte på grundval av ovan nämnda förmåner. Även andra reformer har medfört en tendens i riktning mot ett försvagat samband mellan avgifter och förmåner. Fr.o.m. år 1982 kan år då en förälder vårdat barn under tre års ålder, s.k. vårdår, tillgodoräknas som intjänandetid. Vidare ändrades år 1981 grunderna för beräkning av ATP-avgiften. De tidigare basbelopps- och maximeringsavdragen slopades och ATP-avgiften beräknas fr.o.m. år 1982 på hela lönesumman resp. hela nettoinkomsten av rörelse eller jordbruk. Procentsatsen för avgiftsuttaget sattes ned med hänsyn härtill från 12,25 % år 1981 till 9,40 % år 1982. (Avgiften har därefter åter stigit och utgör 13 % fr.o.m. år 1990.) Förändringen var betingad av ett önskemål om enhetligare och enklare regler för beräkningen av arbetsgivar-

avgifter och egenavgifter.

AP-fonden byggdes upp under 1960- och 1970-talen, då ATP-avgifterna översteg pensionsutbetalningarna. Fram t.o.m. år 1982 täcktes pensionsutbetalningarna av de inflytande - successivt höjda - avgifterna. Därefter har en del av fondens avkastning tagits i anspråk för att täcka ett allt större avgiftsunderskott i ATP-systemet. År 1989 - då underskottet ökat till 11,6 miljarder kronor - finansierades drygt en sjättedel av de utgående pensionerna på detta sätt. Fonden har således kommit att spela en väsentlig roll när det gäller tilläggspensioneringens finansiering. Fondavkastningen har hittills varit tillräckligt hög för att bibehålla fonden realt oförminskad. Fondkapitalet uppgick vid ingången av år 1990 till ca 387 miljarder kronor.

1.3 Tjänstepensioneringar m.m.

Redan på 1700-talet fanns inom vissa yrkesgrupper en begränsad möjlighet till vad man kan kalla tjänstepension. T.ex. fanns inom bergshanteringen redan i mitten på 1700-talet en stadga som gav "masmästareämbetet" möjlighet att dela ut understöd till sjuka, gamla och förtjänta hyttarbetare eller deras änkor ur en kassa som huvudsakligen bildades genom avgifter från hyttarbetarna.

In på 1800-talet började pensionsanordningar införas inom staten. Ordinarie innehavare av statlig tjänst hade sedan långt tillbaka i tiden rätt till sin tjänst på livstid. Tjänstemannen hade ingen skyldighet att avstå från sina löneförmåner därför att han på grund av ålder eller sjukdom hade svårt att sköta sin tjänst. Det första något så när enhetliga pensionsreglementet för statstjänstemän tillkom genom lag år 1907. Men även vid denna tid var det vanligt att varje statligt verk hade sin egen pensionskassa, till vilken tjänstemännen betalade en avgift. Till en början gällde att staten svarade för ålders- och invaliditetsskyddet. Familjeskydd fanns i huvudsak endast för ordinarie tjänstemän och ordnades för dem genom särskilda änke- och pupillkassor, som ägdes av tjänstemännen. De ordinarie tjänstemännen var skyldiga att tillhöra dessa kassor, och statsbidrag utgick till finansieringen. Vid mitten av 1930-talet förstatligades familjepensionskassorna. I samband därmed utsträcktes familjepensioneringen till att omfatta även viss icke ordinarie personal. Pensionsrätten vidgades efter hand till nya grupper statsanställda fram till 1947 års allmänna tjänste- och familjepensionsreglementen som tillkom efter förhandlingar med personalorganisationerna enligt en nyligen införd förhandlingsrätt.

Tjänstepensioneringen för kommunalt anställda fick en enhetlig lösning år 1922 genom bildandet av Sveriges Kommunalanställdas Pensionskassa. Stockholm och några andra - i regel större - städer hade redan långt dessförinnan ordnat pensionsfrågan i egen regi. Jämsides med pensionskassans tillväxt ökade den lokalt anordnade pensioneringen. De flesta större kommunerna och landstingen hade sålunda ordnat någon form av personalpensionering när man år 1947 började förhandla med personalorganisationerna om enhetliga pensionsbestämmelser för hela landet. Under de närmast följande åren träffades överenskommelser om normalpensionsreglementen för alla kommuner och landsting.

Sociala förmåner på det privata området grundade på avtal eller som ensidiga arbetsgivarutfästelser förekom på företagsnivå sedan relativt lång tid tillbaka men blev så småningom allt vanligare, framför allt för tjänstemän. Den första pensionskassan – banktjänstemännens – tillkom år 1915. Den första pensionsplanen för tjänstemän, vilken omfattade ålders- och änkepension, tillkom redan år 1917 då också Sveriges Privatanställdas Pensionskassa, senare kallad Svenska PersonalPensionskassan (SPP), inrättades. Den omfattade till en början även vissa kommunaltjänstemän. Pensionsanordningarna för privattjänstemännen utvecklades och förbättrades under de följande decennierna. För arbetare förekom i början av 1900-talet vissa kollektivavtal med någon form av sjukförsäkring men endast ett fåtal pensionsavtal. Efter hand utvidgades emellertid även dessa avtal och vid tiden strax efter andra världskriget hade större företag i många fall infört "trotjänarpensioner" till arbetare som varit länge i tjänst. Inkomstprövningen i den år 1913 införda folkpensioneringen kom i viss mån att få en hämmande effekt på arbetarpensioneringen. En tjänstepensionering av någorlunda god beskaffenhet var fortfarande förbehållen praktiskt taget endast vissa mindre grupper privatanställda tjänstemän samt i statlig och kommunal tjänst anställda tjänstemän och arbetare.

Efter tillkomsten av ATP har *avtalsförsäkringarna* mer entydigt fått karaktären av komplement till de allmänna pensionerna. Det största systemet för personalpensionering, nämligen det statliga, hade i anslutning till ATP-beslutet anpassats till folk- och tilläggspensioneringarna genom 1959 års allmänna pensionsreglemente som byggde på tillämpning av den s.k. bruttometoden. Med i stort sett bibehållna regler slöts år 1974 mellan de statsanställdas fackliga organisationer och statens arbetsgivarverk ett allmänt pensionsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän, vilket med vissa ändringar fortfarande gäller. Sedan år 1974 har således bestämmelserna om de statliga tjänstepensionerna formen av kollektivavtal. Förhandlingar om ett nytt statligt pensionsavtal har pågått under flera år men har ännu inte lett till något resultat.

Även för kommunalanställda samordnades i anslutning till ATP-reformen pensionssystemen efter likartade linjer. År 1984 träffades överenskommelse om väsentliga förändringar i tjänstepensioneringen, vilka i huvudsak fortfarande gäller. Den viktigaste ändringen var att en kompletterande nettopension garanteras utöver folkpension och ATP.

När ATP-beslutet togs var tjänstepensionering vanligt förekommande för privatanställda tjänstemän. Pensionsåldern var 65 år och de flesta försäkringar var tecknade i SPP. Sedan ATP genomförts förhandlades den s.k. ITP-planen fram. År 1960 undertecknades en överenskommelse mellan Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och tjänstemannaorganisationerna Svenska industritjänstemannaförbundet (SIF) och Sveriges arbetsledareförbund (SALF) rörande ITP (Industrins tilläggspension för tjänstemän). ITP utformades som ett komplement till folk- och tilläggspensioneringen. Överenskommelsen blev sedan normerande för uppgörelser avseende andra tjänstemannagrupper. ITP-planen har också kommit att avse handelns tjänstemän. År 1969 gjordes ITP-planen till kollektivavtal. Nuvarande avtal träffades i september 1976 mellan SAF och Privattjänstemannakartellen (PTK) och gäller med vissa förändringar

fortfarande.

Efter ATP:s tillkomst började man inom Landsorganisationen i Sverige (LO) alltmer intressera sig för att förbättra den ekonomiska tryggheten för medlemmarna genom kollektiva avtalslösningar. Ett motiv härför var att utjämna de sociala skillnader som fortfarande förelåg mellan privatanställda tjänstemän och arbetare. I samband med att ATP trädde i kraft avlöstes tidigare s.k. trotjänarpensioner för arbetare. Dessa pensioner var nämligen normalt en ensidig utfästelse från arbetsgivaren och inte reglerade i avtal. Under hela 1960-talet förekom således fackliga krav bl.a. på en sänkt pensionsålder för arbetare.

Den första avtalsförsäkringen som tillkom på LO-sidan var avtalsgrupplivförsäkringen (AGL), som trädde i kraft den 1 januari 1963. Den motsvarade den tjänstegrupplivförsäkring (TGL) som tillkommit vid de s.k. avlösningsförhandlingarna på tjänstemannasidan år 1959. Grupplivförsäkringarna blev ett komplement till familjeskyddet inom den allmänna försäkringen.

År 1971 slöts slutligen en uppgörelse om s.k. särskild tilläggspension (STP) mellan LO och SAF. I överenskommelsen ingick också avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS), som trädde i kraft år 1972 och som blev ett komplement till förtidspensioneringen. Med AGS fick arbetare en motsvarighet till den sjukpension som ingick i tjänstemännens ITP-plan. Till AGS kom också anställda inom det kommunala avtalsområdet att knytas. Genom pensionsuppgörelsen, som trädde i kraft år 1973, fick LO-anslutna en motsvarighet till tjänstemännens ITP också vad gäller ålderspensionen. Enligt uppgörelsen skulle ålderspension utgå mellan 65 och 67 års ålder. Härefter skulle STP utgöra ett komplement till folkpension och ATP. År 1976, då den allmänna pensionsåldern sänktes till 65 år, anpassades STP till den lägre pensionsåldern.

Försäkringssparandet, som minskade i samband med införandet av den allmänna tilläggspensioneringen, ökade åter till följd av de kollektivavtal om pensionsförmåner som slöts på arbetsmarknaden. Under 1970-talet ökade även det individuella pensionssparandet. *Frivilliga pensionsförsäkringar* tecknas i stor utsträckning av egna företagare som inte omfattas av något tjänstepensionssystem. Pensionsförsäkringssparandet har emellertid under 1980-talet ökat kraftigt även bland andra grupper. Sammantaget har försäkringssparandet ökat så att det nu är större än det var under tiden närmast före ATP-reformen.

2 Ekonomiska överväganden i anslutning till utarbetandet av ATP

Pensionsutredningen (den första s.k. Åkessonska utredningen) förordade i betänkandet (SOU 1950:33) Allmän pensionsförsäkring att en viss fonduppbyggnad skulle komma till stånd för den föreslagna allmänna pensionsförsäkringen, dels för att utjämna skillnaderna i avgiftsuttaget mellan olika år på grund av att den relativa frekvensen av åldringar inom befolkningen skulle komma att stiga, dels för att kompensera den nedgång i det privata pensionssparandet som möjligen kunde förväntas. Utredningen föreslog att uttagningskvoten, dvs. den del av den pensionsgivande inkomsten som skulle

erläggas i premie, år 1955, då försäkringen antogs införas, sattes till 1,5 % och därefter vartannat år höjdes med 0,5 procentenheter fram till år 1977 då kvoten uppnått 7 %. Om uttagningskvoten därefter bibehölls oförändrad fram till år 1985, skulle fonden vid en förräntning om 3 % komma att stabiliseras vid omkring 4,5 miljarder kronor. Under motsvarande 30-årsperiod skulle den årliga utgiften för de föreslagna pensionerna stiga till 800–900 milj. kr. En sjättedel av utgifterna skulle då kunna finansieras med räntan på fondmedlen. (Beräkningarna baserades på inkomstfördelningen år 1945. I den mån inkomstnivån höjdes skulle fonden och pensionsutgifterna ökas i motsvarande grad.)

Pensionsutredningen gick inte närmare in på frågan om de ekonomiska förutsättningarna för den föreslagna pensionsförsäkringens genomförande. Som en bilaga till betänkandet fogades emellertid en uppsats av utredningens ekonomiska expert, professorn Kjeld Philip. I denna uppsats framhölls att införande av pensionsförsäkringen i första hand var en fråga om ändrad fördelning mellan aktiva personer och åldringar av den till befolkningens förfogande stående mängden av varor och tjänster. Det framhölls att utgiftsökningen måste finansieras antingen av en framtida produktionsstegring eller en minskning av mängden varor som stod till den aktiva befolkningens disposition. Det föreföll Philip mest sannolikt att produktionsstegringen skulle komma att bli större än 3 % per år. I vilken utsträckning denna skulle tillfalla åldringarna eller användas till andra ändamål var ett avgörande i första hand av politisk och inte av ekonomisk art.

Genomförandet av försäkringen måste enligt Philip medföra att en viss del av det privata sparandet försvann, vilket i sin tur skulle medföra en större konsumtionsbenägenhet. Om full sysselsättning rådde skulle detta komma att leda till ett visst inflationstryck. Förefanns däremot arbetslöshet och outnyttjade resurser blev konsekvenserna en större sysselsättning och större produktion. Då det var omöjligt att förutsäga de framtida konjunkturerna kunde man inte bedöma om verkningarna av försäkringen skulle bli gynnsamma eller ogynnsamma. Som en allmän slutsats konstaterade dock Philip att förslaget skulle bidra till att leda utvecklingen i expansiv riktning, vilket i de flesta fall leder till en högre levnadsstandard.

Beträffande frågan om fondbildning hänvisade *1951 års pensionsutredning* i betänkandet (SOU 1955:32) Allmän pensionsförsäkring till att det gjorts gällande att även det ökade sparande som kunde förväntas om försäkringen inte infördes borde kompenseras. I anledning av denna synpunkt erinrade utredningen om att den med premiereservsystemet förknippade starka fondbildningen försvårar anpassningen av pensionerna efter förskjutningar i den aktiva befolkningens inkomststandard. En omfattande fondbildning skulle således, trots sparandets avgörande betydelse för landets produktion, göra försäkringen mindre skickad att fylla sin uppgift. Skulle inflationstendenser av mera betydande omfattning komma att göra sig gällande, vilken risk enligt utredningen inte torde kunna betraktas som obetydlig, borde man försiktigtvis räkna med en fortskridande minskning av ränteavkastningens betydelse. Detta skulle medföra att man måste vara beredd att öka uttagningskvoten utöver den avsedda nivån för finansieringen av de utgående pensionerna. Dessa synpunkter grundade utredningen på det förhållandet att den

ojämförligt största delen av fondmedlen inte skulle kunna finna värdebeständig investering. Beträffande argumentet att räntan på fondmedlen skulle kunna utnyttjas för att i någon mån minska uttagningskvoten, som till följd av den i varje fall tills vidare fortskridande ökningen av åldringarnas antal i förhållande till den aktiva befolkningen i fullfunktionsstadiet skulle komma att stiga (även om den efter ca 30 år antogs komma att stabiliseras för någon tid vid omkring 11,7 %), framhölls att den kommande generationen förmodligen skulle få helt andra tekniska förutsättningar som kunde göra det lättare för de aktiva i framtiden att försörja sina åldringar. Som underlag för ett ståndpunktstagande uppställdes följande punkter.

1. Den tillämpade uttagningskvoten - särskilt under de första åren av övergångsperioden - borde vara icke oväsentligt större än den för finansieringen av pensionerna erforderliga. Härigenom skulle förebyggas bl.a. olämpligt stora förmåner till de försäkrade under dessa år.

2. Överskotten skulle tillföras en fond, varå räntan längre fram, då det relativa antalet åldringar blev större och då fullfunktionsstadiet i stort sett nåtts, skulle användas för möjliggörande av en lägre uttagningskvot än som annars skulle erfordras.

3. Fondens storlek under övergångsskedet borde inte bestämmas högre än att den efter 3 % beräknade ränteavkastningen motsvarade i stort sett en viss del - förslagsvis omkring en tiondel - av pensionernas sammanlagda årsbelopp. En regel av detta slag skulle tillgodose de tidigare anförda synpunkterna mot en alltför stor fondbildning inom försäkringens ram.

Utredningen diskuterade tre olika alternativ till övergångsanordningar. Därvid valdes alternativ 3 som innebar en kort övergångstid och en relativt långsam fondtillväxt.

Uttagningskvoten föreslogs utgöra 2,5 % vid ikraftträdandet och därefter vartannat år ökad med 0,5 procentenheter. Under antagande att försäkringen skulle träda i kraft år 1958 skulle kvoten år 1980 uppgå till 8 %. Därefter skulle den fastställas så att influtna premier tillsammans med räntan på fonden täckte försäkringens utgifter. Beroende på medelinkomstens utveckling beräknades fonden år 1980 ha uppnått en storlek av 13,1 (vid oförändrad medelinkomst), 14,5 (1 % årlig ökning) resp. 17,7 (3 % årlig ökning) miljarder kronor.

I en bilaga till betänkandet redovisades en inom konjunkturinstitutet utarbetad PM med samhällsekonomiska synpunkter på utredningens förslag. Om verkningarna på den samhällsekonomiska balansen anfördes där följande.

Den här redovisade undersökningen av de av utredningen diskuterade alternativen till övergångsperiod visar, att effekterna på den samhällsekonomiska balansen vid denna gradvisa, långsamma förändring av avgifter och pensioner är av i stort sett underordnad betydelse i jämförelse med de fluktuationer som normalt förekommer. Genom fondbildningen kan försäkringen, i varje fall i det alternativ där avgifterna stiger med 0,5 procent om året, få en måttlig efterfrågedämpande effekt. Störst är denna det första året, då den uppskattningsvis kan röra sig om ett par tre hundra miljoner kronor. Från omkring början av 1970-talet kan den efterfrågeminskande effekten väntas komma att förbytas i en ökning av efterfrågan som sedan fortsätter fram till fullfunktionsstadiet. Även denna ökning försiggår så långsamt, att dess inverkan på den samhällsekonomiska balansen kan väntas bli av underordnad betydelse. Starkast är den i alternativ 3.

Det är dock inte säkert att försäkringen ens under de första åren av övergångsperioden får en depressiv effekt. Ur företagens synpunkt har den ju samtidigt karaktären av en kostnadshöjning av samma slag som en lönehöjning. Söker företagen kompensera sig härför genom en prisstegring, som de anställda i sin tur tar hänsyn till i sina lönekrav, kan försäkringen i ett i övrigt inflationistiskt läge innebära ett ytterligare incitament i inflationistisk riktning. I vilken mån detta kan komma att dominera över de deflationistiska verkningarna av fonderingen beror i hög grad på den samtidigt förda ekonomiska politiken.

Hur assimileringen i samhällsekonomin av den störning som försäkringen innebar skulle komma att påverka fördelningen mellan investeringar och konsumtion, kunde enligt promemorian inte avgöras entydigt. Effekten blev beroende dels av det rådande konjunkturläget, dels av utformningen av den ekonomiska politiken och arten av de ändringar i denna som kunde föranledas av försäkringen. Ju större del av avgiftsbördan som slutgiltigt skulle falla på de anställda desto större kunde konsumtionsinskränkningen väntas bli. Desto större blev därvid också utsikterna för att försäkringen under första delen av övergångsperioden skulle gynna investeringarna.

Det påpekades att takten i det ekonomiska framåtskridandet till stor del torde vara en funktion av kapitalbildningens omfattning. I den utsträckning den allmänna pensionsförsäkringen skulle komma att påverka fördelningen mellan investeringar och konsumtion kunde den sålunda väntas få ett inflytande även på takten i det allmänna framåtskridandet. Det var givetvis inte enbart fördelningen totalt sett mellan investeringar och konsumtion som var av betydelse. Även investeringarnas liksom konsumtionens fördelning på olika varor, olika näringsgrenar osv. kunde inverka på utvecklingstakten.

Den överflyttning av sparandet i samhället som fick antas komma att äga rum från andra sektorer till fonden kunde enligt promemorian tänkas få konsekvenser för investeringsstrukturen, exempelvis på fördelningen mellan statliga, kommunala och enskilda investeringar och på deras inriktning på olika objekt. Av betydelse i detta sammanhang ansågs kanske särskilt den minskning av självfinansieringsmöjligheterna inom näringslivet som fonderingen inom den allmänna försäkringen kunde väntas medföra genom minskningen av företagssparandet och inskränkningen av fonderingen i pensionsstiftelser.

Av avgörande betydelse för försäkringens konsekvenser på fördelningen mellan investering och konsumtion i olika konjunkturlägen var enligt promemorian dess samverkan med den ekonomiska politiken. Dess inverkan på den samhällsekonomiska balansen kunde komma att föranleda vissa modifieringar av den ekonomiska politiken i neutraliserande riktning. Verkningarna fick då sitt uttryck i den modifiering av den ekonomiska politiken som kom att företas. Den kunde tänkas gynna i vissa fall investeringarna och i andra fall konsumtionen. Om fonderingen under övergångstiden skulle leda till en ökning av sparandet och investeringarna måste hänsyn härtill tas vid utformningen av den ekonomiska politiken.

Genom variationer i sättet att disponera fonden kunde försäkringens apparat i viss utsträckning utnyttjas som ett ekonomisk-politiskt instrument i konjunkturutjämnande syfte. Även ändringar av reglerna för bestämmande av avgifter eller pensioner skulle i viss utsträckning kunna te sig gynnsamma också med tanke på försäkringens funktion eller målsättningar. Det kunde gälla t.ex. en modifiering som gick ut på att hindra pensionerna att i en konjunkturnedgång sjunka i takt med medelinkomsten till förfång både för

pensionärerna och den allmänna ekonomiska utvecklingen.

En speciell aspekt på relationen mellan den ekonomiska politiken och försäkringen utgjorde frågan om fonduppbyggnaden under övergångstiden. Utredningens uppfattning att en högre fondbildning vid en penningvärdeförsämring skulle försvåra anpassningen av de utgående pensionerna till den aktiva generationens reala standard delades inte av promemorieförfattaren. I stället hävdades att en högre fondering alltid – om räntan på fonden utnyttjas – leder till en lägre framtida uttagningskvot, även om denna skulle behöva höjas till följd av en penningvärdeförsämring. Om den högre fonderingen kunde utnyttjas till en ökad kapitalbildning, fick detta antas medföra en höjning av den totala produktionen och kunde tvärtom realekonomiskt sett anses underlätta en höjning av pensionärernas standard genom att de totala tillgångarna ökat. Bristande kunskap om arten och den kvantitativa karaktären av de samband som råder mellan kapitalbildning och produktivitetsutveckling inskränkte dock möjligheterna till mera bestämda slutsatser när det gällde valet mellan en högre och en lägre fondbildning. De gjorda undersökningarna syntes dock ge vid handen att den av utredningen diskuterade fonderingen skulle leda endast till en mycket obetydlig ökning av produktiviteten.

Allmänna pensionsberedningen diskuterade i betänkandet (SOU 1957:7) Förbättrad pensionering vilka antaganden som kunde göras beträffande den framtida inkomst- och produktionsutvecklingen i landet. Beredningens överväganden i dessa avseenden har redovisats ovan under avsnitt 1.2.2.

En betydande fondering ansågs av allmänna pensionsberedningens majoritet vara direkt nödvändig för att samhället skulle kunna på längre sikt bära de bördor som en utbyggd pensionering medför. De främsta skälen härtill var den ur pensioneringssynpunkt ogynnsamma befolkningsutveckling som var att emotse och den hämmande inverkan som en förbättrad pensionering kunde få på det frivilliga sparandet i landet. Därtill kom önskvärdheten av att de kategorier som skulle bli förmånsberättigade under sin aktiva tid fick göra insatser som något så när motsvarade de förmåner de hade att påräkna.

Antalet åldringar kunde enligt den prognos som låg till grund för beredningens kostnadsberäkningar antas bli större än vad man tidigare räknat med och stiga med två tredjedelar under de närmaste 25 åren, medan den aktiva befolkningen i det stora hela förblev konstant. Detta innebar att ålderspensionärerna, som då var 1 på 7 personer i aktiv ålder, år 1980 skulle komma att utgöra 1 på 4–5. Även vid oförändrad pensionsnivå skulle sålunda den kostnad för pensioneringen som varje aktiv har att bära komma att förete en ganska stark successiv stegring under de närmaste årtiondena. Härtill kom dels att bottenpensioneringen enligt förslaget skulle utbyggas kraftigt och dels att genom tilläggspensioneringens införande kostnaderna för pensionering utöver bottenpensionerna skulle komma att stiga mycket starkt under de närmaste årtiondena. Det var därför uppenbart att summan av de avgifter som måste uttas för pensioneringsändamål behövde mångdubblas under loppet av några årtionden, om ett renodlat fördelningssystem tillämpades.

Angående fonderingen anfördes vidare:

Övervägande skäl synes tala för att en starkt utbyggd pensionering som företas enligt ett rent fördelningssystem, dvs. utan någon som helst fondering, är ägnad att minska sparandet totalt sett i förhållande till vad som hade varit att påräkna, ifall någon

sådan åtgärd inte vidtagits. Det är vidare tydligt att en sådan pensionering kommer att öka behovet av sparande. Av vad förut sagts framgår nämligen, att pensionsbördorna kommer att starkt öka. Skall bördorna kunna bäras på längre sikt måste den aktiva befolkningens produktivitet också förhöjas avsevärt, något som i sin tur förutsätter att vårt ekonomiska liv genomgår en fortsatt stark rationaliseringsprocess. En sådan rationalisering fordrar emellertid kapitalinvesteringar av ansenlig storlek. En kraftig ökning av sparandet är sålunda en förutsättning för pensionsreformens upprätthållande på längre sikt. Då det inte är antagligt, att en sådan ökning är att påräkna inom de nu förefintliga sparformerna, synes pensioneringen, även om dess finansiering ordnas genom ett fördelningssystem, motivera det sparande som en mera betydande fondering inom pensionssystemets ram får anses utgöra.

I fondfrågan anförde beredningens majoritet vidare:

Genom att man verkställer en relativt stor fondering under de närmaste årtiondena kan – i vart fall vid ett något så när konstant penningvärde – pensionskostnaderna i betydande mån finansieras genom räntor. Då det måste förutsättas, att de fonderade medlen investeras i tillgångar, som kan antagas verka värdeskapande eller som i vart fall är relativt värdebeständiga, kommer dessa räntor att motsvaras av de besparingar eller den produktionsökning, som förefintligheten av de genom fonderingen åstadkomna realvärdena medför. Räntornas utgivande kommer därför inte att belasta den kommande generationen på samma sätt som om dessa realvärden inte skapats. Även om en stark penningvärdeförsämring skulle minska fondräntornas relativa betydelse för kostnadstäckningen, får dock antagas att förefintligheten i samhället av de realvärden, vilkas tillkomst möjliggjorts genom fonderingen, underlättar för den aktiva befolkningen att bestrida pensionskostnaderna.

Med hänsyn bl.a. till att förmånerna i den av majoriteten skisserade tilläggspensioneringen skulle bli något mera omfattande än vad pensionsutredningen föreslagit förordades en större fondering än vad nämnda utredning åsyftat.

Allmänna pensionsberedningen redovisade två alternativa skalor för uttagningskvotens stigning under pensioneringens första skede. Dessa innebar att kvoten fastställdes till 3 alternativt 4 % för år 1960, då försäkringen föreslogs träda i kraft, för att fram till år 1965 höjas till 8 resp. 10 %. Vid konstant reallönenivå beräknades uttagningskvoten år 1980 till 14 resp. 15 %. Kvoten antogs vid nämnda tidpunkt kunna begränsas till 12 % i bägge alternativen om reallönenivån steg med 1,5 % årligen. Fonden beräknades enligt de bägge alternativen år 1980 uppgå till 23,5 resp. 32,2 miljarder kronor vid konstant reallönenivå och till 34,1 resp. 42,4 miljarder kronor om reallönenivån steg med 1,5 % om året. Det förutsattes att pensionsfondens medel skulle kunna placeras mera fritt än vad som var fallet med offentliga och privata försäkringsfonder och att möjlighet skulle öppnas att i betydande utsträckning låna ut fondens medel till näringslivet.

I promemorian (SOU 1958:4) med förslag om fondförvaltning m.m. i samband med en utbyggd pensionering pekade *1957 års pensionskommitté* på olika metoder som kunde komma till användning för att motverka det bortfall av sparande, som en omfattande pensionsreform väntades medföra. Det rörde sig här om olika åtgärder på den ekonomiska politikens och då främst finanspolitikens område. Det framhölls att de ekonomiska följderna av en pensionsreform inte kunde överblickas på förhand och att man måste räkna med att fortlöpande ompröva sina ställningstaganden och åtgärder för att möta de svårigheter som successivt kan uppstå.

Departementschefen underströk i *propositionen 1958 A:55* behovet av en betydande fondering av samhällsekonomiska skäl och påpekade att man härigenom i själva verket närmade sig premiereservmetoden på den väsentliga

punkten, nämligen att trygga ett stort sparande. Fondens främsta funktioner skulle vara att ersätta ett sparandebortfall och även innebära ett ökat sparande, som gav utrymme för en högre investeringskvot inom samhället. Därigenom skulle den främja den produktionsökning, som framtidsförsörjningen skulle bygga på.

Beträffande avvägningen av avgifter och fondering anmärktes att det å ena sidan kunde finnas skäl för att till en början inte sätta avgifterna för högt med tanke på de återverkningar som avgifterna fick på löner och konsumtion. Å andra sidan måste man, för att upprätthålla eller öka samhällsekonomiskt viktiga investeringar vid en balanserad ekonomi, se till att investeringarna motsvarades av ett sparande som inte var resultatet av en inflationsprocess.

Förslaget gick ut på att avgifter skulle tas ut fr.o.m. år 1960 och att avgiften då sattes till 3 % på inkomst utöver basbeloppet (som bestämdes till 4 000 kr. medan beredningsförslaget utgick från 3 000 kr.). Avgiften skulle sedan stiga med en procentenhet för vart och ett av de följande fyra åren. Om det förutsattes att alla förvärvsarbetande tillhörde pensionssystemet kunde fonden vid slutet av år 1964 med en förräntning av 3 procent beräknas uppgå till 3 900 milj. kr. vid oförändrade realinkomster och till 4 500 milj. kr. vid 1,5 % årlig realinkomststegring (oberäknat pensionsavgifterna).

Angående pensionsreformens verkningar på samhällsekonomin anförde departementschefen i *propositionen 1959:100* följande.

Den föreslagna finansieringsmetoden för tilläggspensioneringen är inte någon renodlad fördelningsmetod. Inte minst för att motverka negativa effekter på sparandet har i förslaget inrymts en betydande fondbildning. I det alternativ till regeringsförslaget, som framfördes från anhängarna av en lagfäst tilläggspensionering enligt premiereservmetoden, fanns å andra sidan inslag av fördelningsmetodik. Av allt att döma kommer den lösning, som jag förordar, att under en följd av år resultera i ett större nettosparande inom pensionssystemet än vad det alternativa förslaget skulle innebära – trots att ålderspensionerna enligt mitt förslag så mycket snabbare växer till avsedd nivå. Som framgår av det följande har det dessutom visat sig, att fondtillväxten enligt det föreliggande förslaget sker något snabbare än som tidigare förutsatts.

Pensionsreformens effekt på sparandet och kapitalbildningen beror inte enbart av fondbildningens storlek. När det gäller att bedöma verkningarna på det samlade sparandet under den framtid vi kan överblicka måste det beaktas, att den föreslagna tilläggspensioneringen ingalunda kan väntas medföra, att det nuvarande försäkrings- och pensionssparandet helt borfaller. I det sammanhanget är det värt att notera, att företag som för närvarande har stora pensionsförsäkringskostnader kan tänkas få sina kostnader för pensionsändamål sänkta genom att tilläggspensioneringens avgiftsnivå är låg. Utrymmet inom den nuvarande kostnadsramen kan för dessa företag komma att mer än väl förslå även till utgifter för de kompletteringsanordningar, som kan befinnas önskvärda vid sidan om den allmänna tilläggspensioneringen.

Det bör vidare framhållas att regeringen, sedan beslut fattats om genomförande av pensionsreformen, kommer att framlägga förslag om den extra bolagsskattens slopande från den 1 januari 1960. Detta torde för många företag innebära en avsevärd lättnad. Vad i övrigt beträffar pensionsreformens effekt på företagens totala kostnader – en fråga som spelat stor roll i debatten – så är denna beroende av en hel rad faktorer och bland dessa framför allt inkomst- och löneutvecklingen i samhället, som i sin tur avgörs vid förhandlingar mellan vederbörande parter. Till följd av pensionsreformens successiva uppbyggnad kommer dess verkningar på företagens kostnadssida i vart fall att te sig relativt små i jämförelse med de årliga kostnads- och produktivitetsändringar som normalt inträffar.

Det ligger i sakens natur, att den ekonomiska politiken måste föras med sikte på att den inhemska kostnadsutvecklingen är förenlig med yttre och inre balans i vår samhällsekonomi liksom att pensionsreformens verkningar på både kort och lång sikt på sparande och kapitalbildning noggrant måste följas. Det är av väsentlig betydelse för framtiden och därmed också för pensionsreformens genomförande, att vi får en fortsatt snabb tillväxt av den produktionsapparat, som utgör grunden för dagens och

morgondagens välstånd, och en ökning av den produktion, som ytterst bär kostnaderna för våra pensioner.

Pensionsreformen har också en statsfinansiell sida. Under det att tilläggspensioneringen uteslutande skall finansieras med avgifter, utgör folkpensioneringens kostnader en väsentlig – och allt större – post i statens budget. – – –

Tilläggspensioneringen får vissa omedelbara budgetmässiga verkningar med hänsyn dels till statens avgifter för de statsanställdas tilläggspensioner, dels till företagens avdragsrätt för sina pensionsavgifter. Efter hand kommer dessa utgifter respektive inkomstminskningar för staten att motvägas av minskade pensionsutgifter över budgeten för statens anställda respektive ökade inkomster i form av skatt på tilläggspensioner.

Allmänna pensionsfonden beräknades i propositionen vid konstant penningvärde och oförändrad inkomstnivå uppgå till 4 700 milj. kr. vid 1964 års utgång, dvs. 800 milj. kr. högre än som förutsattes i princippropositionen. Förvaltningen av fonden föreslogs anförtrodd åt tre styrelser. Första fondstyrelsen skulle förvalta de arbetsgivaravgifter som erläggs av det allmänna, andra fondstyrelsen arbetsgivaravgifter från enskilda större arbetsgivare och tredje fondstyrelsen övriga arbetsgivaravgifter och egenavgifter. En betydande del av fondmedlen skulle i form av återlån genom banker och andra kreditinstitut kunna gå tillbaka till den som erlagt avgifter. Övriga fondmedel skulle placeras i obligationer och andra skuldförbindelser som utfärdas av staten, kommuner och kreditinrättningar m.fl. De föreslagna reglerna innebar att större delen av fondmedlen skulle komma att tillföras kapitalmarknaden, dvs. utnyttjas för lån till bostäder och lån till kommunernas, statens och näringslivets långsiktiga, kapitalkrävande investeringar.

I specialmotiveringen till lagförslaget i den del det avsåg försäkringens finansiering anmärkte departementschefen att längre fram, då antalet pensionärer är stort, skulle utrymmet för ytterligare fondering bli mera begränsat. Det kunde då måhända bli fråga om att ta inte bara avkastningen utan även delar av fondens kapital i anspråk för utgifterna, t.ex. i skeden då särskilt stora årskullar träder in i pensionsåldern.

Bilaga C

Statistiska uppgifter om pensionstagare och kostnader m.m.

1 Den allmänna pensioneringen

1.1 Antal pensionstagare

I tabell 1 redovisas utvecklingen av antalet utbetalda *folkpensionsförmåner* mellan åren 1965 och 1989. Av tabellen framgår bl.a. att i december 1989 uppbar ca 1,5 miljoner personer ålderspension från folkpensioneringen och 355 000 förtidspension. Antalet förtidspensionärer har mer än fördubblats under perioden. Ökningen av antalet ålderspensionärer avspeglar den ökning av antalet äldre i befolkningen som skett under de senaste årtiondena. Andelen personer över 65 år av hela befolkningen var 12,7 % (motsvarande 992 000 personer) år 1965 och har därefter successivt stigit till för närvarande 17,8 % (1 518 000 personer). Den stora ökning av antalet ålderspensionärer mellan åren 1975 och 1980 som framgår av tabellen förklaras också av sänkningen av den allmänna pensionsåldern från 67 till 65 år den 1 juli 1976.

Tabell 1 Antal utbetalda folkpensionsförmåner i december åren 1965–1989

År	Ålders-pension	Förtids-pension	Änke-pension	Barn-pension	Övrigt[1]	Summa utbet. för-måner	Bostads-stöd till pensio-närer
1965	851 400	150 900	85 100	33 200	68 000	1 188 600	580 000
1970	966 300	189 500	101 600	32 600	86 000	1 376 000	654 500
1975	1 082 300	284 200	104 200	42 800	114 700	1 628 200	754 100
1980	1 381 000	291 400	81 500	40 800	135 500	1 930 200	779 900
1985	1 480 100	322 700	72 400	32 400	126 000	2 033 600	596 200
1988	1 531 900	346 900	64 200	29 600	121 000	2 093 600	567 800
1989	1 544 100	355 300	62 000	28 800	121 500	2 111 700	551 500

[1] Hustrutillägg, handikappersättning, vårdbidrag och barntillägg (antal barn).

Källa: RFV.

Till folkpensionärer med ingen eller låg tilläggspension utges *pensionstillskott*. Då pensionstillskottet infördes den 1 juli 1969 utgick det med högst 3 % av

basbeloppet. Det maximala beloppet har därefter ökat successivt och motsvarade fr.o.m. år 1984 48 % av basbeloppet till ålderspension eller änkepension och 96 % av basbeloppet till förtidspension. Den 1 januari 1990 höjdes pensionstillskotten ytterligare, till 50 resp. 100 % av basbeloppet. Om tilläggspension utgår reduceras pensionstillskottet i motsvarande grad. Av tabell 2 framgår andelen ålders-, förtids- resp. änkepensionärer med pensionstillskott olika år. I takt med att allt fler folkpensionärer har pension även från ATP minskar antalet utbetalda pensionstillskott.

Tabell 2 Antal utbetalda pensionstillskott samt procentandel pensionärer som uppbar förmånen i december åren 1970–1989

År	Antal utbetalda pensionstillskott (avrundat till 1000-tal)	Andel (%) pensionärer med pensionstillskott till ålders-pension	förtids-pension	änke-pension
1970 (jan)	1 063 000[1]	88	70	59
1975 (jan)	951 000	72	49	40
1980	935 000	56	47	25
1985	779 000	43	38	16
1988	680 000	36	34	14
1989	646 000	34	32	13

[1] Inkl. 41 000 pensionstillskott till förmånstagare med hustrutillägg.

Kommunalt bostadstillägg (KBT) är en inkomstprövad förmån som kan utgå till folkpensionärer med ålders-, förtids- eller änkepension eller hustrutillägg. KBT utges enligt de grunder som kommunen själv bestämmer. Det varierar därför storleksmässigt kommunerna emellan. I tabell 3 redovisas genomsnittligt utbetalt KBT-belopp för olika år. Tabellen visar också andelen pensionärer med KBT. KBT inkomstprövas bl.a. mot tilläggspension. Då allt fler pensionärer får en allt högre ATP-pension minskar behovet av KBT.

Tabell 3 Antal utbetalda kommunala bostadstillägg (KBT) samt procentandel pensionärer som uppbar förmånen i december åren 1965–1989

År	Antal utbetalda KBT (avrundat till 1000-tal)	Andel (%) pensionärer med KBT av samtliga med pension som ger rätt därtill	Medelårsbelopp, kr.
1965 (jan)	581 000	53	739
1970 (jan)	658 000	51	1 242
1975 (jan)	739 000	48	2 095
1980	780 000	43	4 381
1985	596 000	31	6 831
1988	568 000	29	5 330
1989	551 000	28	9 880

Utbetalningen av *tilläggspension* får, som nämnts ovan, för varje år allt större betydelse. Utvecklingen sedan år 1965 av antalet utbetalda tilläggspensionsförmåner framgår av tabell 4.

Tabell 4 Antal utbetalda ATP-pensioner i december åren 1965–1989

År	Ålders-pension	Förtids-pension	Änke-pension	Barn-pension	Summa
1965	76 500	22 900	24 700	14 800	138 900
1970	257 700	77 500	76 700	30 200	442 100
1975	455 300	176 500	148 500	39 500	819 800
1980	792 400	212 200	230 300	43 000	1 277 900
1985	994 000	261 100	306 800	37 100	1 599 000
1988	1 104 500	293 700	343 300	33 800	1 775 400
1989	1 135 800	305 400	353 300	33 300	1 827 800

Källa: RFV.

En ökande andel folkpensionärer uppbär pension också från ATP. År 1965 uppbar 9 % av ålderspensionärerna även ATP-pension. Tio år senare, år 1975, hade andelen stigit till 42 %. Av de i december 1989 ca 1,5 miljoner ålderspensionärerna med folkpension hade 73 % eller drygt 1,1 miljon personer även ATP. Drygt 400 000 personer hade således ålderspension enbart från folkpensioneringen. Av förtidspensionärerna med folkpension i december 1989 var det närmare 55 000 som hade enbart folkpension. Ca 300 000 förtidspensionärer (85 %) uppbar både folkpension och ATP. Vid samma tidpunkt var det ca 4 000 ålderspensionärer och 5 000 förtidspensionärer som uppbar pension enbart från ATP. De uppfyllde således inte kraven för rätt till folkpension. Sammanlagt utbetalades 18 600 ATP-förmåner till personer som inte samtidigt uppbar folkpension. Av dessa utbetalades närmare 11 000 till utomlands bosatta.

Utöver ökningen av antalet pensionstagare med ATP sker också en markant ökning av den genomsnittliga tilläggspensionens storlek, därigenom att nytillkommande pensionärer har högre medelpoäng för ATP och större antal år med pensionsgrundande inkomst än personer som tidigare beviljats tilläggspension. I tabell 5 redovisas utvecklingen av den genomsnittliga ålderspensionens storlek sedan år 1965.

Tabell 5 Genomsnittligt utbetald ålderspension från ATP. Åren 1965–1989

Januari, år	Medelårsbelopp Kr.	Basbelopp
1965	785	0,157
1970	2 095	0,349
1975	5 306	0,590
1980	14 378	1,034
1985 (dec)	30 472	1,398
1988 (dec)	39 722	1,540
1989 (dec)	44 111	1,581

Betydligt fler män än kvinnor har ålderspension från ATP. Männens genomsnittspension är också avsevärt högre än kvinnornas. I december 1989 uppbar 95 % av männen med ålderspension från folkpensioneringen också pension från ATP. Motsvarande andel bland kvinnorna var 57 %. Männen hade i genomsnitt mer än dubbelt så hög ålderspension från ATP som kvinnorna, 58 300 kr. jämfört med 26 500 kr. Andelen kvinnor med ATP-pension har emellertid ökat markant med tiden och denna ökning kommer att fortsätta. Detta framgår av tabell 6, som visar andelen ålderspensionärer med ATP i olika åldersgrupper mellan 65 och 93 års ålder. (Personer födda före år 1896, dvs. som år 1989 var äldre än 93 år, har ej haft möjlighet att intjäna ATP.) Av kvinnliga ålderspensionärer i åldersgruppen 75–79 år hade 52 % ATP. I den tio år yngre gruppen var motsvarande andel 77 %. Andelen manliga ATP-pensionärer i olika åldersgrupper uppvisar inte sådana skillnader. Tabellen visar också genomsnittspensionens storlek. I samtliga åldersgrupper, utom de äldsta, är männens pensionsbelopp drygt dubbelt så högt som kvinnornas.

Genomsnittsvärden för den medelpoäng som ligger till grund för pensionen och antal intjänade ATP-år för olika åldersgrupper framgår av tabell 7.

Tabell 6 Procentandel ålderspensionärer med ATP. Genomsnittligt utbetald ålderspension från ATP. År 1989

Ålder, år	Andel med ATP, % Män	Kvinnor	Medelårsbelopp, kr. Män	Kvinnor
65–69	97,7	77,4	71 157	32 303
70–74	96,7	65,7	67 206	29 147
75–79	95,2	52,6	53 471	22 639
80–84	92,8	40,1	32 614	14 747
85–89	88,1	28,5	18 172	9 589
90–93	74,7	15,3	7 819	4 617

Tabell 7 Genomsnittlig medelpensionspoäng och genomsnittligt antal intjänade ATP-år. Erforderligt antal intjänandeår. Ålderspensionärer med ATP år 1989

Ålder, år	Medelpoäng Män	Kvinnor	Antal intjänade ATP-år Män	Kvinnor	Erforderligt antal intjänande-år
65	4,55	2,48	28,0	21,6	30
70	4,38	2,24	23,5	18,0	25
75	3,87	1,90	18,8	14,5	20
80	3,19	1,60	14,1	11,1	20
85	2,79	1,60	9,3	7,9	20
90	2,47	1,50	4,8	4,5	20

Genom delpensionsförsäkringen, som trädde i kraft den 1 juli 1976, har förvärvsarbetande i åldrarna 60–64 år möjlighet att genom minskad arbetstid trappa ned arbetsinsatsen inför ålderspensioneringen. Utvecklingen av antalet

delpensioner redovisas i tabell 8. De fyra första åren ansökte ca 20 000 personer årligen om delpension. Under perioden 1981 – den 1 juli 1987, då kompensationsnivån inom försäkringen hade sänkts från 65 till 50 % av inkomstbortfallet, sjönk antalet ansökningar men har därefter åter ökat och ligger för närvarande på ca 14 000 årligen.

Tabell 8 Antal utbetalda delpensioner i december åren 1976–1989

År	Antal delpensionärer totalt	därav egenföretagare
1976	14 600	–
1978	41 900	–
1980	67 800	2 000
1982	61 700	2 500
1985	37 600	1 400
1988	38 500	1 400
1989	39 200	1 400

1.2 Poängförvärv inom ATP

Sedan år 1960 – det första år då pensionsgrundande inkomst beräknades – har antalet personer i yrkesaktiv ålder med sådan inkomst ökat. För att pensionsgrundande inkomst skall beräknas för ett visst år skall inkomsten ha överstigit det basbelopp som gällde vid årets ingång. Under senare år har vissa ersättningar som träder i stället för förvärvsinkomst – bl.a. sjukpenning, föräldrapenning och arbetslöshetsstöd – gjorts pensionsgrundande inom ATP. Fr.o.m. år 1982 finns även möjlighet till tillgodoräknande av s.k. vårdår.

Antalet personer som tjänat in pensionspoäng under året har ökat från 2,7 miljoner (motsvarande 57 % av befolkningen i åldern 16–64 år) år 1960 till 4,3 miljoner (motsvarande 86 %) år 1988. Den intjänade genomsnittspoängen har under samma tid ökat från ca 2 till ca 3,5.

Av de år 1988 drygt 4,3 miljoner personerna med pensionsgrundande inkomst hade ca 4,1 miljoner (närmare 96 %) inkomst av anställning, varav knappt hälften var kvinnor. Av de återstående ca 280 000 med inkomst av annat förvärvsarbete var endast en tredjedel kvinnor. Omkring 100 000 personer hade inkomst av både anställning och annat förvärvsarbete. Som jämförelse kan nämnas att år 1960 hade 90 % av samtliga personer med pensionsgrundande inkomst anställningsinkomst. Den genomsnittligt intjänade pensionspoängen av anställning är väsentligt högre än genomsnittspoängen beräknad på inkomst av annat förvärvsarbete. År 1988 var genomsnittspoängen av anställningsinkomst 3,54 (4,19 för män och 2,85 för kvinnor) jämfört med 1,89 av annat förvärvsarbete (2,13 för män och 1,39 för kvinnor).

Det är främst kvinnorna som svarar för ökningen i andelen personer med pensionspoäng. År 1960 tillgodoräknades 32 % av kvinnorna pensionspoäng jämfört med 83 % år 1988. För männen var motsvarande andelar 83 % resp. 88 %.

Kvinnorna har i genomsnitt lägre pensionspoäng än männen. Under första

hälften av 1960-talet var männens pensionspoäng i genomsnitt dubbelt så hög som kvinnornas. Därefter har kvinnornas intjänade poäng ökat successivt i förhållande till männens. Under senare år utgör kvinnornas genomsnittspoäng ungefär 2/3 av männens. Genomsnittspoängen år 1988 var 4,13 för män och 2,84 för kvinnor. – Vid beräkning av pensionspoäng tas dock hänsyn endast till förvärvsinkomster upp till 7,5 basbelopp. Den högsta pensionspoäng som registreras är således 6,50. Det är betydligt fler män än kvinnor som har maximal pensionspoäng.

Utvecklingen av andelen personer med under året intjänad pensionspoäng resp. storleken av den genomsnittligt intjänade poängen visas i diagram 1 och 2 och i tabell 9.

Diagram 1 Andel personer med intjänad pensionspoäng åren 1960–1988

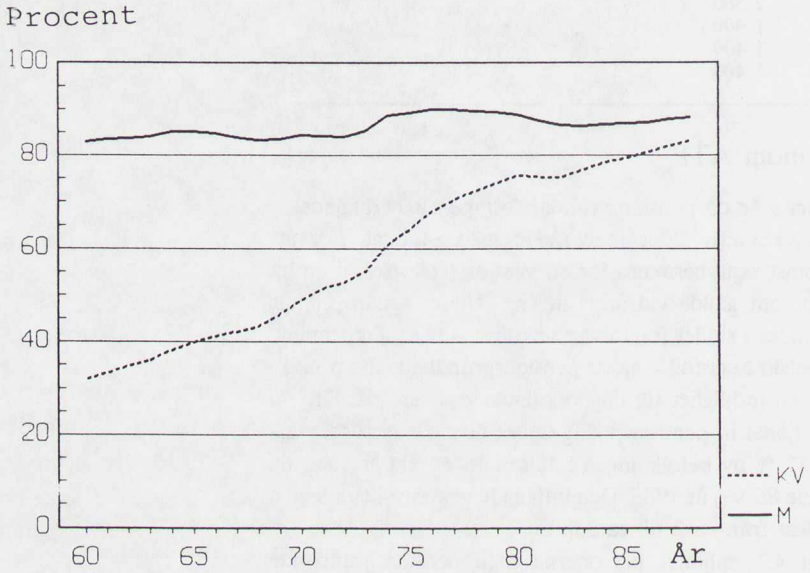

Källa: RFV.

Diagram 2 Genomsnittligt intjänad pensionspoäng åren 1960–1988

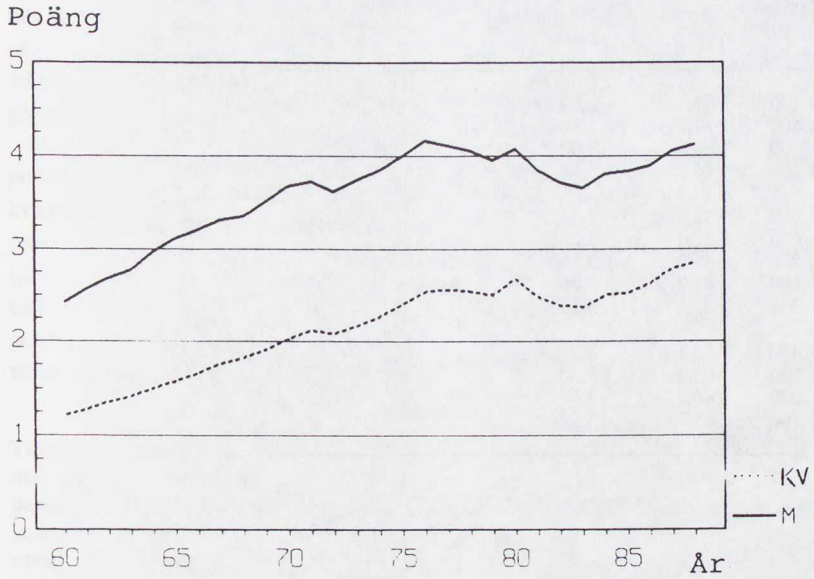

Källa: RFV.

Tabell 9 Antal och andel personer som intjänat pensionspoäng under året samt genomsnittligt intjänad pensionspoäng. Åren 1960–1988. (Exkl. personer med förtidspension och förtida uttag av ålderspension)

År	Män Antal	Andel %	Genomsnittl. poäng	Kvinnor Antal	Andel %	Genomsnittl. poäng
1960[1]	1 953 600	82,8	2,42	742 500	31,8	1,21
1965[2]	2 133 400	85,1	3,11	980 200	39,8	1,57
1970	2 188 500	84,5	3,68	1 233 400	48,9	2,02
1975	2 267 200	89,2	4,00	1 586 400	64,0	2,40
1980	2 253 500	88,9	4,08	1 872 500	75,6	2,67
1981	2 217 900	87,4	3,85	1 865 500	75,3	2,48
1982	2 196 800	86,5	3,71	1 865 400	75,3	2,39
1983	2 189 000	86,1	3,66	1 885 400	76,1	2,37
1984	2 205 700	86,6	3,81	1 925 500	77,8	2,50
1985	2 212 000	86,9	3,84	1 958 400	79,2	2,52
1986	2 218 800	87,1	3,90	1 987 700	80,5	2,62
1987	2 239 600	87,8	4,06	2 021 400	82,0	2,79
1988	2 259 100	88,2	4,13	2 054 600	83,1	2,84

År	Män och kvinnor Antal	Andel %	Genomsnittl. poäng
1960[1]	2 696 100	57,4	2,09
1965[2]	3 113 600	62,7	2,62
1970	3 421 900	66,9	3,08
1975	3 853 500	76,8	3,34
1980	4 126 000	82,3	3,44
1981	4 083 400	81,4	3,22
1982	4 062 200	81,0	3,10
1983	4 074 400	81,2	3,06
1984	4 131 300	82,3	3,20
1985	4 170 400	83,1	3,22
1986	4 206 500	83,8	3,30
1987	4 261 000	84,9	3,46
1988	4 313 700	85,7	3,52

[1] Exkl. 65 år.

[2] Exkl. 64–65 år.

Källa: RFV.

Tabell 10 Antal och andel personer som intjänat maximal pensionspoäng 6,50. Åren 1960–1988. (Exkl. personer med förtidspension och förtida uttag av ålderspension)

År	Män Antal med poäng 6,50	Andel (%) av samtl. med poäng	Kvinnor Antal med poäng 6,50	Andel (%) av samtl. med poäng	Män och kvinnor Antal med poäng 6,50	Andel (%) av samtl. med poäng
1960[1]	80 400	4,1	2 900	0,4	83 200	3,1
1965[1]	158 600	7,7	6 800	0,7	165 400	5,5
1970	261 200	11,9	18 500	1,5	279 800	8,2
1975	289 200	12,8	21 800	1,4	311 000	8,1
1980	310 000	13,8	30 600	1,6	340 600	8,3
1981	234 900	10,6	19 100	1,0	254 000	6,2
1982	205 900	9,4	16 000	0,9	221 800	5,5
1983	194 400	8,9	15 600	0,8	210 000	5,2
1984	225 700	10,2	19 200	1,0	244 800	5,9
1985	240 300	10,9	21 500	1,1	261 800	6,3
1986	255 700	11,5	25 300	1,3	281 000	6,7
1987	300 800	13,4	34 300	1,7	335 100	7,9
1988	319 300	14,1	38 900	1,9	358 200	8,3

[1] Uppgifterna för 1960 och 1965 är inte helt jämförbara med uppgifterna för övriga år.

Källa: RFV.

Den genomsnittliga pensionspoängen sjönk under några år i början av 1980-talet för såväl män som kvinnor. Även andelen män som intjänat poäng var något lägre de åren, medan andelen kvinnor, som under tiden dessförinnan

ökat för varje år, låg kvar på i stort sett oförändrad nivå. I mitten av 1980-talet började genomsnittspoängen åter att öka och hade år 1987 kommit upp till ungefär samma nivå som år 1980. Variationerna i pensionspoängens utveckling speglar i princip reallöneutvecklingen. Under första hälften av 1980-talet ändrades emellertid reglerna för basbeloppets beräkning flera gånger, vilket också påverkat pensionspoängens utveckling.

Som nämnts ovan har betydligt fler män än kvinnor tillgodoräknats maximal pensionspoäng (6,50). År 1988 var det närmare 320 000 män och 40 000 kvinnor som hade en intjänad poäng på 6,50. Som framgår av tabell 10 motsvarade det 14,1 % av samtliga män resp. 1,9 % av samtliga kvinnor som tjänat in pensionspoäng under året. År 1960 var motsvarande andel 4,1 % för männen och 0,4 % för kvinnorna.Andelen personer med intjänad pensionspoäng och poängens storlek varierar naturligtvis med åldern. I tabell 11 redovisas dessa uppgifter för män och kvinnor i olika åldersgrupper år 1988.

Tabell 11 Procentandel personer som intjänat pensionspoäng under året och genomsnittligt intjänad pensionspoäng. Procentandel personer med pensionspoäng 6,50 av dem med intjänad poäng under året. Fördelning på kön och ålder. År 1988. (Exkl. personer med förtidspension och förtida uttag av ålderspension)

Ålder, år	Män Andel med poäng	Genom-snittl. poäng	Andel med poäng 6,50 av samtl. med poäng	Kvinnor Andel med poäng	Genom-snittl. poäng	Andel med poäng 6,50 av samtl. med poäng
16–19	32,6	1,45	0,0	30,0	1,17	–
20–24	86,1	2,79	0,5	85,5	2,34	0,1
25–29	92,0	3,73	3,8	89,6	2,65	0,7
30–34	94,4	4,21	10,9	90,3	2,74	1,5
35–39	95,5	4,49	17,0	91,1	2,95	2,2
40–44	96,3	4,75	22,9	93,2	3,22	3,2
45–49	96,4	4,80	23,9	93,6	3,32	3,4
50–54	97,1	4,68	21,4	91,9	3,18	2,7
55–59	96,6	4,57	18,8	86,3	3,03	2,4
60–64	91,4	4,23	15,9	70,0	2,74	1,7
16–65	88,2	4,13	14,1	83,1	2,84	1,9

Källa: RFV.

År 1988 var andelen förvärvsarbetande med pensionsgrundande inkomst störst bland män och kvinnor i 40–50-årsåldern. Också genomsnittsinkomsten var högst i dessa åldersgrupper. För kvinnornas del sjönk andelen förvärvsarbetande i högre åldersgrupper mer markant än vad som var fallet för männen. Detta är naturligt, eftersom förvärvsfrekvensen bland de kvinnor som i dag tillhör dessa åldersgrupper aldrig har varit lika hög som bland dagens yngre kvinnor. Det framgår av tabell 12, som för olika år visar andelen personer med pensionsgrundande inkomst för vissa födelseårgångar. Av kvinnor födda år 1925 hade 66 % pensionsgrundande inkomst år 1988, då de alltså var 63 år. År 1965, då de var 40 år, var motsvarande andel

43 %. Av de kvinnor som år 1985 var 40 år (födelseårgång 1945) hade närmare 90 % pensionsgrundande inkomst detta år. Bland männen finns inte motsvarande skillnader mellan olika födelseårgångar. Av 40-åringarna år 1965 tillgodoräknades 93 % pensionspoäng jämfört med 96 % av 40-åringarna år 1985.

Tabell 12 Procentandel personer med pensionsgrundande inkomst för vissa födelseårgångar. Åren 1960–1988. (Exkl. personer med förtidspension och förtida uttag av ålderspension)

År	Män, födelseår					Kvinnor, födelseår				
	1925	1935	1945	1955	1965	1925	1935	1945	1955	1965
1960	90,8	89,4				30,9	44,5			
1965	93,3	94,0	58,8			43,4	38,0	56,5		
1970	92,2	92,3	86,0			58,6	51,8	58,6		
1975	95,7	95,7	94,8	77,5		72,5	73,5	67,0	71,7	
1980	96,0	96,0	95,4	91,4		77,6	86,7	81,6	84,3	
1981	95,4	95,6	95,0	91,5	4,8	76,8	87,2	83,0	83,6	3,0
1982	95,6	96,1	94,9	91,5	13,1	76,0	87,7	84,0	84,3	8,0
1983	95,5	95,5	94,8	92,3	43,3	75,2	88,0	85,5	84,7	32,9
1984	95,4	96,1	95,0	92,7	66,6	75,2	88,8	88,0	86,2	67,4
1985	95,1	96,0	95,6	92,6	75,0	74,8	89,4	89,5	87,0	79,9
1986	91,4	96,3	95,6	93,2	82,8	72,7	89,9	91,4	88,3	82,2
1987	89,9	96,8	96,4	94,1	87,3	70,6	90,5	92,7	89,7	84,8
1988	88,7	97,2	96,6	94,5	88,9	66,5	91,1	93,7	90,9	86,6

Källa: RFV.

I tabell 13 och diagram 3 redovisas på samma sätt storleken av den genomsnittliga intjänade pensionspoängen för olika födelseårgångar. Av

Tabell 13 Genomsnittligt intjänad pensionspoäng för vissa födelseårgångar. Åren 1960–1988. (Exkl. personer med förtidspension och förtida uttag av ålderspension.)

År	Män, födelseår					Kvinnor, födelseår				
	1925	1935	1945	1955	1965	1925	1935	1945	1955	1965
1960	2,78	2,05				1,38	1,23			
1965	3,69	3,42	1,21			1,71	1,77	1,08		
1970	4,29	4,25	3,26			2,21	2,15	2,16		
1975	4,50	4,56	4,22	1,88	2,61	2,52	2,52	1,81		
1980	4,54	4,67	4,60	3,41	2,86	2,96	2,74	2,61		
1981	4,28	4,41	4,34	3,31	0,49	2,62	2,75	2,55	2,40	0,36
1982	4,10	4,25	4,21	3,29	0,94	2,50	2,67	2,49	2,31	0,73
1983	4,03	4,21	4,20	3,35	0,89	2,49	2,67	2,52	2,29	0,68
1984	4,16	4,36	4,40	3,64	1,62	2,60	2,81	2,71	2,42	1,35
1985	4,11	4,40	4,44	3,76	1,64	2,59	2,85	2,80	2,45	1,76
1986	4,10	4,43	4,51	3,93	2,09	2,64	2,96	2,95	2,52	2,12
1987	4,21	4,60	4,69	4,15	2,80	2,78	3,15	3,19	2,66	2,36
1988	4,17	4,65	4,79	4,29	3,19	2,63	3,19	3,28	2,75	2,47

Källa: RFV.

diagram 3a framgår att männens genomsnittspoäng först stiger kraftigt för samtliga födelseårgångar. Därefter sker en stabilisering på en nivå mellan 4 och 5 poäng. För män födda år 1925 uppnåddes 4–5 poängsnivån i åldrarna omkring 45 år (dvs. år 1969) medan för dem som föddes år 1945 denna nivå uppnåddes redan i 30-årsåldern (dvs. år 1975). Poängutvecklingen för kvinnor i olika födelseårgångar framgår av diagram 3b. Till skillnad från männen har kvinnornas genomsnittspoäng ökat för varje generation kvinnor.

Som närmare beskrivs i bilaga A avsnitt 1.4 kan en förtidspensionär under vissa villkor få tillgodoräkna sig s.k. antagandepoäng under åren fram till 65 års ålder. För att kunna få antagandepoäng måste den försäkrade antingen ha en sjukpenninggrundande inkomst som överstiger ett basbelopp vid tidpunkten för förtidspensioneringen eller ha tillgodoräknats pensionspoäng för minst två av de fyra åren närmast före pensionsfallet.

Antalet förtidspensionärer med antagandepoäng har ökat successivt. År 1965 hade 15 % av förtidspensionärerna antagandepoäng. Tio år senare hade drygt hälften, 55 %, antagandepoäng. År 1988 var motsvarande andel 77 %. I tabell 14 redovisas andelen förtidspensionärer med antagandepoäng i olika åldersgrupper år 1988. Totalantalet förtidspensionärer anges också. Dessa antalsuppgifter överensstämmer ej helt med de beståndsuppgifter som vanligen redovisas avseende förtidspensionärer. Det finns flera orsaker till detta, bl.a. att i beståndsstatistiken redovisas antalet i december månad medan nedanstående uppgifter inkluderar samtliga som haft förtidspension någon gång under året.

Diagram 3 Genomsnittligt intjänad pensionspoäng i olika åldrar för vissa födelseårgångar

Diagram 3a Män

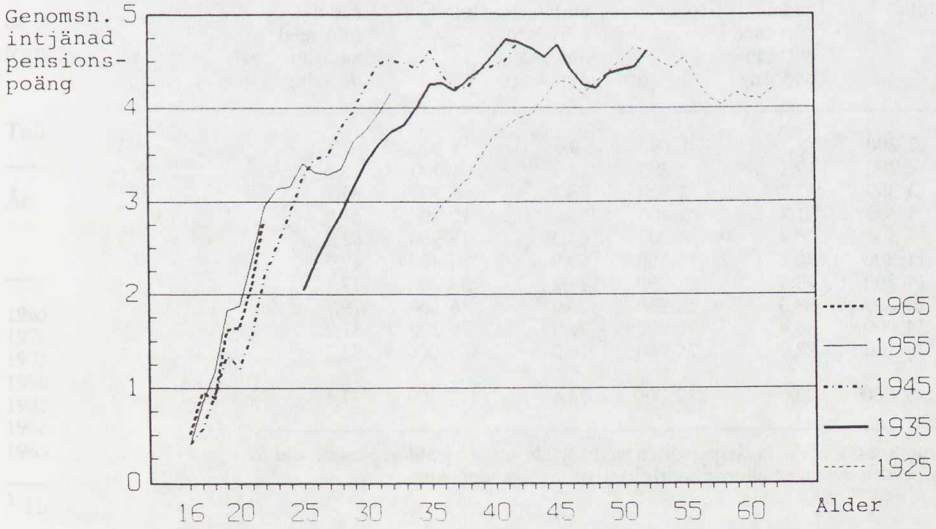

Diagram 3b Kvinnor

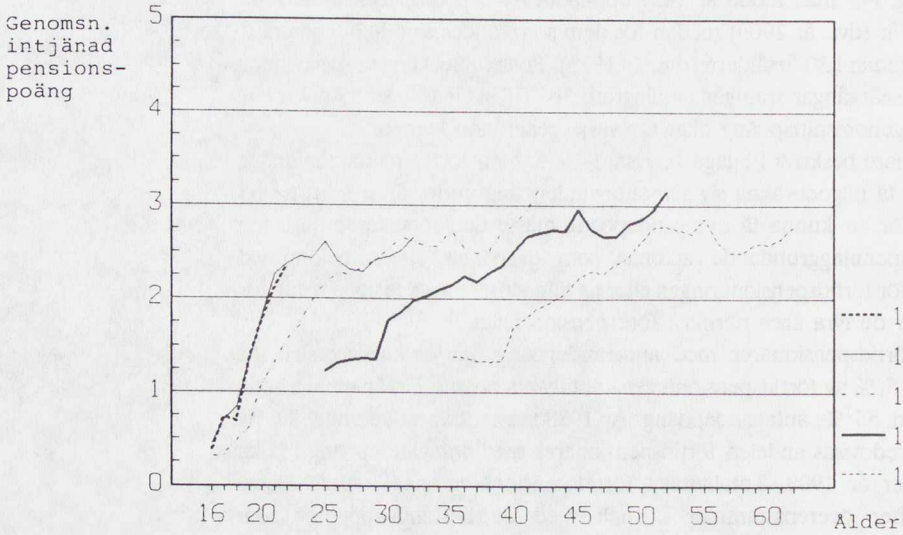

Källa: RFV.

Tabell 14 Antal förtidspensionärer samt procentandel därav med antagandepoäng. Fördelning på kön och ålder. År 1988

Ålder, år	Män Antal totalt	därav andel (%) med antagandepoäng	Kvinnor Antal totalt	därav andel (%) med antagandepoäng	Män och kvinnor Antal totalt	därav andel (%) med antagandepoäng
16–19	2 200	–	1 600	0,6	3 800	0,3
20–24	2 700	12,1	2 200	14,9	4 900	13,3
25–29	3 300	33,1	2 900	38,7	6 300	35,7
30–34	5 300	51,7	5 400	56,0	10 700	53,9
35–39	7 800	59,4	8 200	66,3	15 900	63,0
40–44	11 300	70,2	15 100	69,0	26 400	69,5
45–49	14 300	78,5	17 900	75,9	32 200	77,1
50–54	20 200	83,3	25 900	76,9	46 100	79,7
55–59	34 000	86,4	41 300	76,8	76 200	81,2
60–64[1]	79 100	88,0	75 900	78,2	155 000	83,2
16–65[1]	199 000	80,6	212 300	74,4	411 300	77,4

[1] I åldersgruppen 60–65 år ingår personer med förtida uttag av ålderspension del av året. Dessa personer har emellertid aldrig rätt till antagandepoäng.

Villkoret om inkomst överstigande ett basbelopp vid eller åren närmast före pensionsfallet förklarar den låga andelen pensionärer med antagandepoäng i de yngsta åldersgrupperna. Som framgår av tabellen är i åldrarna upp till 45

år andelen kvinnor med antagandepoäng större eller lika stor som andelen män. Den genomsnittliga antagandepoängen år 1988 var 3,27 (3,92 för män och 2,62 för kvinnor).

Sedan år 1980 har förtidspensionärer och personer med förtida uttag av ålderspension rätt att intjäna pensionspoäng för inkomst av förvärvsarbete vid sidan av pensionen. (Undantagna är personer som har förtida uttag av hel ålderspension hela året.) Dessa grupper har härigenom möjlighet att höja sin framtida ålderspension från ATP.

Antalet förtids- och ålderspensionärer som intjänat pensionspoäng under året steg från 72 000 (vilket motsvarade 21,5 % av samtliga i den aktuella gruppen) år 1980 till 114 000 (27,7 % av samtliga) år 1988. Uppskattningsvis har årligen ca 5–6 % i den aktuella gruppen på så sätt höjt sin pensionspoäng för året. Den intjänade pensionspoängen kan också ha betydelse därigenom att den försäkrade får fler poängår. (Det krävs 30 poängår för att få oreducerad ATP-pension.)

Fr.o.m. år 1982 kan en förälder, som vårdat barn under tre års ålder och som därför inte intjänat någon pensionspoäng under året, få tillgodoräkna sig detta år som poängår. Denna rättighet har utnyttjats i ringa omfattning. Det första året, år 1982, tillgodoräknades 15 300 personer *poängår för vård av barn*. Året därpå hade antalet mer än halverats. Under perioden 1984-1987 tillgodoräknades årligen mellan 3 500 och 4 500 personer vårdår. Preliminära uppgifter för år 1988 tyder på att antalet inte var högre detta år. Det är så gott som uteslutande kvinnor som tillgodoräknats vårdår.

1.3 Kostnader

De sammanlagda kostnaderna för *folkpensionsförmånerna* framgår av tabell 15. Totalkostnaden (exkl. kostnaden för bostadsstöd) mätt i fasta priser var ca 2,5 gånger högre år 1989 än år 1965. Både ökningen i antalet utbetalda förmåner och en successiv förbättring av förmånerna har bidragit härtill.

Tabell 15 Folkpensionskostnader, milj. kr. Åren 1965–1989

År	Ålders-pension	Förtids-pension	Änke-pension	Barn-pension	Övrigt[1]	Summa utbet. förmåner	Bostads-stöd till pensionärer
1965	3 146	577	302	43	131	4 199	449
1970	5 180	1 040	537	53	244	7 054	849
1975	9 945	2 660	910	110	629	14 254	1 663
1980	21 940	5 200	1 148	167	1 267	29 722	3 512
1985	33 295	8 000	1 385	203	1 525	44 408	4 167
1988	39 510	9 840	1 434	216	1 672	52 672	5 330
1989	42 590	10 775	1 491	226	1 778	56 860	5 546

[1] Hustrutillägg, handikappersättning, vårdbidrag och barntillägg.

Källa: RFV.

I tabell 16 särredovisas kostnaderna för pensionstillskott. Under perioden 1984–1989 utgick maximalt pensionstillskott med 48 % av basbeloppet till

ålders- och änkepension och med 96 % därav till förtidspension. Den tidigare redovisade minskningen av antalet utbetalda pensionstillskott avspeglar sig i de realt sett minskade kostnaderna för denna förmån.

Tabell 16 Kostnader för pensionstillskott fördelat efter huvudförmån, milj. kr. Åren 1970–1989

År	Utbetalt belopp (milj. kr.) till ålders-pension	förtids-pension	änke-pension	Totalt
1970	158	24	10	192
1975	1 203	220	54	1 477
1980	3 861	1 336	76	5 273
1985	5 330	1 945	65	7 340
1988	5 300	2 150	63	7 513
1989	5 365	2 255	66	7 686

Under perioden 1965–1974 bekostades bostadsstödet till pensionärer helt av kommunerna själva. Sedan år 1975 svarar staten för en del av kostnaden. Fr.o.m. år 1988 måste KBT utges med lägst det belopp som föreskrivs enligt reglerna för statsbidrag till KBT (se bilaga A avsnitt 1.3). Statsbidragets storlek motsvarar 25 % av de bidragsberättigade kostnaderna. Då många kommuner utger KBT med högre belopp är statens andel av de totala KBT-kostnaderna lägre än 25 % (se tabell 17).

Tabell 17 Finansieringen av bostadsstöd till folkpension

År	1975	1980	1985	1988	1989
Kostnad milj.kr.	1 663	3 512	4 167	5 330	5 546
därav statsfinansierat	9 %	38 %	17 %	23 %	22 %

Kostnadsutvecklingen för *tilläggspensioneringen* redovisas i tabell 18. Som framgår vid jämförelse med tabell 15 är ålderspensionskostnaderna numera högre för ATP än för folkpensioneringen.

Finansieringen av ATP sker enligt ett fördelningssystem med viss fondering. Kostnaderna täcks av dels socialavgifter (tilläggspensionsavgift), dels avkastning på fondmedel. Influtna avgifter tillförs den allmänna pensionsfonden (AP-fonden). Fondens medel förvaltas av tio fondstyrelser. 1:a–3:e fondens medel placeras huvudsakligen i obligationer. Medel från den 4:e och 5:e fonden och från de fem löntagarfonderna placeras huvudsakligen i aktier.

De influtna ATP-avgifterna har fr.o.m. år 1983 understigit pensionsutbetalningarna. År 1989 finansierades ca en sjättedel av pensionsutbetalningarna, motsvarande 11,6 miljarder kronor, med avkastningen på fondmedlen.

Tabell 18 Tilläggspensionskostnader, milj. kr. Åren 1965–1989

År	Ålders-pension	Förtids-pension	Änke-pension	Barn-pension	Summa
1965	57	47	48	16	168
1970	560	359	195	52	1 166
1975	2 450	1 830	610	116	5 006
1980	12 350	4 640	1 780	258	19 028
1985	28 840	8 950	3 955	371	42 116
1988	42 320	12 220	5 598	420	60 558
1989	48 390	13 920	6 413	455	69 178

Källa: RFV.

I tabell 19 redovisas AP-fondens inkomster och utgifter åren 1965–1989. Som framgår av tabellen har fondstyrkan (definierad som fond vid slutet av året dividerad med årets utgifter) minskat i samband med ökande pensionsutbetalningar.

Delpensionsförsäkringen finansieras med en särskild socialavgift. Avgifterna förvaltas i den av riksförsäkringsverket administrerade delpensionsfonden. Under åren 1978–1983 räckte delpensionsfondens medel inte till för att täcka utbetalningarna. Först under år 1984 började medel åter att samlas i fonden. I slutet av år 1989 fanns 7,1 miljarder kronor i delpensionsfonden (se tabell 20).

Tabell 19 AP-fondens utveckling åren 1965–1989. Belopp i milj. kr.

År	Avgifter	Räntor m.m. (netto)	Inkomster totalt[1]	ATP-pensioner	Utgifter totalt (inkl. förvaltning)	Fond 31.12	Uttagsprocent[2]	Fondstyrka
1965	2 905	489	3 394	153	190	10 501	7,5	55,3
1970	6 100	2 215	8 315	1 166	1 240	38 418	10,0	31,0
1975	10 946	5 789	16 735	4 998	5 129	88 569	10,75	17,3
1980	22 192	13 767	35 959	19 029	19 277	164 994	12,0	8,6
1985	35 172	27 998	63 707	42 116	42 452	266 611	10,0	6,3
1988	50 008	36 605	91 022	60 558	61 070	350 016	10,6	5,7
1989	59 864	38 914	104 112	69 178	69 718	384 410	11,0	5,5

[1] Fr.o.m. år 1983 inkl. vinstskattemedel.

[2] Fr.o.m. år 1982 beräknas avgiftsuttaget på hela lönesumman.

Källa: RFV.

Tabell 20 Inkomster och utgifter samt delpensionsfondens ställning. Åren 1976–1989. Belopp i milj. kr.

År	Inkomster	Utgifter	Fond i slutet av året	Uttags-procent
1976	161	73	88	0,125
1978	486	687	–	0,25
1980	1 120	1 239	–	0,5
1982	1 443	1 457	–	0,5
1985	1 749	905	862	0,5
1988	2 801	1 402	5 339	0,5
1989	3 265	1 523	7 080	0,5

2 Avtalspensioner

2.1 Antal försäkrade

Så gott som alla löntagare på den svenska arbetsmarknaden är numera tillförsäkrade pensionsförmåner enligt kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter. De olika pensionsanordningarna innefattar dock olika förmånsslag och bygger även i övrigt på olika principer (se bilaga A, avsnitt 4).

Registreringen av antalet försäkrade är inom de olika pensionssystemen av skiftande omfattning och beskaffenhet beroende på principerna för säkerställande av pensionerna. Individuell registrering förekommer således inte inom alla pensionssystem. De uppgifter om antalet försäkrade som lämnas i det följande är därför inte exakta men anger dock någorlunda säkert omfattningen av pensionsskyddet.

De *statliga tjänstepensionerna* administreras av statens löne- och pensionsverk (SPV) och finansieras på tre olika sätt. Samtliga affärsdrivande verk utom SJ betalar själva genom SPV sina anställdas pensioner medan myndigheter och huvudmän samt SJ belastas pensionskostnaden genom ett lönekostnadspålägg på för närvarande 11 %. Pensionsavgifter erläggs för vissa andra tjänstemän enligt särskild förteckning, exempelvis lärare.

Någon fullständig redovisning av antalet försäkrade i statlig tjänst förekommer inte. Det finns dock ett system för automatisk matrikelföring. I matrikelregistret, som i huvudsak bygger på uppgifter från berörda lönesystem, saknades vid ingången av år 1988 uppgifter om försäkrade inom Vattenfall och ett antal mindre kommunala lönesystem som berör lärare. Enligt SPV:s senast upprättade matrikelregister fanns 505 000 arbetstagare med statlig pensionsgrundande anställning år 1987. Härav var ca 270 000 män och 235 000 kvinnor. Av de statligt anställda omfattades ca 20 % av pensioneringsperioden 60–63 år, ca 15 % av pensioneringsperioden 63–65 år och närmare 60 % av pensioneringsperioden 65–66 år. Det totala antalet arbetstagare med sådan anställning torde dock innefatta ytterligare 50 000 eller tillsammans 555 000.

De *kommunala tjänstepensionerna* administreras av Kommunernas Pensionsanstalt (KPA), utom för de största kommunerna, och finansieras med skattemedel utan fondering. För kommunala bolag avsätts i regel pensionsmedel i balansräkningen. Pensionsutbetalningarna säkerställs genom kommunal

borgen.

Enligt uppgifter från KPA omfattades 912 000 anställda hos kommuner och landsting - 170 000 män och 742 000 kvinnor - av det kommunala pensionsavtalet år 1988. Antalet anställda inom församlingar, kommunala företag m.m. har uppskattats till 82 000. Det totala antalet personer som omfattades av det kommunala tjänstepensionssystemet har således beräknats till 994 000.

Ca 35 % av de kommunalt anställda har en pensionsålder på 65 år och för ca 65 % av de anställda tillämpas pensioneringsperioden 63–65 år.

Industrins och handelns tilläggspension (ITP) omfattar tjänstemän och arbetsledare i privat tjänst. ITP finansieras som ett premiereservsystem. Enligt ITP-planen kan ett företag trygga de anställdas ålderspensionering antingen genom en pensionsförsäkring hos Försäkringsbolaget SPP (se vidare nedan) eller genom anslutning till FPG/PRI-systemet (PRI = Pensionsregistreringsinstitutet, FPG = Försäkringsbolaget Pensionsgaranti).

Ett företag som väljer en SPP-försäkring betalar månatligen pensionsförsäkringspremier till SPP fram till dess tjänstemannen pensioneras eller av andra skäl slutar sin anställning i företaget. Därmed har företaget fullgjort sina förpliktelser beträffande ITP-planens ålderspensionsförmåner. Pensionerna utbetalas sedan från SPP. Om ett företag i stället väljer FPG/PRI-systemet svarar företaget självt för den pensionsrätt som intjänas och skall varje år i sitt bokslut som skuld redovisa det belopp som svarar mot utfästelserna. En obligatorisk kreditförsäkring för FPG utgör säkerhet för framtida pensionsutbetalningar. PRI ombesörjer uträkning och utbetalning av pensionerna. För ITP-planens övriga förmånsslag inkl. delpension måste varje företag vara försäkrat hos SPP. För tjänstemän med lön överstigande 10 basbelopp finns sedan den 1 juli 1990 möjlighet att teckna försäkring i annat bolag än SPP. Detta gäller lönedelar över 7,5 basbelopp.

Vid årsskiftet 1989–1990 var drygt 600 000 personer i tjänst hos arbetsgivare registrerade som försäkrade hos SPP eller i FPG/PRI-systemet. Härav var ca 582 000 individuellt registrerade. Av dessa var ca 372 000 män och ca 210 000 kvinnor. För 98 % av de individuellt registrerade männen och 92 % av kvinnorna var pensionsåldern 65 år.

Särskild tilläggspension (STP) omfattar i huvudsak arbetstagare som arbetar inom de sakliga tillämpningsområdena för kollektivavtalen inom SAF/LO-området. Försäkringsgivare är Arbetsmarknadsförsäkringar, pensionsförsäkringsaktiebolag (AMF-pensionsförsäkring).

Inom STP-systemet tillämpas *kapitaltäckningsmetoden* för finansiering av förmånerna. Av detta skäl betraktas personer som ännu inte uppnått pensionsåldern *inte* som försäkrade. Försäkrade är de som uppbär STP-pension. Hos AMF-pensionsförsäkring finns emellertid register med anställningsuppgifter för personer över 28 år - den nedre åldersgränsen för beräkning av pensionsgrundande anställningstid - som har haft någon anställning inom AMF-området.

Antalet registrerade arbetare enligt ovan angivna definition var vid årsskiftet 1989-1990 ca 1 750 000, varav ca 1 100 000 män och 650 000 kvinnor. Häribland ingår personer som lämnat sin anställning inom STP-området och som kan återfinnas i antalsuppgifterna för andra pensionssystem. En försiktig uppskattning av antalet anställda som omfattas av STP i aktuell anställning

torde bli 960 000, varav 655 000 män och 305 000 kvinnor.

Inom *övriga tjänstepensionssystem* – som förmånsmässigt och med avseende på finansieringen ligger ITP-systemet nära – kan antalet försäkrade uppskattas till ca 200 000.

Kommunalt anställda och privatanställda arbetare är också försäkrade i *AGS-systemet* för förmåner som kompletterar sjukförsäkringen och förtidspension enligt AFL.

Sammantaget har sålunda ca 3,3 miljoner eller nästan samtliga löntagare på den svenska arbetsmarknaden någon form av kompletteringspension.

2.2 Pensionsutbetalningar

Under år 1989 utbetalades *statlig kompletteringspension* till ett sammanlagt belopp på 6 350 milj. kr. Härav avsåg 5 295 milj. kr. egenpensionsförmåner, som utgick med ett genomsnittligt belopp på 28 320 kr. Egenpensionsförmåner utbetalades i december 1989 till ca 205 000 personer och av dessa var ca 148 000 egenpensioner och 26 000 egenlivräntor till personer som var 65 år eller äldre. Till personer som var yngre än 65 år utbetalades 14 200 ålderspensioner, 13 200 sjukpensioner och 3 800 andra egenpensionsförmåner.

Kommunal avtalspension utbetalades samma år med sammanlagt 3 060 milj. kr., varav 2 650 milj. kr. avsåg egenpension. I genomsnitt utbetalades egenpensionsförmåner med ca 15 000 kr. och denna förmån utgavs till 162 000 personer.

Den genomsnittliga *ITP-pensionen* år 1989 var 15 470 kr. för ålderspensioner, 16 305 kr. för sjukpensioner och 44 973 kr. för delpensioner. Totalt utbetalades pensioner år 1989 om sammanlagt 4 088 milj. kr. varav 2 709 milj. kr. i ålderspension, 482 milj. kr. i sjukpension, 646 milj. kr. i familjepension samt 99 milj. kr. i kompletterande delpension. Ålderspension utbetalades till 167 000, sjukpension till 28 000, familjepension till 45 000 och delpension till 2 100 personer.

Under år 1989 utbetalades *STP-pensioner* till en sammanlagd summa av 2 652 milj. kr. Medelpension för samtliga STP-pensioner var 8 900 kr. och pension utbetalades till 295 600 personer. Som komplement till förtidspension utbetalades samma år 1 700 milj. kr. till 118 600 personer från Avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS).

För *övriga* tjänstepensionssystem kan uppskattas att egenpension samma år utbetalats till ca 50 000 personer med ett sammanlagt belopp på ca 900 milj. kr.

Redovisningen av pensionsutbetalningarna från tjänstepensioneringarna är inte enhetlig i sin tekniska struktur. En *sammanfattning* och summering blir därför inte helt exakt. En ungefärlig uppgift om en utbetald summa på ca 17 000 milj. kr. till ca 1,1 milj. förmånstagare torde ändå ge en bild av systemens omfattning.

2.3 Fondering

Pensionsinrättningarnas kapitaltillgångar redovisas på olika sätt för de olika systemen, vilket försvårar överblick och möjligheter till summeringar. I det följande redovisas emellertid tillgängliga uppgifter för en del av företagen.

Det bör uppmärksammas att någon fondering motsvarande pensionsåtagandena inte förekommer för *stats- och kommunalanställda*. Från tidigare system med avgifter och fondering för kommunalt anställda finns dock hos KPA en fond på ca 1,5 miljarder kronor.

Inom *ITP-systemet* fanns vid utgången av år 1989 (inkl. PRI) tillgångar på sammanlagt 175,6 miljarder kronor med försäkringstekniska skulder på 109,7 miljarder kronor.

STP-systemet redovisade vid samma tidpunkt tillgångar på 42,9 miljarder kronor och försäkringstekniska skulder på 23,9 miljarder kronor.

För *kooperativt* anställda fanns vid årsskiftet 1989–1990 pensionsfonder på ca 17 miljarder kronor och inom *övriga tjänstepensionssystem* uppskattas fonderingarna till ca 13 miljarder kronor.

Inom *AGS-systemet*, som till väsentliga delar utbetalar ersättningar som komplettering till pensionsförmåner från det allmänna systemet, var summa tillgångar vid 1989 års slut 29,7 miljarder kronor och de försäkringstekniska skulderna 25,6 miljarder kronor.

En summering av företagens kapitaltillgångar – med beaktande av pensionssystemens olika struktur och sätt för redovisning – ger som resultat en summa på närmare 250 miljarder kronor. Medräknas tillgångarna i AGS-systemet uppgår summan till ca 280 miljarder kronor.

3 Privata pensionsförsäkringar

3.1 Nytecknade pensionsförsäkringar åren 1978–1989

Nyteckningarna av individuella pensionsförsäkringar har ökat kraftigt under senare år. Av de uppgifter som av försäkringsbolagen inlämnats till försäkringsinspektionen har gjorts den sammanställning som framgår av tabell 21 beträffande nytecknade pensionsförsäkringar i privata försäkringsbolag åren 1978–1989.

Som framgår av tabellen var antalet nytecknade pensionsförsäkringar år 1989 13 gånger större än år 1978. Den årliga premiesumman var drygt 30 gånger större men det är att märka att det rör sig om nominella belopp. Premiesumman uttryckt i antal basbelopp och därmed i fasta priser visar på en ökning från 16 400 basbelopp år 1978 till 218 100 basbelopp år 1989. Premiesumman har under perioden sålunda ökat i samma utsträckning som nytecknandet, dvs. blivit ungefär 13 gånger större.

Tabell 21 Nytecknade pensionsförsäkringar i privata försäkringsbolag åren 1978–1989. Antal och premiesumma samt premie per nytecknad försäkring

År	Antal nyteck-ningar*	Basbe-lopp (BB)	Total årlig premiesumma mkr	BB* 1000	Årlig premie per nyteckning kkr	BB
1978	29 609	11 800	193,6	16,4	6,5	0,55
1979	36 724	13 100	275,4	21,0	7,5	0,57
1980	41 481	13 900	328,9	23,7	7,9	0,57
1981	45 794	16 100	375,2	23,3	8,2	0,51
1982	52 946	17 800	446,9	25,1	8,4	0,47
1983	82 091	19 700	1 098,3	55,8	13,4	0,68
1984	92 448	20 300	1 367,1	67,3	14,8	0,73
1985	117 156	21 800	1 807,7	82,9	15,4	0,71
1986	118 305	23 300	1 860,0	79,8	15,7	0,67
1987	179 895	24 100	2 740,0	113,7	15,2	0,63
1988	291 789	25 800	4 009,2	155,4	13,7	0,53
1989	386 846	27 900	6 086,9	218,1	15,4	0,55

* inkl. engångsbetalda försäkringar.

3.2 Individuellt pensionssparande

I tabell 19 i denna bilaga har redovisats historiska data beträffande pensionssparandet i AP-fonden och i avsnitt 2.3 av bilagan de kapitaltillgångar som försäkringsbolagen förfogar över som garantier för avtalspensionerna. AP-fonden uppgick vid utgången av år 1989 till ca 384 miljarder kronor och fonderingarna med anknytning till avtalspensionerna till ca 280 miljarder kronor, dvs. sammanlagt till drygt 660 miljarder kronor.

När det gäller fondering av individuellt pensionssparande föreligger emellertid vissa svårigheter att få fram avgränsade uppgifter. I det följande görs dock ett försök att beräkna den ungefärliga omfattningen på det pensionssparande som härrör från individuellt tecknade pensionsförsäkringar.

I statistiska centralbyråns (SCB:s) statistiska meddelande Finansräkenskaper 1984–1988 (publicerat i mars 1990) redovisas för försäkringsinstitut de försäkringsförpliktelser som instituten har gentemot enskilda personer. Dessa förpliktelser uppgick vid utgången av år 1987 till ca 90 miljarder kronor och vid utgången av år 1988 till ca 108 miljarder kronor. Under rubriken Hushåll finns motsvarande siffror angivna för omfattningen av hushållens försäkringssparande.

Enligt kvartalsstatistiken för finansräkenskaperna för år 1989 ökade försäkringsförpliktelserna och därmed också hushållens försäkringssparande under nämnda år med ca 28 miljarder kronor och summan av förpliktelser resp. hushållssparande uppgick enligt denna redovisning sålunda till ca 136 miljarder kronor.

En annan form av statistiska uppgifter av här aktuellt slag kan hämtas från försäkringsinspektionens och SCB:s redovisning av försäkringsbolagens verksamhet under år 1988 (publicerad i februari 1990). Av denna statistik framgår att de enskilda spararnas behållningar i livförsäkringsbolag år 1987

uppgick till ca 90 miljarder kronor eller ungefär samma summa som enligt finansräkenskaperna. När det gäller år 1988 är summan för spararnas behållningar 104 miljarder kronor och sålunda något lägre än enligt finansräkenskaperna. Redogörelse för år 1989 om försäkringsbolagens verksamhet har ännu inte publicerats men det torde ändå vara realistiskt att utgå från att spararnas behållningar vid utgången av nämnda år uppgick till ca 130 miljarder kronor. Denna summa synes också vara den mest realistiska som utgångspunkt vid bedömningen av omfattningen av enskilda personers pensionssparande.

I den angivna summan 130 miljarder kronor ingår inte enbart pensionssparande utan också andra former av försäkringar. Sålunda innefattas i spararnas behållningar även vissa sjuk- och olycksfallsförsäkringar samt kapitalförsäkringar utan samband med pensionsförmåner. Sjuk- och olycksfallsförsäkringarna torde ha en relativt liten omfattning och 10–15 % av den totala summan eller 15–20 miljarder kronor kan bedömas som realistiskt att hänföra till dessa försäkringsformer. Av resterande 110–115 miljarder kronor torde 25–30 % eller ca 30 miljarder kronor kunna hänföras till kapitalförsäkringar utan pensionsåtaganden. En försiktig men icke orealistisk slutsats blir sålunda att pensionssparandet i individuellt tecknade pensionsförsäkringar vid årsskiftet 1989–1990 uppgick till ca 80 miljarder kronor.

De samlade kapitalbehållningarna för AP-fonden, avtalspensioner och individuellt tecknade pensionsförsäkringar kan sålunda vid senaste årsskiftet beräknas ha uppgått till ca *740 miljarder kronor.*

Bilaga D

Översikt över den allmänna pensioneringen i vissa andra länder

1 Allmän översikt

I denna bilaga lämnas en redogörelse för de allmänna pensionssystemen i våra nordiska grannländer Danmark, Finland och Norge samt i Förbundsrepubliken Tyskland, USA och Canada. Nedanstående översikt har sammanställts med beaktande av pensionssystemen även i de flesta andra västeuropeiska länderna.

De allmänna pensionssystemen i olika länder bygger på skilda *principer*. I de nordiska länderna, Nederländerna och Canada täcker ålderspensioneringen alla som är bosatta i landet (sedan viss tid tillbaka) och ålderspension utges med enhetliga belopp oberoende av tidigare förvärvsverksamhet. I de flesta av dessa länder finns en inkomstrelaterad pension som komplement till det grundläggande minimiskyddet. I Danmark finns vid sidan av den egentliga grundpensioneringen en tilläggspensionering för arbetstagare. Tilläggspensionen i Danmark är emellertid inte inkomstrelaterad utan beroende av antalet avgiftsår. Vanligast i länder utanför Norden är att pensionssystemet uteslutande (eller huvudsakligen) bygger på principen om intjänande av pensionsrätt genom förvärvsarbete och avgiftsbetalning.

I flera länder finns lagstiftning som ålägger arbetsgivarna skyldighet att försäkra sina anställda för tjänstepension och som i varierande utsträckning överlåter till arbetsgivare och arbetstagare att bestämma villkoren härför. Även egenföretagare kan åläggas en sådan obligatorisk pensionsskyldighet. I t.ex. Frankrike måste alla anställda obligatoriskt tillhöra något system för tilläggspension som komplement till grundpensioneringen. Dessa tilläggspensionsordningar är normalt utformade på grundval av förhandlingar mellan parterna på arbetsmarknaden. Den schweiziska lagstiftningen om tjänstepensionering fastslår vissa grundvillkor – om förmåner, finansiering och organisation – som måste uppfyllas av en arbetstagarpensionering för att denna skall kunna godtas. Enskilda arbetsgivare har sedan möjlighet att försäkra sina anställda för en mer förmånlig pensionsplan. I Storbritannien kan arbetsgivare välja att tillhöra den statliga tilläggspensioneringen eller att lämna denna (contracting-out) och i stället anordna en egen tilläggspensionsordning för sina anställda. I sistnämnda fall betalar arbetsgivaren och de anställda reducerade socialförsäkringsavgifter. Även arbetstagare har – efter en reform år 1988 –

möjlighet att lämna den statliga eller den av arbetsgivaren anordnade tilläggspensioneringen och själv anordna ett individuellt pensionssparande hos ett finansinstitut, t.ex. en bank eller ett försäkringsbolag. I sådant fall fortsätter såväl arbetsgivare som arbetstagare att betala fulla socialförsäkringsavgifter. En del av avgiften avskiljs därvid av socialförsäkringsadministrationen och inbetalas till det individuella pensionsinstrumentet. Härutöver kan arbetstagaren och arbetsgivaren göra inbetalningar som ger rätt till vissa skattelättnader.

De allmänna pensionssystemen administreras vanligtvis av den allmänna socialförsäkringsadministrationen. I vissa länder har dock administrationen härav anförtrotts privata institutioner. I t.ex. Finland ombesörjs administrationen av arbetspensioneringen av bl.a. privata pensionsanstalter under tillsyn av det allmänna.

Som nämnts ovan bygger de flesta pensionssystem på principen om inkomstrelaterade pensioner. I många fall har denna princip dock modifierats genom regler om likställighet med arbete av olika former av annan verksamhet samt genom bestämmelser om garanterade miniminivåer för ålderspensionen. I t.ex. Tyskland, Frankrike och Österrike kan bl.a. arbetslöshetstid, tid för militärtjänstgöring samt tid för vård av barn och för sjukdom inräknas i försäkringstiden. I Tyskland inräknas häri även tid för utbildning, rehabilitering och omskolning. En viss miniminivå garanteras för ålderspensionen i t.ex. Belgien, Italien, Schweiz, Frankrike och Österrike.

För *rätt till inkomstrelaterad ålderspension* krävs oftast att den försäkrade tillhört försäkringen under en viss tid. Längden av denna kvalifikationstid varierar från någon månad upp till ett flertal år. I t.ex. Österrike och Spanien, där kvalifikationstiden är 15 år, krävs dessutom att minst ett resp. två av åren infaller under några av de sista åren före pensioneringen. I USA används ett särskilt mått på kvalifikationstiden nämligen kvartal, som är ett mått på inkomst och inte på tid.

För *rätt till oavkortad ålderspension* krävs regelmässigt en betydligt längre försäkringstid. I allmänhet är intjänandetiden längre än inom det svenska ATP-systemet – mellan 35 och 50 år.

Ålderspensionens storlek är således beroende av bl.a. försäkringstidens längd. I de flesta länder reduceras pensionen proportionellt i förhållande till det antal år som saknas för rätt till oavkortad pension. I bl.a. Finland, Tyskland, Italien och Österrike intjänas däremot en viss andel av pensionen (tillväxtfaktor) för varje månad resp. år. I Canada och USA reduceras pensionen i förhållande till bristande försäkringstid på så sätt att pensionen beräknas på genomsnittsinkomsten under i princip alla år efter fyllda 18 resp. 21 år, varvid år utan inkomst reducerar pensionsunderlaget.

I de flesta länder gäller en *övre gräns* för de inkomster som kan grunda rätt till ålderspension (Finland utgör dock ett undantag). I länder med ett tvådelat pensionssystem bestående av både grundpensioner och inkomstrelaterade pensioner finns även en *nedre gräns* för de inkomster som är pensionsgrundande för inkomstrelaterad pension. Inkomster härunder anses då i regel kompenserade inom grundpensioneringen. I Finland saknas visserligen också en sådan nedre gräns men i stället samordnas den inkomstrelaterade pensionen med grundpensionen. Även i andra länder kan gälla en nedre gräns

för pensionsgrundande inkomster. De olika beloppsgränserna höjs i vissa länder (t.ex. Tyskland, Frankrike, Österrike, USA och Canada) i takt med löneutvecklingen och i andra länder (såsom Sverige och Italien) i enlighet med prisutveckligen. I Norge följer beloppsgränserna utvecklingen av grundbeloppet som är anknutet till både pris- och standardutvecklingen.

Inkomstrelaterad ålderspension utges i förhållande till en på varierande sätt beräknad *medelinkomst* under tidigare år. Härvid beaktas inkomster under olika tidsperioder vid beräkning av denna medelinkomst. I vissa länder medräknas inkomsterna under i princip hela den aktiva tiden eller försäkringstiden (t.ex. Tyskland, Belgien, USA och Canada). I andra länder beaktas inkomster endast under några av de bästa inkomståren (bl.a. Norge 20 år) eller de sista åren före pensioneringen (t.ex. Spanien 8 år, Italien 5 år och Österrike 10 år). I Finland, där pensionen fastställs särskilt för varje anställning, beaktas som huvudregel inkomsten under två av de fyra sista kalenderåren i varje anställning. Innan genomsnittsinkomsten för den aktuella tidsperioden fastställs uppräknas i regel tidigare års inkomster med någon form av index eller omräkningsfaktor för att den intjänade pensionsrätten skall värde- eller standardsäkras (se vidare nedan).

Kompensationsgraden för oavkortad ålderspension varierar högst väsentligt mellan olika länder och kan vara så låg som 20–25 % av medelinkomsten.

Pensionsformeln i olika länder tillåter endast delvis en slutsats om den inom varje system möjliga förmånsnivån i jämförelse med inkomsten före pensionsfallet. I de olika systemen förekommer i mycket skild omfattning olika tillägg till pensionen. I system, som vid sidan av en individuell pensionsdel räknar med ett för alla försäkrade enhetligt grundbelopp, sjunker kompensationsnivån med ökad inkomst. Detsamma gäller om hänsyn tas till de högre inkomsterna med en regressiv beräkningssats för pensionen (jfr USA) eller om en övre gräns gäller för de inkomster som beaktas som pensionsgrundande. Av betydelse är också hur långa och hur långt tillbakaliggande de förvärvsperioder är som valts som underlag för pensionsberäkningen. Även luckor i försäkringskarriären minskar förmånerna om pensionen beräknas på medelinkomsten under en tid som inkluderar även år utan inkomst. Slutligen skall också påpekas att förmånsnivån inte kan definieras utan avseende på försäkringskarriärens kontinuitet (antal erforderliga år för rätt till oavkortad pension) och pensionsåldern, som kan skilja på 12 år (Italien 55 år för kvinnor och t.ex. Norge 67 år).

Som nämnts ovan *värde- och/eller standardsäkras intjänad pensionsrätt* genom att de inkomster som ligger till grund för pensionsberäkningen uppräknas på visst sätt. Härutöver sker även en mer eller mindre regelbunden *uppräkning av utgående pensioner*. Pensionerna anpassas härigenom till den ekonomiska utvecklingen i de olika länderna. Uppräkningen anknyts till pris- eller inkomstutvecklingen eller till en kombination av båda. Ett sådant "blandat index" garanterar att hänsyn tas till önskemål såväl om att värdesäkra pensionsförmånen som att låta pensionärerna få del av välståndsökningen.

Inom det spanska pensionssystemet beaktas – liksom i det svenska – endast prisutvecklingen. I vissa länder (t.ex. Tyskland och Nederländerna) sker en anpassning efter utvecklingen av den aktiva befolkningens levnadsstandard. I Danmark (grundpensionerna), Norge och Finland (såvitt gäller arbetspen-

sion) tas hänsyn till både pris- och standardutvecklingen. I andra länder indexeras intjänad pensionsrätt och utgående pensioner enligt skilda metoder. Medan pensionsrätten i dessa länder justeras antingen enligt pris- eller löneutvecklingen höjs löpande pensioner med hänsyn till prisutvecklingen eventuellt i kombination med ett löneindex.

Utgående pensioner uppräknas vanligen en gång per år. Två uppräkningar per år äger rum i t.ex. Danmark, Frankrike och Nederländerna. I vissa system finns inbyggda marginalspärrar, som medför att uppräkning äger rum endast om indexet under perioden stigit i viss grad. I USA finns sedan några år tillbaka en spärregel, enligt vilken de automatiska uppräkningarna skall göras på grundval av den lägsta av pris- och löneförändringarna om pensionsfondens behållning sjunker under en viss nivå i relation till utbetalda förmåner.

Industriländernas ekonomiska tillbakagång under 1970- och 1980-talet med bl.a. stor arbetslöshet och hög inflation samt minskad ekonomisk tillväxt i samhället har medfört allvarliga *finansiella problem* för pensionssystemen i praktiskt taget samtliga dessa länder. Härtill har också den demografiska utvecklingen mot en allt äldre befolkning bl.a. till följd av sjunkande födelsetal bidragit. Vidare är många pensionssystem ännu inte i full funktion, vilket medför att antalet förmånstagare och det genomsnittliga förmånsbeloppet ökar kontinuerligt i takt med att det allmänna pensionssystemet mognar.

Olika åtgärder har vidtagits för att underlätta finansieringen av systemen. T.ex. har reglerna för beräkning av pensionsunderlaget ändrats i syfte att ge lägre pensionsbelopp eller kvalifikationstiden för rätt till ålderspension utökats. Ett bakomliggande syfte härmed har ibland varit att förstärka det försäkringsmässiga sambandet mellan utbetalda förmåner och avgiftsgrundande inkomster. Ett annat exempel är sänkta förmånsnivåer. En annan åtgärd som aktualiserats är att höja pensionsåldern, något som beslutats i USA och i vissa hänseenden även i Tyskland.

En vanlig handlingslinje har varit att modifiera indexuppräkningen både genom tillfälliga åtgärder och genom mer systematiska förändringar. I vissa länder har man sålunda gått över från ett index till ett annat. Tidigare hade flertalet länder knutit pensionsuppräkningen till konsumentprisutvecklingen medan några få i stället valt löneutvecklingen. Under 1970-talet övergick dock flera länder, bl.a. Belgien, Finland, Italien och Schweiz, till att basera uppräkningen på olika slags blandningar mellan dessa båda indexbaser. En annan teknik som tillämpats i bl.a. Förbundsrepubliken Tyskland vid något tillfälle har varit att man genom särlagstiftning beslutat att hoppa över ett uppräkningstillfälle. Där har man vidare (liksom i Belgien och USA) senarelagt programmerade höjningar och även tidvis begränsat den lagenliga uppräkningen av pensionerna. Detta har förekommit även i Frankrike, Italien, Storbritannien och Canada. Också modifieringar av själva uppräkningstekniken har genomförts, bl.a. i Frankrike (där man gått över från en tidigare periods förändringar av löneutvecklingen till den för framtiden förväntade), Spanien (där motsvarande gjorts beträffande prisutvecklingen) och Österrike (som numera reducerar uppräkningen på grundval av löneindex med hänsyn till arbetslöshetstalet). I Danmark – liksom gjordes i Sverige under ett par år – har en förändring av själva indexbasen medfört att kostnadsstegringar på grund av höjningar i energipriserna inte längre kompenseras. I Norge

beräknas numera den välståndsökning som påverkar grundbeloppets storlek på grundval av stigningen av den disponibla realinkomsten – i stället för bruttoinkomsten – för de förvärvsarbetande. Även i flera andra länder med löneindexering har man övervägt en övergång från ett index som mäter bruttolöneutvecklingen till ett nettoindex, som tar hänsyn till bl.a. belastningen på de förvärvsarbetande i fråga om avgifter till pensionssystemet. Inte minst utvecklingen i Förbundsrepubliken Tyskland, där flera förändringar beträffande pensionsförsäkringens bestämmelser om indexreglering av pensioner genomförts under senare år, visar hur svårt det varit att finna ett på en gång socialpolitiskt och samhällsekonomiskt acceptabelt system för standardsäkring.

En åtgärd har också varit att öka pensionssystemets inkomster genom att höja avgiftssatsen eller att förändra avgiftsunderlaget t.ex. genom att höja – eller ta bort – "taket" för den avgiftsgrundande inkomsten. Alternativt har bidrag av skattemedel tillkommit eller ökats. Det finns också ett växande intresse för fondering som alternativ till det system med finansiering från löpande inkomster enligt en renodlad fördelningsprincip som nu är allmänt förekommande. I USA, vars pensionssystem i princip är utformat som ett fördelningssystem, pågår för närvarande en uppbyggnad av pensionsfonden för att möta förväntade påfrestningar på pensionssystemet in på 2000-talet. I viss utsträckning har en motsvarande åtgärd vidtagits i Finland. Ett syfte härmed har också varit att tillgodose ett behov av samhälleligt sparande.

I de flesta länder har de ekonomiska förutsättningarna för pensionssystemen i nuvarande uppbyggnad diskuterats och utretts. Syftet härmed har varit att finna vägar för att säkra finansieringen av pensionssystemen. I vissa sammanhang har härvid även diskuterats relationerna mellan allmänna och privata – frivilliga eller obligatoriska – pensionssystem. Dessa frågor har också rönt livlig uppmärksamhet i skilda internationella organisationer såsom OECD, EG, Europarådet och ISSA.

2 Danmark

Den allmänna pensioneringen i Danmark består av grundpensioner (s.k sociala pensioner) och tilläggspensioner (ATP). Bestämmelserna om social pension har samlats i loven nr. 217 af 16 maj 1984 om social pension, som trädde i kraft den 1 oktober 1984. Tilläggspensioneringen regleras av loven om arbejdsmarkedets tillægspension, som trädde i kraft den 1 april 1965. Sedan den 1 oktober 1986 finns också en särskild lag om rätt till delpension.

De sociala pensionerna, som närmast motsvarar de svenska folkpensionerna, består av ett grundbelopp och olika tillägg. De finansieras av staten med skattemedel. Även tilläggspensionerna utgår med enhetliga belopp och är alltså *inte* inkomstrelaterade. De finansieras helt genom avgifter från de försäkrade och deras arbetsgivare.

Sociala pensioner

1984 års lag om social pension, vari sammanförts reglerna för hela den

allmänna pensioneringen, innebar det sista steget i en omfattande reform av pensionslagstiftningen i Danmark. Det första ledet i denna reform genomfördes den 1 januari 1984 och innebar en ändring av bestämmelserna om invalidpension och förtida ålderspension. Vid detta tillfälle avskaffades samtidigt en rad tidigare pensionsformer. Bl.a. slopades då änkepensioner, hustrutillägg och äktenskapstillägg för framtiden. Genom den lagstiftning som trädde i kraft den 1 oktober 1984 infördes förtidspensioner, vilka trädde i stället för de tidigare invalidpensionerna (och förtida ålderspension). Denna sista etapp innebar också en lagteknisk och språklig modernisering och förenkling samt nya regler om bosättnings- och försäkringstid m.m.

Social pension utges nu i Danmark i form av folkpension (ålderspension), förtidspension, invaliditetsersättning och olika tilläggsförmåner. Pensioneringen är allmän och obligatorisk, och pensioner utbetalas oavsett om den försäkrade tidigare har förvärvsarbetat eller inte. Försäkrade för social pension är alla danska medborgare som är bosatta i Danmark och som dessutom bott i Danmark under sammanlagt minst tre år mellan 15 och 67 års ålder. Undantag kan dock under särskilda förutsättningar göras från villkoren om medborgarskap och bosättning (se avsnitt 7.3.5 i huvudbetänkandet).

Oreducerad pension utges som regel endast till personer som varit bosatta i Danmark i minst 40 år efter fyllda 15 år och före 67 års ålder. Vid kortare tids bosättning reduceras pensionen med motsvarande antal 40-delar. Med bosättningstid i Danmark jämställs dock under vissa förutsättningar tid för bosättning i annat land. I fråga om pension före 67 års ålder gäller särskilda regler för rätten att erhålla oreducerad förmån (krav på bosättningstid i Danmark som utgör minst 4/5 av åren från fyllda 15 år till pensionsfallet).

Folkpension utgår till försäkrade som uppnått 67 års ålder. Den utbetalas med ett grundbelopp och ett pensionstillägg. För ålderspensionärer i åldern 67–69 år är pensionen i sin helhet inkomstprövad. Grundbeloppet prövas mot inkomster av eget förvärvsarbete, medan pensionstillägget prövas mot alla inkomster som den berättigade och dennes eventuelle make har. Efter fyllda 70 år erhåller pensionstagaren grundbeloppet utan inkomstprövning medan pensionstillägget fortfarande är beroende av sidoinkomsternas storlek. Beloppen är högre för ensamstående än för gifta pensionstagare.

Förtidspension kan utges i fyra olika former: högsta, mellersta, förhöjd allmän och allmän förtidspension. Pension utgår i form av ett grundbelopp samt olika tilläggsbelopp. Avgörande för vilken form av förtidspension som kan komma i fråga är graden av nedsättning av förvärvsförmågan och den pensionssökandes ålder.

Allmän eller förhöjd allmän förtidspension kan beviljas också på sociala kriterier. Det fordras då att sökanden har ett varaktigt behov av försörjning. Vid prövning av rätten till pension på sociala skäl kan förlust av försörjare i förbindelse med bristande arbetslivserfarenhet och högre ålder m.m. vara en avgörande faktor.

Förtidspensionen är delvis inkomstprövad. Grundbeloppet prövas mot pensionstagarens alla inkomster liksom pensionstillägget, som även prövas mot eventuell makes inkomst.

De sociala pensionerna uppräknas automatiskt två gånger om året med hänsyn till utvecklingen av levnadskostnadsindex (s.k. *dyrtidsreglering*). Detta

görs fr.o.m. den 1 januari och den 1 juli på grundval av det s.k. reguleringspristalet för oktober resp. april månad närmast dessförinnan. För höjning av pensionerna krävs att reguleringspristalet har stigit med tre enheter. För varje ökning om tre enheter höjs pensionerna med tre procent. Eventuellt överskjutande enheter kvarstår till nästa uppräkning.

Förutom de automatiska uppräkningarna har de sociala pensionerna vid olika tillfällen höjts genom lagstiftning mot bakgrund av de förbättringar som har uppnåtts vid avtalen på arbetsmarknaden.

Reguleringspristalet beräknas av Danmarks Statistik enligt i lag fastställda principer. Reguleringspristalet beräknas fyra gånger om året som ett genomsnitt av ett månadsprisindex för tre månader. Beräkningarna görs på grundval av detaljpriser på cirka 600 varor och tjänster samt bostadskostnader. Fr.o.m. år 1980 ingår inte posterna bränsle och energiförsörjning i beräkningsunderlaget. Från priserna görs avdrag för de skatter (inkl. avgifter) som enligt gällande lagstiftning erläggs vid framställning, försäljning eller begagnande av ifrågavarande varor och tjänster. Tillägg görs för eventuella subventioner. Reguleringspristalet utgör således ett nettoprisindex.

I maj 1989 beslöt Folketinget att regeringen skall utarbeta förslag till en framtida reglering av alla transfereringar i takt med utvecklingen av de yrkesaktivas årslöner. Såvitt är bekant har ett sådant förslag ännu inte framlagts.

Tilläggspensioneringen

Den danska tilläggspensioneringen omfattar i princip alla sysselsatta arbetstagare som fyllt 16 men inte 67 år. För att vara försäkrad krävs att arbetstagaren arbetar minst tio timmar per vecka hos en arbetsgivare. Dessa är obligatoriskt försäkrade. Även vissa självständiga företagare, som tidigare haft anställning, har möjlighet att frivilligt kvarstå i pensionsordningen.

Förmåner, som började utges fr.o.m. den 1 april 1965, utbetalas i form av ålderspension och efterlevandepension. Pensionerna är *inte* inkomstrelaterade utan utgår med enhetliga belopp. Av betydelse för pensionens storlek är dock det antal år varunder avgift betalats.

Ålderspension kan utges tidigast från fyllda 67 år. Möjlighet finns att uppskjuta uttaget av pension, varvid denna höjs med 5 % för varje halvår som uttaget uppskjuts, dock med högst 30 % sammanlagt.

Ålderspensionens storlek är beroende av den försäkrades ålder vid inträdet i pensionsordningen och antalet år för vilka avgifter inbetalats. För den som blivit medlem den 1 april 1965 eller senare utgör pensionen 60 DKK för varje pensionsgrundande tjänsteår. För tiden den 1 oktober 1972 t.o.m. den 1 januari 1982 är pensionen 100 DKK per pensionsgrundande tjänsteår. Högsta möjliga ålderspension kommer att utgöra 10 800 DKK per år. För försäkrade som inträtt i ATP före den 1 april 1965 gäller särskilda regler för pensionsberäkningen.

Efterlevandepension utges från tilläggspensioneringen till änka och – fr.o.m. den 1 maj 1978 – änkling efter avliden försäkrad under förutsättning att den avlidne tillgodoräknats minst tio års intjänandetid och äktenskapet bestått under en tid av minst tio år. Efterlevandepensionen utbetalas tidigast från den

tidpunkt då den efterlevande maken fyller 62 år. Pensionen utgör hälften av den ålderspension som den avlidne uppbar vid sin död eller skulle ha blivit berättigad till vid fyllda 67 år på grundval av de intill dödsfallet erlagda avgifterna. Uppfyller den efterlevande maken samtidigt villkoren för rätt till egen ålderspension från tilläggspensioneringen får han eller hon uppbära bara den största av tilläggspensionerna.

Någon automatisk reglering av tilläggspensionerna efter levnadskostnadsindex sker inte. Däremot kan dessa höjas genom att det ges en särskild *bonus*, som beräknas enligt försäkringsmatematiska principer. För närvarande uppgår denna bonus till mellan 45 och 60 % av den utbetalda pensionen. Högsta totala årsbelopp från tilläggspensioneringen var 5 886 DKK i april 1988.

Den årlig *avgiften* för ATP var år 1988 för heltidsarbetande 1 166 DKK, fördelat med 777 DKK på arbetsgivaren och 389 DKK på den försäkrade. Systemet är uppbyggt som ett modifierat premiereservsystem.

3 Finland

I Finland består den allmänna pensioneringen dels av grundpensioner (bl.a. folkpension och familjepension), dels av en tilläggspension (arbetspension). De grundläggande bestämmelserna om folkpension finns i folkpensionslagen från år 1956 och om familjepension i familjepensionslagen från år 1969. Arbetspensioneringen, som trädde i kraft år 1962, regleras i huvudsak genom lagen om pension för arbetstagare (APL) och lagen om pension för arbetstagare i kortvariga arbetsförhållanden (KAPL). Företagares pensionsskydd regleras genom särskilda lagar. För anställda i statlig och kommunal tjänst finns särskilda pensionsordningar.

Folkpensioneringen utgörs av bl.a. ålderdoms-, invaliditets- och arbetslöshetspension samt fr.o.m. år 1986 individuell förtidspension. Dessutom kan olika tilläggsförmåner utbetalas. Arbetspensioneringen omfattar ålders-, invalid- och arbetslöshetspension, individuell förtidspension, deltidspension samt familjepension.

Folkpensioneringen

Folkpensioneringen är allmän och obligatorisk. Försäkrad är den som har fyllt 16 år. Pensioner kan betalas ut till alla i Finland bosatta personer oberoende av medborgarskap. För utländska medborgare krävs dock som huvudregel minst fem års bosättning i Finland omedelbart före ansökan för att folkpension skall utbetalas. Den som flyttar utomlands efter att ha beviljats ålderdomspension kan medges rätt att behålla pensionen under ett år efter flyttningen eller, om pensionstagaren bott i Finland minst tio år närmast före pensioneringen, för längre tid.

Folkpensionsförmånerna är bundna vid levnadskostnadsindex och justeras i januari varje år. När indexet stigit med minst 3 % höjs pensionerna i motsvarande mån.

Folkpension i form av *ålderdomspension* utges till försäkrade som har fyllt 65 år. Sedan januari 1986 finns möjlighet att välja en förtida ålderdomspen-

sion fr.o.m. 60 års ålder varvid pensionen varaktigt reduceras med 0,5 % för varje månad som den tas ut före 65-årsmånaden. Ett uttag av förtida ålderdomspension kan inte återkallas. Möjlighet finns också att uppskjuta uttaget av ålderdomspension med följd att pensionsbeloppet ökar med 1,0 % för varje månad.

Ålderdomspensionen består av en basdel som betalas ut med ett fast - för alla lika stort - belopp (390 FIM per månad år 1990) samt en tilläggsdel. Storleken av tilläggsdelen är beroende av pensionstagarens familjeförhållanden och bostadsort. Den varierar år 1990 mellan 1 401 och 1 824 FIM per månad. Tilläggsdelen reduceras med 50 % av pensionstagarens egen arbetspension och vissa andra pensionsförmåner och motsvarande ersättningar. Den är inte inkomstprövad mot andra inkomster som den försäkrade har eller mot makes inkomster.

Invaliditetspension kan beviljas en försäkrad som är under 65 år och som till följd av sjukdom, skada eller lyte är oförmögen att utföra sitt vanliga arbete eller annat därmed jämförbart lämpligt arbete. Sådan pension utbetalas med samma belopp som ålderdomspension vid 65 års ålder, dvs. med en fast basdel och en inkomstprövad tilläggsdel.

I januari 1986 infördes en ny form av invaliditetspension - *individuell förtidspension* - som är avsedd för arbetstagare och egenföretagare som har fyllt 55 år. Pensionsrätt inträder om arbetsförmågan är varaktigt nedsatt i sådan grad att det inte skäligen kan förutsättas att den försäkrade skall fortsätta med sitt förvärvsarbete. Därvid skall beaktas sjukdom, lyte eller skada, faktorer förknippade med åldrandet, lång tid i yrket, ett för honom påfrestande och slitsamt arbete samt arbetsförhållandena i övrigt. Beloppsmässigt motsvarar den individuella förtidspensionen full invaliditetspension.

Arbetslöshetspension från folkpensioneringen kan beviljas en arbetslös försäkrad som är 60 men inte 64 år och som inte heller uppbär invaliditetspension eller förtida ålderdomspension. Denna nedre åldersgräns har tidigare temporärt sänkts så, att alla kunnat få arbetslöshetspension redan vid 55 års ålder eller t.o.m. något tidigare. För rätt till pension fordras att den försäkrade under de senaste 60 veckorna har haft arbetslöshetsdagpenning för sammanlagt minst 200 dagar eller har förlorat sin rätt till förtjänstrelaterad dagpenning på grund av att denna förmån utbetalats för maximal tid. Vidare fordras att den försäkrade är arbetssökande och registrerad vid en arbetskraftsbyrå samt inte kan anvisas sådant arbete som han inte kan vägra utan att förlora sin rätt till dagpenning.

Maketillägg kan utan inkomstprövning utges till pensionstagare, vars make inte själv uppbär pension och heller inte kan få inkomst genom förvärvsarbete till följd av vård av familjens små barn eller av annat särskilt skäl som inte beror på hälsotillståndet. År 1990 utgör maketillägget 355 FIM per månad.

Till pensionstagare som har barn under 16 år att försörja utges *barntillägg*. Tillägget är inte inkomstprövat. År 1990 uppgår det till 229 FIM per månad.

Pensionsförmånerna kan dessutom kompletteras med *bostadsbidrag*, som är inkomstprövat och beroende av boendekostnaderna.

Enligt familjepensionslagen utbetalas änkepension och utbildningsstöd till den avlidnes änka samt barnpension till den avlidnes barn.

Änkepension i form av begynnelsepension utgår under sex månader från

dödsfallet till änka som är under 65 år om äktenskapet ingåtts innan mannen fyllde 65 år eller om änkan försörjer barn som är under 16 år och som är berättigat till barnpension efter den avlidne. Begynnelsepensionen betalas ut med belopp motsvarande folkpensionens basdel och tilläggsdel.

Änkepension i form av fortsättningspension utges – för tiden efter de första sex månaderna efter dödsfallet – till en änka som är under 65 år och som försörjer barnpensionsberättigat barn under 16 år. Även änka som har fyllt 40 år vid mannens död kan få fortsättningspension om äktenskapet varat minst tre år och ingåtts innan mannen fyllde 60 år. Om änkan hade barn att försörja när hon började uppbära änkepension kan hon vara berättigad till fortsatt pension även efter det att barnet fyllt 16 år eller hennes omvårdnad om barnet upphört. En förutsättning är att hon då har fyllt 40 år och att äktenskapet ingåtts innan mannen fyllde 60 år. Fortsättningspension som betalas ut till en änka med barn under 16 år att försörja utgörs av en basdel och – beroende av inkomst och förmögenhet – en tilläggsdel samt bostadsbidrag. Om änkan inte försörjer sådant barn kan hon få endast tilläggsdelen och bostadsbidraget. Änkepension inkomstprövas inte enbart mot pensioner o.d. utan även mot bl.a. arbetsinkomst och kapitalinkomster.

En änka som är berättigad till änkepension kan också få *utbildningsstöd* för att kunna skaffa sig ett yrke och bli i stånd att försörja sig själv. Föreligger särskilda skäl kan sådant stöd beviljas även efter det att änkans rätt till pension har upphört. Stödet omfattar ersättning för nödvändiga kostnader för utbildningen, bl.a. kostnader för studier och studiematerial, barntillsyn och av utbildningen förorsakade merkostnader för bostad, mat m.m.

Till barn under 16 år som mist en av eller båda sina föräldrar utges *barnpension*. Till barn som inte uppbär folkpension och som på grund av studier, skolgång eller yrkesutbildning inte kan försörja sig självt kan barnpensionen utgå till dess barnet fyller 21 år. Pensionsbeloppet är 214 FIM per månad för barn som mist en förälder och 428 FIM per månad för föräldralöst barn.

Med verkan fr.o.m. den 1 juli 1990 har i Finland genomförts en reform av familjepensioneringen inom folk- och arbetspensionssystemen (se nedan).

Folkpensionens basdel och tilläggsdel utgör *skattepliktig* inkomst medan andra folkpensionsförmåner är skattefria. Till följd av att det vid beskattningen kan göras s.k. pensionsinkomstavdrag behöver emellertid pensionstagare som har inkomster i form av enbart folkpension inte betala någon skatt.

Folkpensionerna *finansieras* huvudsakligen med försäkringsavgifter från arbetsgivarna (om mellan 3,40 och 4,45 % – beroende på storleken av avskrivningarna i företaget – av lönesumman) och de försäkrade själva (motsvarande ca 1,55 % av lönen). Dessutom bidrar även staten och kommunerna till finansieringen, vartill kommer också avkastning från folkpensioneringens fonder.

Arbetspensioneringen

Arbetspensionslagarna omfattar obligatoriskt olika grupper förvärvsarbetande oberoende av medborgarskap. Arbetspensionen betalas ut i förhållande till den försäkrades tjänstetid och förvärvsinkomster. De centrala principerna för

arbetspensioneringen finns i APL. Vissa skiljaktigheter finns i övriga lagar om arbetspension. Redogörelsen nedan gäller endast APL.

APL omfattar arbetstagare i privat tjänst som är under 65 år och som varit anställda minst en månad. Vidare krävs att arbetstagarens månadsinkomst uppgår till visst minimibelopp eller att hans regelbundna arbetstid är minst 20 timmar per vecka.

Arbetspensionen är knuten till ett särskilt APL-index (se nedan) och räknas om årligen – i januari – med hänsyn till förändringar i detta.

Rätt till *ålderspension* inträder i regel då den försäkrade fyller 65 år. Som förutsättning för att pension skall betalas ut från denna tidpunkt gäller dock att den försäkrade har slutat sitt arbete.

Ålderspension kan tas ut i förtid fr.o.m. fyllda 60 år. Den reduceras då med viss procent (beroende på pensionstagarens födelseår). Möjlighet finns också att skjuta upp uttaget av ålderspension. Denna höjs då med 1 % för varje månad som det uppskjutna uttaget avser.

Pensionsrätt tjänas in mellan 23 och 65 års ålder, dvs. under en period om 42 år. Pensionen beräknas med hänsyn till den försäkrades tjänstgöringstid och pensionsgrundande lön. Tjänstgöringstid efter den 1 juli 1962 är i sin helhet pensionsgrundande. Av tjänstgöringstid före denna tidpunkt medräknas endast hälften.

Rätt till pension intjänas i alla anställningar som varat under en tid av minst en månad och där förvärvsinkomsterna uppgått till lägst 879 FIM per månad (år 1989).

Den pensionsgrundande lönen bestäms särskilt för varje anställningsförhållande liksom vid övergång från heltids- till deltidsarbete eller tvärtom. Utgångspunkten är lönen under de sista fyra åren då anställningsförhållandet varat. Härvid bortses dock från de två år då den genomsnittliga månadsinkomsten varit lägst resp. högst. Har anställningen varat endast tre år bortses från året med den lägsta genomsnittliga månadsinkomsten. De två återstående årens genomsnittliga månadsinkomst utgör den pensionsgrundande lönen för anställningen. Har arbetet pågått under endast ett år betraktas den genomsnittliga arbetsförtjänsten per månad som pensionsgrundande lön. Vid beräkningen av den pensionsgrundande lönen räknas de nominella lönebeloppen upp med ett särskilt APL-index, som justeras med hänsyn till medeltalet av förändringarna i löne- och prisnivån.

Något tak för den pensionsgrundande lönen – dvs. att lönedelar över ett visst belopp inte medräknas – finns inte i Finland.

Pensionens belopp utgör 1/8 % av den pensionsgrundande lönen för varje hel månad – eller 1,5 % för år räknat – av den pensionsberättigande tjänstgöringstiden fr.o.m. den 1 juli 1962, vilket innebär att det krävs 40 års tjänstgöringstid för en pension som motsvarar 60 % av den tidigare inkomsten. För tjänstgöringstid före den 1 juli 1962 utgör pensionens belopp för varje månad endast 1/12 % av den pensionsgrundande lönen. Arbetspensionssystemet är ännu inte i full funktion. Oreducerad ålderspension kan utges först till försäkrade som är födda år 1936 eller senare.

Ålderspension enligt APL kan betalas ut med högst 60 % av den pensionsgrundande lönen. Arbetspensionen samordnas dock med folkpension och vissa andra lagstadgade pensioner och ersättningar på i princip så sätt att det

sammanlagda beloppet inte får överstiga 60 % av den högsta pensionsgrundande lönen. Överskjutande belopp avräknas från arbetspensionen. Arbetspensionen samordnas inte med utländsk pension.

Arbetspension i form av *invalidpension* utges till arbetstagare som inte har fyllt 65 år och vars arbetsförmåga på grund av sjukdom, lyte eller skada är nedsatt med minst två femtedelar under åtminstone ett år utan avbrott. Vid bedömningen av i vad mån arbetsförmågan är nedsatt beaktas arbetstagarens återstående förmåga att bereda sig förvärvsinkomster genom sådant tillgängligt arbete som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans utbildning, tidigare verksamhet, ålder och bosättningsförhållanden samt andra liknande omständigheter.

Invalidpension enligt APL beviljas antingen som hel eller partiell pension. Hel invalidpension utges till arbetstagare vars arbetsförmåga är nedsatt med minst tre femtedelar. I annat fall betalas en partiell pension ut med enligt huvudregeln 50 % av en hel invalidpension.

Hel invalidpension beräknas enligt samma regler som ålderspension såvitt gäller dem som är 23 år eller äldre. För yngre försäkrade utgör invalidpensionen 60 % av lönen. Om arbetsoförmågan har inträtt under pågående anställning eller inom ett år därefter, beaktas som pensionsberättigande tiden från arbetsoförmågans inträde till tidpunkten för pensionsåldern. Denna tidsperiod om ett år kan förlängas med tid då den försäkrade vårdar barn under tre års ålder (dock sammanlagt längst nio år), studerar eller uppbär arbetslöshets- eller sjukförsäkringsersättning.

Invalidpensionen är liksom ålderspensionen samordnad med bl.a. folkpension. Det sammanlagda beloppet av utbetalade förmåner får i regel inte överstiga 60 % av den högsta pensionsgrundande lönen.

De regler om *individuell förtidspension* som infördes i januari 1986 gäller även inom arbetspensioneringen. Förtidspensionen motsvarar till sitt belopp hel invalidpension.

Arbetslöshetspension kan utges från arbetspensioneringen till arbetslösa försäkrade som är 60 år eller äldre. Arbetslöshetskraven är desamma som inom folkpensioneringen. Arbetslöshetspensionen beviljas tills vidare men omprövas regelmässigt efter sex månader. Arbetslöshetspensionen är lika stor som den invalidpension som skulle ha beviljats den försäkrade om han vid början av arbetslösheten hade blivit berättigad till hel invalidpension.

Fr.o.m. den 1 januari 1987 innefattas i arbetspensioneringen i Finland också *deltidspension*, som kan utges till försäkrade i åldern 60–64 år som inte samtidigt uppbär annan pension från arbetspensionssystemet.

Familjepension betalas ut till *änka*, som försörjer ett barn som är berättigat till familjepension efter den avlidne. Annan änka har rätt till familjepension, om hon hade fyllt 40 år då mannen avled och äktenskapet hade varat minst tre år. Vidare förutsätts i båda fallen att äktenskapet ingåtts innan mannen fyllt 65 år.

Barn till en avliden försäkrad har rätt till familjepension om barnet vid dödsfallet var under 18 år. Även ett barn som vid dödsfallet har fyllt 18 men inte 21 år kan få familjepension under förutsättning att barnet är långvarigt arbetsoförmöget och att arbetsoförmågan uppkommit innan barnet fyllde 18 år. Pensionen utbetalas då så länge arbetsoförmågan består. I annat fall

upphör rätten till familjepension då barnet fyller 18 år.

Om förmånstagarna är minst tre blir *familjepensionens belopp* lika stort som den ålderspension eller hela invalidpension som den avlidne hade vid sin död eller som skulle ha beviljats honom om han då hade blivit berättigad till pension. Är förmånstagarna två är familjepensionen tre fjärdedelar av den avlidnes egenpension, och om det finns endast en förmånstagare utgör den hälften härav. Familjepensionen fördelas mellan förmånstagarna så, att änkan får två delar och varje barn en lika stor del.

Också familjepension samordnas med annan pension o.d. enligt i huvudsak samma principer som gäller för ålderspension. Det övre gränsbeloppet är dock beroende av antalet familjepensionsberättigade.

Nyligen har i Finland genomförts en *reform på familjepensioneringens område*. De nya reglerna trädde i kraft den 1 juli 1990. Genom reformen har barnpensionerna förstärkts och har även män getts rätt till efterlevandepension. Samtidigt har införts regler om samordning mellan änke- och änklingspensioner och den berättigades faktiska eller teoretiska (den pension som skulle ha utgetts om den berättigade hade beviljats egenpension vid dödsfallet) egenpension. Enligt övergångsregler gäller de äldre bestämmelserna fortfarande för änkor som fått rätt till pension före det nya regelsystemets ikraftträdande. Syftet med reformen har varit dels att tillgodose kravet på rättvisa mellan män och kvinnor, dels att få till stånd en viss dämpning av de framtida kostnaderna på området.

Arbetspension *utbetalas* utan begränsningar till finska medborgare som är bosatta *utomlands*. Det kan beslutas att pension av särskilda skäl får utbetalas utomlands även till annan än finsk medborgare.

APL-indexet fastställs för varje kalenderår av social- och hälsovårdsministeriet och bestäms på grundval av medeltalet av förändringarna för löne- och prisnivån fram till tredje kvartalet föregående år. I lönehänseende beaktas härvid den av Statistikcentralen beräknade ökningen av det allmänna förtjänstnivåindexet. Utöver avtalshöjningar inrymmer därför ökningen av APL-indexet också löneglidning och den del av strukturella förändringar som förtjänstnivåindexet innehåller.

Ursprungligen justerades pensionerna och intjänad pensionsrätt på grundval av enbart löneindexets höjning. Med hänsyn till det sätt på vilket förtjänstnivåindexet beräknas och till effekterna av den solidariska lönepolitiken för högavlönades pensionsnivå (pensionen kunde för dessa överstiga lönen till efterträdaren), förändrades indexgrunden till den nuvarande fr.o.m. år 1977. Värdet av APL-indexjusteringen räknas nu alltså ut på basis av medelvärdet av förändringarna i förtjänstnivåindex och konsumentprisindex. (Därefter har dock pris- och löneutvecklingen i Finland varit sådan att den reala lönenivån gått ned och det nya indexet gett större uppräkningar än det tidigare skulle ha gett.)

APL-indexet påverkar pensionens storlek främst på tre olika sätt: för att justera pensionens belopp årligen, för att beräkna den pensionsgrundande lönen och för att bevara värdet av den intjänade pensionsrätten. Vid pensioneringen justeras alla intjänade pensionsrätter till den indexnivå som gäller då pensionen beviljas. Inom ett arbetsförhållande är det sålunda personens individuella förtjänstutveckling som bestämmer värdesäkringsnivån. Den

intjänade pensionsrätten följer därefter utvecklingen i APL-indexet. Detta index kan också inverka på totalpensionens storlek genom den s.k. samordningsgrunden, som också justeras med index. Denna samordningsgrund innebär, som nämnts ovan, att totalpensionen samordnas så att den inte får överstiga 60 % av den största pensionsgrundande lönen.

T.o.m. år 1976 justerades arbetspensionerna en gång om året, i januari. Till följd av indexreformen år 1977 ändrades justeringstakten så att från början av juli månad betalades såsom förskott två femtedelar av den förhöjning som enligt uppskattning föranleddes av ändring i löneindextalet för följande år. Fr.o.m. år 1985 har man emellertid återgått till det gamla systemet med indexjusteringar endast en gång om året, i januari.

Arbetspensioneringen *finansieras* enligt ett system med partiell fondering genom arbetsgivaravgifter, som betalas på de anställdas lön till en pensionsanstalt (privata pensionsförsäkringsbolag, pensionskassor eller pensionsstiftelser). För arbetstagare som är under 24 år utges en enhetlig avgift, som år 1989 uppgick till 9,8 % av lönen. För äldre arbetstagare varierar avgiften med antalet anställda i företaget. För företag med färre än 50 arbetstagare var avgiften 15,6 % år 1989. För större företag är avgiften beroende av bl.a. arbetstagarnas ålder och kön. År 1989 varierade avgiften mellan 13,2 och 20,4 %. En annan grund för denna skillnad i avgift är att invaliditetsdelen (för invalidpensioner och individuella förtidspensioner) i APL-premien bestäms enligt företagets storlek. Företag med minst 1 000 arbetstagare betalar premier som helt bestäms på grundval av företagets egna invalidpensioneringar. För företag med mellan 300 och 1 000 anställda är premien delvis självansvarig och delvis grundad på den genomsnittliga tariffpremien. För företag som har högst 300 arbetstagare bekostas invalidpensionerna och de individuella förtidspensionerna till hos dem tidigare anställda helt på grundval av den genomsnittliga premien, och företagets egna pensioneringar påverkar alltså inte premien. Även arbetslöshetspensioner bekostas fr.o.m. den 1 juli 1989 delvis genom en självrisk för företaget i fråga (om detta har fler än 50 anställda). Egenföretagare betalade år 1989 avgift med 14,9 % av inkomsten.

Arbetspensioneringen är delvis uppbyggd som ett premiereservsystem och delvis som ett fördelningssystem. Avgifterna för ålderspension fonderas som en premiereserv som byggs upp successivt under försäkringstiden. Även familjepensionspremierna fonderas, enligt en riskbedöming. Invalidpensionerna och delvis arbetslöshetspensionerna fonderas det år då pensionen beviljas. En viss del av arbetsgivaravgiften, den s.k. utjämningsdelen, används för gemensamma ändamål enligt ett fördelningssystem. Med denna del bekostas bl.a. indexhöjningar på pensionerna, delar av arbetslöshetspensionerna samt sådan ålderspension vartill rätt intjänas efter 55 års ålder.

Under de senaste åren har tagits ut högre premier till arbetspensioneringen än vad som varit påkallat för resp. år. Syftet härmed har varit att få till stånd en fondering för förväntade framtida kostnadspåfrestningar på pensionssystemet samt att tillgodose ett samhällsekonomiskt önskemål att öka sparandet i samhället.

Den fondering som görs i Finland inom arbetspensioneringen är sålunda långt ifrån så täckande som enligt ett renodlat premiereservsystem. I viss mening skulle den kunna ses närmast som en buffertfond. Man räknar med

att fonderna i dagens läge förslår till ca 21 månaders pensionsutbetalningar.

Arbetsgivaravgifterna för finansiering av arbetspensioneringen har successivt höjts under årens lopp till följd av ökade pensionskostnader. Mot bakgrund härav har i Finland förts diskussioner om svagheterna med lönebaserade avgifter som finansieringsform. Kontinuerliga förskjutningar av prisrelationen mellan arbete och kapital och en ökad kapitalintensitet i produktionslivet har medfört en strävan att få den kapitalintensiva industrin att i större utsträckning delta i finansieringen av socialförsäkringen. Ett exempel härpå är den i Finland införda graderingen av folkpensionsavgiften efter förhållandet mellan avskrivningar och löner. För en tid sedan har vidare en expertgrupp utarbetat förslag till en ny arbetsgivaravgift enligt vilken utöver lönerna även företagens vinst skulle komma att ligga till grund för avgiftens storlek.

Nyligen har i Finland tillsatts en *pensionskommitté* med uppgift att utreda vissa frågor inom folk- och arbetspensionssystemen. En första uppgift för kommittén är att överväga åtgärder för att åstadkomma en ökning av utbudet av arbetskraft och att försöka få till stånd en höjning av den genomsnittliga faktiska pensionsåldern, som för närvarande är ca 58 år. Denna del skall redovisas senast i oktober 1990. I en andra etapp skall kommittén pröva bl.a. reglerna för indexering. Därvid skall övervägas möjligheterna att ha olika metoder för indexering före och efter fyllda 65 år på så sätt att intjänad pensionsrätt och invalidpensioner m.m. indexeras enligt nuvarande APL-index medan ålderspensioner uppräknas på grundval av enbart levnadskostnadsindex. Kommittén skall också pröva tanken att göra hela folkpensionen – och inte som nu bara tilläggsdelen – avdragsbar mot pensionstagarens arbetspension. Ytterligare skall kommittén beakta den kostnadsutveckling för pensionssystemen som kan förutses för framtiden med allt fler pensionstagare och en ogynnsam åldersfördelning inom befolkningen samt överväga vilka åtgärder som detta kan påkalla.

4 Norge

Den allmänna pensioneringen i Norge regleras genom 1966 års lov om folketrygd, som trädde i kraft den 1 januari 1967. Folketrygden är allmän och obligatorisk och omfattar i stort sett samma grenar som den svenska socialförsäkringen. Försäkrade är i princip alla som är bosatta i Norge, oavsett medborgarskap.

Pensionsförmånerna består av grundpensioner och tilläggspensioner. Grundpensionerna fastställs utan hänsyn till tidigare inkomster. Storleken av förmånerna är däremot beroende av hur länge den försäkrade har omfattats av folketrygden (trygdetid). Tilläggspensionerna grundas på inkomst av förvärvsarbete och intjänas efter ett system med pensionspoäng. Tilläggspensionernas storlek är också beroende av intjänandetidens längd.

Ersättningssystemet är uppbyggt med användning av ett grundbelopp, vilket har samma funktion som basbeloppet i Sverige och som fr.o.m. den 1 maj 1989 utgjorde 32 700 NOK. Till skillnad från det svenska systemet följer grundbeloppet emellertid inte ett index utan regleras i stället genom särskilda beslut i Stortinget. Grundbeloppet fastställs med hänsyn till dels förändringar

i den allmänna prisnivån, dels den genomsnittliga ökningen av realinkomsten för de förvärvarbetande (se vidare nedan).

Liksom inom den svenska tilläggspensioneringen bestäms den försäkrades pensionsgrundande inkomst med ledning av hans självdeklaration. Pensionsgrundande inkomst beräknas för den försäkrade fr.o.m. det år han fyller 17 år t.o.m. det år då han fyller 69 år. Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar den del av inkomsten som ligger mellan ett och tolv grundbelopp. Den del av inkomsten som överstiger åtta gånger grundbeloppet medräknas dock med bara en tredjedel. På grundval av den pensionsgrundande inkomsten fastställs pensionspoäng. Man får dessa genom att dividera den pensionsgrundande inkomsten med grundbeloppet. Slutpoängtalet är genomsnittet av poängen för de 20 bästa inkomståren.

Pensionsåldern är 67 år. *Ålderspension* som tas ut före 70 års ålder är emellertid inkomstprövad. Som en förutsättning för rätt till pension för personer i åldern 67–69 år gäller att pensionen tillsammans med eventuell arbetsinkomst inte får överstiga 80 % av den försäkrades tidigare förvärvsinkomst. Ålderspensionen kan betalas ut som 1/1, 3/4, 1/2 eller 1/4 pension.

Grundpension utges till den som är bosatt i Norge och har en trygdetid av minst tre år efter 17 och före 67 års ålder. Även de år då den försäkrade fyllde 67, 68 och 69 år medräknas som trygdetid om pensionspoäng intjänats då. Grundpension kan utges även vid bosättning utanför Norge under förutsättning av 20 års bosättning i Norge. Även vid kortare tids bosättning utbetalas grundpension utanför Norge i förhållande till det antal år för vilka den försäkrade tillgodoräknats pensionspoäng för tilläggspension.

För oavkortad ålderspension från grundpensioneringen krävs minst 40 års trygdetid. Är trygdetiden kortare reduceras grundpensionen i motsvarande mån. För flyktingar och statslösa gäller särskilda regler.

Hel grundpension i form av ålderspension till ensamstående och till gift med make som inte uppbär pension motsvarar grundbeloppet. För gift pensionär med make som själv uppbär ålderspension eller hel förtidspension utgör pensionen 75 % av grundbeloppet.

Grundpension kan kompletteras med olika tillägg.

En pensionär som försörjer make vilken inte uppbär pension får *maketillägg* med 50 % av grundpensionen.

Ålderspensionär som försörjer barn under 18 år har rätt till ett inkomstprövat *barntillägg* om högst 25 % av grundbeloppet för varje barn.

Till ålderspension utgår s.k. *särtillägg*, som närmast motsvarar det svenska pensionstillskottet. Särtillägget utges med viss procent av grundbeloppet (i april 1987 uppgick det till 57 % för ensamstående och för gift pensionstagare, vars make inte uppbär pension eller har förvärvsinkomst, och 52,25 % för gift pensionär vars make också uppbär pension). Det avräknas krona för krona mot tilläggspension från folketrygden.

Till ålderspension utgår dessutom s.k. *kompensationstillägg*, vilket ges som kompensation för införandet av mervärdeskatt och omläggning av skattereglerna i Norge från den 1 januari 1970. Fullt sådant tillägg utgår med 500 NOK per år till ensam pensionär, med 375 NOK till gift pensionär vars make också uppbär pension och med 750 NOK till pensionär som uppbär maketillägg.

Tilläggspension i form av ålderspension utbetalas till försäkrad som har

minst tre poängår. För oavkortad tilläggspension krävs enligt huvudregeln att den försäkrade har pensionspoäng för minst 40 år. Oavkortad tilläggspension utgör för år räknat 45 % av det belopp som man får när det gällande grundbeloppet multipliceras med slutpoängtalet, dvs. genomsnittet av poängen för de 20 bästa poängåren. För försäkrade som är födda under åren 1898–1936 och som är norska medborgare gäller särskilda övergångsbestämmelser.

Förtidspension (uføretrygd) kan utges till den som har fyllt 16 men inte 67 år om hans arbetsförmåga – efter avslutade rehabiliteringsåtgärder – är varaktigt nedsatt med minst hälften på grund av sjukdom, skada eller lyte. Dessutom krävs att den försäkrade uppehåller sig i Norge och vid ansökningstillfället har varit försäkrad under minst tre år eller har varit försäkrad ett år och under denna tid har varit arbetsför. Den som har fyllt 64 men inte 67 år kan få förtidspension – utan rehabiliteringsåtgärder – om hans arbetsförmåga på grund av åldersförändringar är nedsatt med minst hälften och han har tillgodoräknats pensionspoäng för minst tre av de fem åren närmast före pensionsansökningen.

Förtidspension utges som hel eller som så stor del av hel pension som svarar mot graden av nedsättning av arbetsförmågan.

Hel grundpension i form av förtidspension motsvarar den ålderspension som den försäkrade skulle ha fått om han inte hade blivit arbetsoförmögen utan fortsatt att arbeta till pensionsåldern. När man bestämmer trygdetidens längd medräknas tiden fram t.o.m. det år då den försäkrade fyller 66 år, under förutsättning att minst 4/5 av tiden mellan fyllda 16 år och året för pensionsfallet kan medräknas som trygdetid. I annat fall anses den framtida trygdetiden utgöra 40 år med avdrag av 4/5 av tiden mellan fyllda 16 år och året för pensionsfallet.

Också tilläggspension i form av förtidspension motsvarar i princip den ålderspension som den försäkrade skulle ha fått om han inte hade blivit arbetsoförmögen. Liksom i Sverige beräknas antagandepoäng för den försäkrade om vissa förutsättningar är uppfyllda. Förutsättningarna härför och sättet att beräkna antagandepoängen överensstämmer i stort med vad som gäller inom den svenska tilläggspensioneringen, dock att dessutom tillämpas regler motsvarande de som gäller beträffande beräkning av framtida trygdetid för rätt till grundpension.

Personer som är födda invalidiserade eller som före fyllda 22 år fått sin arbetsförmåga nedsatt med minst hälften garanteras – utan hinder av att de inte tjänat in någon rätt härtill – en tilläggspension som motsvarar en pensionsgrundande genomsnittsinkomst om 4 grundbelopp (motsvarande ett poängtal om 3,00).

Till förtidspension kan utgå maketillägg, barntillägg, särtillägg och kompensationstillägg enligt i huvudsak samma regler som inom ålderspensioneringen.

Efterlevande make – änka eller änkling – som inte fyllt 67 år har rätt till *efterlevandeförmåner* om vederbörande uppehåller sig i Norge och om antingen den efterlevande eller den avlidne var arbetsför och försäkrad under de sista 12 månaderna före dödsfallet eller om den avlidne under denna tid uppbar pension från folketrygden. För flyktingar och statslösa gäller särregler. Om den avlidne eller den efterlevande hade en trygdetid om minst 20 år

utges efterlevandeförmåner även vid bosättning utanför Norge. Då kan också utbetalas sådana förmåner i förhållande till det antal år för vilka tillgodoräknats pensionspoäng för tilläggspension. Förmåner kan utges i form av bl.a. barntillsynsbidrag, utbildningsbidrag och övergångsbidrag.

Efterlevande make har vidare rätt till efterlevandepension under förutsättning att äktenskapet varat minst fem år eller att den efterlevande har eller har haft barn med den avlidne eller har vårdnaden om den avlidnes barn. Efterlevandepension består av grundpension, tilläggspension, särtillägg och kompensationstillägg. Grundpensionen motsvarar grundbeloppet. Tilläggspensionen utgör 55 % av den tilläggspension i form av ålders- eller hel förtidspension som den avlidne uppbar eller den förtidspension som denne skulle ha erhållit vid tidpunkten för dödsfallet om hel sådan pension då hade börjat utgå. Såväl grundpensionen som tilläggspensionen är inkomstprövad. Inkomstprövningen grundas dock inte på den efterlevandes faktiska inkomst utan på en förväntad förvärvsinkomst, som fastställs skönsmässigt och inte alltid sammanfaller med den faktiska inkomsten.

Frånskild man eller kvinna som inte ingått nytt äktenskap och inte heller fyllt 67 år har vid den förre makens frånfälle rätt till efterlevandeförmåner på samma villkor som gifta. Förutsättningar härför är dock – enligt regler som gäller fr.o.m. år 1989 – att den tidigare maken avlider inom fem år efter skilsmässan och att äktenskapet bestått under en tid av minst 25 år eller – om det fanns barn i äktenskapet – minst 15 år.

Efterlevandeförmånerna upphör att utgå när den berättigade fyller 67 år eller dessförinnan beviljas förtidspension. Från 67 års ålder utges till efterlevande ålderspension med belopp som utgör summan av grundpensionen och 55 % av den avlidnes och den efterlevandes sammanlagda tilläggspension eller – om beloppet då blir högre – hela den tilläggspension som den efterlevande själv tjänat in. Motsvarande regler gäller för det fall att den efterlevande redan uppbär pension när maken (eller den frånskilde maken) avlider, under förutsättning att villkoren för efterlevandepension då är uppfyllda.

Barn under 18 år har rätt till *barnpension* om en av eller båda föräldrarna har avlidit. Till barn som är föräldralöst och genomgår utbildning kan barnpensionen utgå till dess barnet fyller 20 år. Har en av föräldrarna avlidit utgör barnpensionen för det första barnet 40 % av grundbeloppet och pensionen för vart och ett av de övriga barnen 25 % av grundbeloppet. Beloppen delas lika mellan barnen. Om båda föräldrarna har avlidit eller om modern har avlidit och faderskapet till barnet inte är fastställt, uppgår pensionen för det första barnet till samma belopp som efterlevandepensionen (grundpension och tilläggspension) till den förälder som – om han inte avlidit – skulle ha erhållit den beloppsmässigt största pensionen. Barnpensionen för det andra barnet utgör i sådant fall 40 % av grundbeloppet. Om den avlidne efterlämnar flera "barnkullar" som bor på skilda ställen, beräknas barnpensionen särskilt för varje sådan "barnkull".

Som nämnts ovan reglerar grundbeloppet i Norge – i likhet med det svenska basbeloppet – både poängintjänandet och utgående förmåner. Såväl grundpensionerna som tilläggspensionerna är *värde- och standardsäkrade* genom att de flesta pensionsförmånerna beräknas med ledning av grundbeloppet. Det norska grundbeloppet är nämligen i motsats till det svenska

basbeloppet anknutet inte bara till prisutvecklingen utan är även utformat med sikte att ge pensionstagarna del av den allmänna välståndsökningen. Grundbeloppet fastställs genom särskilda beslut i Stortinget med verkan fr.o.m. den 1 maj varje år.

Förändringar i den allmänna prisnivån mäts med hjälp av "konsumprisindeks" (som närmast kan jämföras med det svenska konsumentprisindexet). Reglering av grundbeloppet med hänsyn till denna faktor sker i princip automatiskt på grundval av det genomsnittliga indexet för det senaste kalenderåret. Vid fastställandet av det nya grundbeloppet multipliceras gällande grundbelopp med det tal som anger förhållandet mellan det genomsnittliga "konsumprisindekset" för de två föregående kalenderåren.

Regleringen med hänsyn till den andra faktorn, den allmänna välståndsökningen, sker däremot inte automatiskt. Storleken av den höjning av grundbeloppet som kan betingas av denna faktor skall nämligen beslutas av Stortinget varje år efter förslag av socialdepartementet. Förslaget skall vara åtföljt av beräkningar och annat material som kan erfordras för att Stortinget skall kunna fatta beslut om kompensation för välståndsökningen.

För närvarande pågår i Norge överväganden om erfarenheterna av de nuvarande reglerna för reglering av grundbeloppet och om eventuella ändringar av dessa regler. Detta arbete har hittills resulterat i att en särskild utredning i april 1990 lagt fram ett betänkande (NOU 1990:8) Reglering av folketrygdens grunnbeløp med överväganden och förslag om nya riktlinjer för fastställandet av grundbeloppet. Utredningen avvisar tanken på en automatisk indexering – på grund av grundbeloppets stora samhällsekonomiska verkningar och därmed betydelse för den ekonomiska politiken samt till följd av de väsentliga tekniska svårigheterna att konstruera ett pålitligt och relevant index – och menar att grundbeloppet liksom hittills skall bestämmas av Stortinget för varje år. Enligt förslaget skall syftet med regleringen vara att ge pensionärer en inkomstutveckling som ligger i linje med den som kan förväntas för de yrkesaktiva (med utgångspunkt från löneförhandlingarna för offentligt anställda och för LO-kollektivet).

Även i andra hänseenden pågår *överväganden om folketrygdens regelsystem*. Enligt en principproposition hösten 1988 (St. meld. nr. 12, 1988–89 Folketrygdens økonomi og pensjonssystem) innefattar övervägandena bl.a. frågorna om taket för beräkning av pensionsgrundande inkomst, pensionsrätt för oavlönat omsorgsarbete, utjämning av pensionsförmåner för gifta och ensamstående, inkomstprövningsreglerna, närmande av skattereglerna för pensionärer och yrkesverksamma till varandra samt andra åtgärder för att stärka folketrygdens ekonomi och begränsa utgiftsökningarna för framtiden.

Arbetet har hittills resulterat i att den norska regeringen i juni 1990 lagt fram en proposition (Ot. prp. nr. 77 1989–90) till Stortinget med förslag till ändringar av olika regler i det allmänna pensionssystemet. Dessa förslag innebär bl.a. att kompensationsgraden för tilläggspension skall reduceras från nuvarande 45 till 42 % såvitt gäller pensionsrätt som intjänas fr.o.m. år 1992. Vidare skall fr.o.m. samma tidpunkt som pensionsgrundande inkomst tillgodoräknas bara en tredjedel av den del av den försäkrades inkomst som överstiger sex gånger grundbeloppet (en sänkning från nuvarande åtta grundbelopp). Ytterligare föreslås att personer som tar vård om barn under

sju års ålder skall kunna gottskrivas tre pensionspoäng för varje år. Ett annat förslag är att kompensationstillägget skall avvecklas den 1 maj 1991. I propositionen anmäls att det pågår fortsatt arbete såvitt gäller eventuella ändringar av andra regler inom pensionssystemet. Enligt den norska regeringen kan därvid komma i fråga ytterligare instramningar och omprioriteringar inom folketrygden i syfte att säkra pensionssystemets ekonomi och en rimlig fördelning av inkomster och ekonomiska bördor mellan generationerna på lång sikt.

Folketrygden är uppbyggd som ett renodlat fördelningssystem. Pensionssystemet *finansieras* genom avgifter – utan tak fr.o.m. år 1987 – från de försäkrade själva (6,7 % av lönen för anställda år 1988) och från arbetsgivarna (enligt en avgiftssats som är regionalt differentierad mellan 3,2 och 16,7 %). Egenföretagare betalar en avgift om 11,6 % (år 1988). Dessutom utges statsbidrag, som år 1988 svarade för drygt 15 % av utgifterna.

Här kan slutligen nämnas att norska LO och arbetsgivareföreningen år 1988 har träffat ett avtal om en *kollektivavtalsfäst förtidspension* i nära anslutning till folketrygdens regelsystem. Den administreras av folketrygdens institutioner, och det utges statsbidrag till utgifterna (med 40 %). Syftet med denna förtidspension är att ge försäkrade med en längre tids fast anknytning till arbetsmarknaden möjligheter att avgå med pension före den allmänna pensionsåldern 67 år. Pensionsordningen omfattar arbetstagare i företag som är anslutna till den norska arbetsgivareföreningen eller som inte är det men har kollektivavtal med norska LO. Ett motsvarande avtal har träffats för statligt anställda.

Enligt denna kollektivavtalsfästa förtidspension har anställda möjlighet att sluta sitt förvärvsarbete och börja uppbära pension fr.om. det år då de fyller 65 år. Förutsättningar härför är att arbetstagaren har tillgodoräknats pensionspoäng inom tilläggspensioneringen under minst tio år efter fyllda 50 år och att den genomsnittliga pensionsgrundande inkomsten för de tio bästa åren fr.o.m. år 1967 motsvarar i vart fall två grundbelopp. Om dessa villkor är uppfyllda utges förtidspension med belopp motsvarande ålderspension inom folketrygden som tas ut vid 67 års ålder.

5 Förbundsrepubliken Tyskland

Den lagstadgade pensionsförsäkringen i Förbundsrepubliken Tyskland omfattar tre skilda grenar: arbetarpensioneringen (Rentenversicherung der Arbeiter), tjänstemannapensioneringen (Rentenversicherung der Angestellten) och pensionsordningen för arbetstagare inom gruvindustrin (knappschaftliche Rentenversicherung). De tre pensionsordningarna skiljer sig åt i fråga om den försäkrade personkretsen, men reglerna är i övrigt enhetliga. Gruvarbetarpensioneringen lämnar dock – mot högre avgifter – genomsnittligt sett högre förmåner. Tjänstemän i offentlig tjänst har en särskild socialförsäkringsordning, som ligger helt vid sidan av den allmänna lagstadgade socialförsäkringen.

Tyskland har inte någon motsvarighet till den svenska folkpensioneringen med garanterade minimibelopp för alla medborgare. Pensioneringen, som är

obligatorisk, bygger i stället fullt ut på inkomstbortfallsprincipen, dvs. pensionerna är relaterade till tidigare inkomster och antalet försäkringsår.

Försäkringsskyldiga är alla avlönade arbetstagare med en inkomst överstigande visst belopp (450 DM per månad år 1989) eller en arbetstid som är minst 15 timmar per vecka. Även bl.a. arbetslösa som erhåller stöd från arbetslöshetsförsäkringen, personer som genomgår rehabilitering, omskolning m.m. samt värnpliktiga är obligatoriskt försäkrade. Vid sidan av skyldigheten föreligger en rätt till försäkring, som kan utövas i form av frivillig anslutning eller såsom frivillig förhöjning av förmånerna (och avgifterna).

Pensionsförmåner utgår i form av ålderspension, pension på grund av yrkesoförmåga och pension på grund av förvärvsoförmåga. Till efterlevande utges änke- och änklingspension, pension till frånskild make eller maka samt barnpension.

En allmän förutsättning för rätt till pension är att den försäkrade före pensionsfallet har varit ansluten till försäkringen under viss kvalifikationstid (Wartezeit), numera i allmänhet 60 månader. I kvalifikationstiden inräknas varje påbörjad månad under vilken avgifter har erlagts (Beitragszeit) och under särskilda förutsättningar även tid varunder avgifter inte kunnat erläggas på grund av särskilt angivna orsaker, t.ex. militärtjänstgöring (s.k. Ersatzzeit).

Även tid då en kvinna tagit vård om barn medräknas numera som försäkringstid. För varje barn kan nämligen tillgodoräknas ett försäkringsår (s.k. Babyjahr). Under vissa förutsättningar kan rätten till tillgodoräknande av ett sådant vårdår överflyttas från barnets mor till dess far. Fr.o.m. år 1992 utsträcks rätten till tillgodoräknande av s.k. babyår till att gälla en tid av tre år för varje barn födda detta år eller senare.

Pensionernas storlek är beroende av fyra olika faktorer: den försäkrades personliga pensionsunderlag, antalet tillgodoräknade försäkringsår, en tillväxtfaktor och ett allmänt beräkningsunderlag.

Den försäkrades *personliga pensionsunderlag* utgör ett procenttal som anger förhållandet mellan den genomsnittliga bruttoinkomst som den försäkrade har haft under sin försäkringstid och den genomsnittliga bruttoarbetsinkomsten för alla arbetstagare inom försäkringen under samma tid. Detta procenttal framräknas för varje år under försäkringstiden. Vid pensioneringen läggs sedan procenttalen för de olika åren samman och genomsnittet av dessa räknas fram. Vid beräkningen tas hänsyn enbart till inkomster upp till viss nivå. Denna övre gräns är ungefär dubbelt så hög som den genomsnittliga bruttoinkomsten för alla försäkrade och utgjorde 6 100 DM per månad år 1989.

De fem första anställningsåren (fr.o.m. år 1992 de fyra första försäkringsåren före fyllda 25 år) beräknas dock det personliga pensionsunderlaget till 90 % av den genomsnittliga arbetsinkomsten för alla arbetstagare såvida den faktiska inkomsten inte är högre. Tid som tillgodoräknats som försäkringstid på grund av vård om barn åsätts vid beräkningen av det personliga pensionsunderlaget ett värde motsvarande 75 % av den genomsnittliga arbetsinkomsten för alla arbetstagare.

Försäkringstiden är den tid för vilken avgifter har erlagts samt sådan tid som inräknas i kvalifikationstiden trots att avgifter ej erlagts (Ersatzzeit och vårdår). Häri inräknas dessutom under särskilda förutsättningar s.k.

bortfallstid (Ausfallzeit) och s.k. tillgodoräknandetid (Zurechnungszeit).

Som bortfallstid räknas tid varunder den försäkrade har varit förhindrad att utföra avlönat förvärvsarbete på grund av bl.a. sjukdom eller olycksfall. Bortfallstid är också tid under vilken den försäkrade efter 16 års ålder har genomgått skol- eller fackutbildning eller högskolestudier (fr.o.m. år 1992 dock högst sju år). Vid pensionsberäkningen åsätts bortfallstid – och s.k. Ersatzzeit – ett värde som motsvarar genomsnittet av den pensionsrätt som den försäkrade intjänat under hela sin försäkringstid. Bortfallstid på grund av utbildning får dock inte ges ett värde som överstiger 75 % av genomsnittsinkomsten för alla försäkrade.

Tillgodoräknandetid är tiden mellan inträdet av yrkes- eller förvärvsoförmåga och uppnåendet av 55 års ålder (60 års ålder fr.o.m. år 1992). Den motsvarar alltså närmast tid för vilken i Sverige beräknas antagandepoäng för ATP. En förutsättning för att tillgodoräknandetid skall tillföras den försäkrade är att han haft till pensionsförsäkringen avgiftspliktigt arbete antingen under minst 36 av de senaste 60 månaderna före försäkringsfallet eller också under minst halva tiden från inträdet i försäkringen till tidpunkten för pensionsfallet. Tillgodoräknandetiden ges för varje månad ett värde som motsvarar genomsnittet av den pensionsrätt som den försäkrade förvärvat genom avgifter under tiden före pensionsfallet. (Tid mellan 55 och 60 års ålder medräknas dock – fr.o.m. år 1992 – med endast en tredjedel.)

Fr.o.m. år 1992 kommer tid varunder ersättning vid sjukdom eller arbetslöshet har utgetts att betraktas som avgiftstid och den försäkrade tillgodoräknas ett pensionsunderlag som motsvarar 80 % av den bruttoinkomst som ligger till grund för beräkningen av sjukpenning eller arbetslöshetsersättning. Utges inte sådan ersättning till en försäkrad tillgodoräknas denne ett pensionsunderlag som motsvarar högst 80 % av genomsnittsinkomsten under hela försäkringstiden.

För varje försäkringsår gottskrivs den försäkrade en pension som uppgår till viss procent av det personliga pensionsunderlaget. Denna *tillväxtfaktor* (Steigerungssatz) utgör för ålderspension och pension på grund av förvärvsoförmåga 1,5 samt för pension på grund av yrkesoförmåga 1,0.

För att erhålla standardföljsamhet av intjänad pensionsrätt i förhållande till löneutvecklingen anknyts det personliga pensionsunderlaget till ett *allmänt beräkningsunderlag*. Detta, som närmast motsvarar det svenska basbeloppet men som är baserat på löneutvecklingen, beräknas på grundval av genomsnittet av bruttolönen för alla arbetstagare – med undantag för lärlingar och praktikanter – som tillhör pensionssystemet. För år 1988 uppgick det till 29 814 DM. Genomsnittsinkomsten för alla försäkrade utgjorde samma år 38 745 DM.

Den försäkrades årliga pension beräknas sålunda enligt följande: (antal försäkringsår x tillväxtfaktor): 100 x (personligt pensionsunderlag x allmänt beräkningsunderlag):100. Om pensionsrätt intjänats under maximal tid, dvs. för alla år från 15 till 65 års ålder, kan den försäkrade alltså erhålla en ålderspension som utgör (50 x 1,5) 75 % av den med index uppräknade genomsnittliga pensionsgrundande inkomsten under försäkringstiden.

Försäkrade, som under minst 25 år obligatoriskt omfattats av försäkringen och som har ett på grundval av avgiftstider före år 1973 beräknat personligt

pensionsunderlag som understiger 75 % av genomsnittsinkomsten för alla försäkrade under samma tid, erhåller en höjning av pensionsunderlagen för tiden före år 1973 till en nivå som för varje år motsvarar en sådan inkomst (Rente nach Mindesteinkommen). Fr.o.m. år 1992 kommer även försäkringstid mellan åren 1973 och 1991 att kunna höjas till denna nivå (dock högst med 50 %) under förutsättning av en sammanlagd försäkringstid om minst 35 år.

Ålderspension (Altersruhegeld) utges, om övriga villkor är uppfyllda, till alla försäkrade som har fyllt 65 år. Sedan år 1972 finns ett system för rörlig pensionsålder, som innebär att ålderspension under olika förutsättningar kan tas ut fr.o.m. det att en viss åldersgräns har uppnåtts. Före 65 års ålder utges ålderspension endast under förutsättning att den försäkrades förvärvsinkomst vid sidan av pensionen understiger visst belopp eller härrör från arbete under endast viss kortare tid av året.

Den som omfattats av pensioneringen under minst 35 år har möjlighet att ta ut ålderspension redan från 63 års ålder. För svårt handikappade och personer som är yrkes- eller förvärvsoförmögna är under samma förutsättning motsvarande åldersgräns 60 år.

En försäkrad, som varit arbetslös i minst ett år under de senaste ett och ett halvt åren och som dessförinnan varit försäkringsskyldig under minst 180 månader, kan få förtida ålderspension (vorgezogenes Altersruhegeld) från 60 års ålder under förutsättning dessutom att han varit obligatoriskt försäkringsskyldig till pensionsförsäkringen under minst åtta av de senaste tio åren.

Också alla kvinnliga försäkrade har möjlighet att ta ut ålderspension redan vid fyllda 60 år, om de under de senaste 20 åren har erlagt avgifter till pensionsförsäkringen för minst 121 månader.

Uppskjutet uttag av ålderspension mellan 65 och 67 års ålder är möjligt, varvid pensionen höjs med ett pensionstillägg om 0,6 % per månad som det uppskjutna uttaget avser.

Enligt en år 1989 beslutad *reform* skall *med början år 1992* genomföras en hel del förändringar av reglerna för ålderspension. En beståndsdel är att det fr.o.m. nämnda år skall vara möjligt att göra uttag av enbart partiell ålderspension (en tredjedels, halv eller två tredjedels). Vidare har beslutats förändringar av reglerna för rörlig pensionsålder fr.o.m. år 2001. De nuvarande nedre åldersgränserna på 60 resp. 63 år för kvinnor och arbetslösa resp. långvarigt försäkrade män höjs successivt – med först tre och sedan sex månader per år – till 65 år fr.o.m. år 2001. Detta innebär att åldersgränsen 65 år gäller fullt ut för långvarigt försäkrade män fr.o.m. år 2006 samt för kvinnor och arbetslösa fr.o.m. år 2012. Nuvarande nedre åldersgräns på 60 år för svårt handikappade samt förvärvs- och yrkesoförmögna kvarstår oförändrad. Ytterligare en beståndsdel i reformen är ökade möjligheter till förtida och uppskjutet uttag av ålderspension för de grupper som för närvarande har rätt till pension före fyllda 65 år. Dessa skall fortsättningsvis kunna ta ut ålderspensionen upp till tre år före den lagstadgade pensionsåldern (dock tidigast vid fyllda 60, 62 resp. 63 år), varvid pensionen reduceras med 3,6 % per år. Även uppskjutet uttag kan göras med en förhöjning om 6 % per år.

För rätten till *invalidpension* är begreppen yrkesoförmögen (berufsunfähig)

och förvärvsoförmögen (erwerbsunfähig) avgörande. Som yrkesoförmögen anses försäkrad vars arbetsförmåga på medicinska grunder är nedsatt till mindre än hälften av arbetsförmågan hos en frisk försäkrad med motsvarande utbildning och likvärdiga kunskaper och färdigheter. Förvärvsoförmåga är en svårare art av invaliditet. Förvärvsoförmögen anses sådan försäkrad vara som på grund av medicinska skäl inte kan under överskådlig tid utföra något som helst regelbundet förvärvsarbete eller kan genom sådant arbete uppnå bara obetydliga inkomster.

För rätt till invalidpension krävs en försäkringstid om 60 månader och att den försäkrade erlagt avgifter i en försäkringspliktig verksamhet under minst 36 av de 60 månader som närmast föregått försäkringsfallet. Invalidpension utges på grund av yrkesoförmåga (Rente wegen Berufsunfähigkeit) resp. på grund av förvärvsoförmåga (Rente wegen Erwerbsunfähigkeit). Pension utbetalas längst fram till den allmänna pensionsåldern.

Invalidpension beräknas på samma sätt som ålderspension.

Med verkan fr.o.m. den 1 januari 1986 har i Förbundsrepubliken genomförts en reform på *efterlevandepensioneringens område*. Enligt de nya reglerna är en grundläggande förutsättning för rätt till efterlevandepension att den avlidne uppbar egenpension vid tidpunkten för dödsfallet eller då hade omfattats av pensionsförsäkringen under den erforderliga kvalifikationstiden (60 månader). Änke- och änklingspension utges på identiska villkor i form av "stor" eller "liten" pension.

"Stor" efterlevandepension utgör 60 % av den egenpension i form av pension på grund av förvärvsoförmåga som den avlidne hade intjänat rätt till. Efterlevandepensionen framräknas då alltså enligt tillväxtfaktorn 1,5 och tiden från försäkringsfallet till 55 års ålder tillgodoräknas som försäkringstid för den avlidne. Förutsättningar för att "stor" änke- eller änklingspension skall utges är att den efterlevande är 45 år eller äldre eller själv är yrkes- eller förvärvsoförmögen eller har vårdnaden om minst ett barnpensionsberättigat barn. "Liten" efterlevandepension motsvarar 60 % av den egenpension i form av pension på grund av yrkesoförmåga som den avlidne hade förvärvat rätt till vid tidpunkten för dödsfallet. Den beräknas alltså med tillväxtfaktorn 1,0 och utan hänsynstagande till någon försäkringstid efter dödsfallet. Denna änke- och änklingspension utges till efterlevande som inte uppfyller villkoren för rätt till "stor" efterlevandepension. Några andra krav – i fråga om t.ex. ålder, äktenskapets längd e.d. – finns däremot inte. Både änke- och änklingspension är till viss del beroende av inkomstprövning. Dessa regler innebär att efterlevandepensionen reduceras med viss procent om den berättigades inkomster vid sidan därav överstiger visst belopp.

De nu beskrivna reglerna gäller i situationer då dödsfallet har inträffat i januari 1986 eller senare. Om dödsfallet skett dessförinnan tillämpas fortfarande äldre bestämmelser. Dessutom har den nya lagstiftningen förbundits med vissa andra övergångsregler. Dessa innebär att det nya regelsystemet kommer att vara i full tillämpning först fr.o.m. år 2000.

I Tyskland finns två olika regelsystem i fråga om *rätt till efterlevandeförmåner för frånskild make eller maka*. Vilket av systemen som tillämpas i ett enskilt fall beror på vid vilken tidpunkt skilsmässan ägde rum.

Om skilsmässan ägt rum före den 1 juli 1977 gäller att frånskild make eller

maka till avliden försäkrad under vissa i lagen angivna förutsättningar har rätt till *efterlevandepension* Efterlevandepension till frånskilda beräknas enligt samma regler som för änke- och änklingspension. Är mer än en person berättigad till pension efter en avliden (t.ex. både änka och frånskild hustru), erhåller var och en av dem dock bara så stor del av pensionen som svarar mot det antal år som vederbörande varit gift med den avlidne.

Har skilsmässan ägt rum efter den 30 juni 1977 gäller särskilda regler om s.k. *försörjningsutjämning* (Versorgungsausgleich). Försörjningsutjämningen innebär att det vid äktenskapsskillnaden görs en uppdelning mellan makarna av de pensionsanspråk som de förvärvat under tiden för äktenskapets bestånd. Genom äktenskapsförord kan dock makarna komma överens om att reglerna om försörjningsutjämning inte skall tillämpas i deras äktenskap. Bestämmelserna äger tillämpning på i princip alla anspråk på pension på grund av ålder eller yrkes- eller förvärvsoförmåga. De gäller sålunda bl.a. pensionsrättigheter inom den lagstadgade obligatoriska pensionsförsäkringen, olika tjänstepensioneringar och privata pensionsförsäkringar. Hur försörjningsutjämningen genomförs i enskilda fall beror på vilken typ av pensionsanspråk det är fråga om. Om en av makarna är försäkrad i den lagstadgade pensionsförsäkringen och om hans under äktenskapet förvärvade pensionsrätt överstiger de pensionsanspråk som den andra maken har från den pensionsförsäkringen, sker en överföring av hälften av överskjutande pensionsrätt till maken. I fråga om pensionsrätt på grund av offentlig anställning eller i annan form än från den lagstadgade pensioneringen åligger det maken med de högsta pensionsanspråken att antingen inbetala avgifter för den andra maken till den lagstadgade pensionsförsäkringen eller att – efter försäkringsfallet – från sin egen pension låta försäkringsgivaren betala en livränta till denne som motsvarar hälften av det överskjutande beloppet.

Vid sidan av reglerna om försörjningsutjämning har införts en särskild pensionsform för frånskild make, benämnd *uppfostringspension* (Erziehungsrente). Om den frånskilde maken vid den förutvarande makens död tar vård om ett barnpensionsberättigat barn och inte är omgift, har vederbörande rätt till pension från sin egen pensionsförsäkring. Som förutsättning härför gäller bl.a. att den frånskilde maken inte har eller kan förväntas få en förvärvsinkomst överstigande ett visst belopp. Uppfostringspensionen motsvarar i regel storleksmässigt egenpensionen på grund av yrkesoförmåga. Uppfostrar den efterlevande tre barnpensionsberättigade barn eller två sådana barn under sex års ålder, motsvarar uppfostringspensionen dock pensionen på grund av förvärvsoförmåga.

Barnpension (Waisenrente) utges till barn efter avliden försäkrad. Pensionen utbetalas normalt t.o.m. 18 års ålder men kan under vissa förutsättningar utges för längre tid. Barnpension utbetalas till varje barn med 10 % av den egenpension som den avlidne skulle ha varit berättigad till om han hade blivit förvärvsoförmögen vid tidpunkten för dödsfallet. Ett föräldralöst barn erhåller 20 % av den avlidnes egenpension beräknad på detta sätt.

Pensionsförmåner utbetalas även vid *bosättning utanför Tyskland*. För utländska medborgare görs dock då ett avdrag på pensionen med 30 %.

Såväl intjänad pensionsrätt som utgående pensioner uppräknas varje år – genom särskild lagstiftning – i takt med stigningen av de aktivas löner men

med viss tids eftersläpning. För att erhålla *standardföljsamhet* i förhållande till löneutvecklingen anknyts den pensionsgrundande inkomsten till det s.k. allgemeine Bemessungsgrundlage, vilket beräknas på grundval av genomsnittet av bruttoårslönen för de arbetstagare som tillhör arbetarpensioneringen och tjänstemannapensioneringen. Härvid beaktas dock inte löner till lärlingar och praktikanter. Utgående pensioner uppräknas fr.o.m. den 1 juli varje år genom lagstiftning med samma procenttal som den stigning som har ägt rum av "allgemeine Bemessungsgrundlage" mellan två på varandra följande år.

Under senare delen av 1970-talet visade pensionsförsäkringen i Förbundsrepubliken Tyskland ett stigande underskott. Minskad sysselsättning kombinerad med ett ökat antal pensionärer och automatiska, kraftiga höjningar av pensionsnivåerna gjorde att pensionsavgifterna inte motsvarade utbetalningarna av pensioner. En del förändringar genomfördes därför beträffande pensionsförsäkringens bestämmelser om indexreglering av pensionerna.

Fram till år 1977 gällde att, då "allgemeine Bemessungsgrundlage" skulle fastställas, hänsyn togs till den genomsnittliga bruttoårsinkomsten i medeltal för de tre år som föregått det år som låg närmast det vilket beräkningsunderlaget skulle avse. I konstruktionen låg en av konjunkturpolitiska skäl betingad medveten eftersläpning av pensionshöjningarna. "Allgemeine Bemessungsgrundlage" för år 5 baserades således på genomsnittet av bruttolönen för alla arbetstagare under åren 1, 2 och 3. Utgående pensioner uppräknades med det procenttal som "allgemeine Bemessungsgrundlage" ökat från ett år till ett annat. Ursprungligen gjordes den pensionsuppräkning vilken grundades på stigningen av "allgemeine Bemessungsgrundlage" från år 1 till år 2 med verkan fr.o.m. den 1 januari år 3. Fr.o.m. år 1972 t.o.m. år 1977 ägde uppräkningen dock rum redan den 1 juli år 2.

Åren 1977 och 1978 infördes nya regler för beräkningsunderlaget i pensionsförsäkringen. För att uppräkningen av pensionerna skulle anpassas till den långsammare tillväxten i den västtyska ekonomin och till den lägre ökningen av de disponibla inkomsterna för förvärvsarbetande övergavs tillfälligt systemet med pensionshöjningar anknutna till den faktiska löneutvecklingen 3–4 år bakåt i tiden. Efter en pensionshöjning om 9,9 % den 1 juli 1977 höjdes pensionerna med de i lag fastlagda procentsatserna 4,5 % den 1 januari 1979, 4 % den 1 januari 1980 och likaledes 4 % den 1 januari 1981. Även "allgemeine Bemessungsgrundlage" för resp. år höjdes med dessa procenttal.

Enligt det nya beräkningssystemet gällde en speciell beräkningsmetod – som bl.a. anknöt till utvecklingen av bruttoarbetsinkomsterna – för bestämmande av "allgemeine Bemessungsgrundlage" för år 1982. För åren därefter skulle uppräkningen vid varje tillfälle motsvara den procentuella ökningen mellan två treårsperioder av summan genomsnittliga bruttoinkomster för tre kalenderår. Förhöjningen av "allgemeine Bemessungsgrundlage" för år 6 skulle motsvara den procentuella ökningen av den sammanräknade genomsnittsinkomsten för åren 2-4 i förhållande till motsvarande summa för åren 1–3.

Fr.o.m. år 1983 har såväl "allgemeine Bemessungsgrundlage" som löpande pensioner uppräknats den 1 juli varje år. Även det nya beräkningssystemet har övergetts och fr.o.m. år 1984 uppräknas pensionerna och "allgemeine Bemessungsgrundlage" med hänsyn till den genomsnittliga bruttolöneökningen

året innan.

Genom en år 1989 beslutad reform, som träder i kraft år 1992, kommer att göras vissa ändringar för framtiden beträffande indexeringen av pensioner i Tyskland. Nuvarande regler för beräkning av den försäkrades pensionsunderlag i relation till bruttolöneutvecklingen för försäkringskollektivet kvarstår oförändrade. Däremot skall för framtiden löpande pensioner inte uppräknas med hänsyn till utvecklingen härav. I stället skall dessa indexeras på grundval av en form av nettolöneindex. Fr.o.m. den 1 juli varje år skall nämligen pensionerna anpassas med hänsyn till bruttolöneutvecklingen för de förvärvsarbetande mellan de två närmast förflutna åren sedan därifrån avräknats förändringar betingade av ändringar i fråga om uttaget av skatt och avgifter för sociala ändamål. Avsikten härmed är att pensionerna fortsättningsvis skall utvecklas parallellt med de förvärvsarbetandes nettolöner och att den nettopensionsnivå som gäller år 1991 skall kvarstå oförändrad under åren framöver för pensionstagare.

Den tyska pensionsförsäkringen *finansieras* enligt ett fördelningssystem. Utgående pensioner betalas alltså med de avgifter som samtidigt erläggs av den aktiva befolkningen. Dessutom ges statsbidrag av skattemedel (år 1988 motsvarande ca 18 % av utgifterna) för finansiering av sociala inslag i pensionssystemet. Någon fond finns inte förutom en reserv motsvarande en månads pensionsutbetalningar.

Avgiften till pensioneringen, som utgör 18,7 % av den försäkrades bruttolön upp till pensionsförsäkringstaket, erläggs för obligatoriskt försäkrade arbetstagare med hälften var av arbetsgivaren och arbetstagaren. Månadsinkomst upp till visst belopp är emellertid befriad från avgift. För arbetstagare med något högre månadsinkomst betalar arbetsgivaren hela avgiften. Staten erlägger avgift för bl.a. personer som fullgör en lagstadgad tjänsteplikt samt svarar för kostnaderna för s.k. babyår. Frivilligt försäkrade bestämmer i princip själva till vilken nivå de vill försäkra sig och därmed också avgiftens storlek.

Som tidigare nämnts har nyligen beslutats en *pensionsreform* som träder i kraft *år 1992*. Syftet med denna har varit att stabilisera och säkra pensionsförsäkringens ekonomi för framtiden. Reformen har sin grund i förväntade kraftiga utgiftsökningar till följd av längre medellivslängd för pensionstagarna, en inträdd sänkning av den genomsnittliga faktiska pensionsåldern, senare inträde i förvärvslivet bland de aktiva och en minskad nativitet. Reformen innefattar ändringar beträffande bl.a. reglerna för indexering av pensioner och åldersgränserna för rätt till ålderspension. Den innehåller också vissa familjepolitiska inslag. Ett annat inslag är en successiv höjning av statsbidragen till pensionsförsäkringen åren 1990 och 1991 samt en uppräkning av dessa för framtiden i takt med utvecklingen av de försäkrades bruttoinkomster. Man förväntar också en höjning av avgiftssatsen till pensionsförsäkringen med 2–3 procentenheter under den närmaste 20-årsperioden.

6 USA

Den allmänna federala pensionsförsäkringen i USA (Old-Age, Survivors and

Disability Insurance, OASDI) omfattar ålders-, efterlevande- och invalidpensionering. Pensioneringen bygger helt på inkomstbortfallsprincipen, dvs. pensionsförmånerna är relaterade till tidigare förvärvsinkomster. Försäkringen är allmän och i princip obligatorisk och omfattar drygt 90 % av alla förvärvsarbetande oberoende av nationalitet.

Den allmänna pensionsåldern är för närvarande 65 år. Under perioden år 2000–2027 kommer pensionsåldern att successivt höjas till 67 år.

För att bli berättigad till pensionsförmåner måste den försäkrade under viss tid ha haft inkomst från ett arbete som omfattas av pensionsförsäkringen. Som mått på denna kvalifikationstid används kvartal. Den försäkrade tillgodoräknas ett intjänandekvartal så snart han tjänat in ett visst belopp under året (500 USD år 1989) och oavsett under hur lång tid intjänandet skett. Dock kan han tillgodoräknas högst fyra kvartal per år.

Vilka förmåner den försäkrade kan vara berättigad till är beroende av om han är fullt försäkrad (fully insured) eller löpande försäkrad (currently insured). För de flesta förmånsformerna krävs att den försäkrade är fullt försäkrad. I allmänhet innebär detta krav att minst lika många intjänandekvartal måste ha tillgodoräknats som det antal kalenderår som förflutit från det år då den försäkrade uppnådde 21 års ålder t.o.m. året före det då han fyller 62 år eller dessförinnan avlider eller blir arbetsoförmögen, vilket motsvarar försäkringstiden. Emellertid måste antalet intjänandekvartal alltid vara minst sex. För rätt till invaliditetsförmåner krävs dessutom att den försäkrade har viss aktuell anknytning till arbetsmarknaden. Om en försäkrad avlider innan han eller hon kvalificerat sig som fullt försäkrad kan efterlevandeförmåner utges till efterlevande maka resp. make med barn under förutsättning att den avlidne är löpande försäkrad. För att vara löpande försäkrad måste den försäkrade ha intjänat minst sex kvartal under de senaste tretton kalenderkvartalen, dödsfallskvartalet inräknat.

Pensionsförmånerna beräknas på grundval av den försäkrades genomsnittsinkomst under i princip hela försäkringstiden. Även år utan inkomst medräknas således. I allmänhet borträknas dock fem år då inkomst saknats eller inkomsten varit lägst.

Vid pensionsfallet fastställs den försäkrades genomsnittliga med löneindex uppräknade månadsinkomst för denna tidsperiod (average indexed monthly earning, AIME). Härvid beaktas endast årsinkomster upp till socialförsäkringstaket, som omräknas årligen med hänsyn till inkomstutvecklingen i USA. År 1989 utgjorde taket 48 000 USD. (90 % av de totala inkomsterna i USA ligger under detta tak.) Varje års inkomst uppräknas med en faktor som anger förhållandet mellan den genomsnittliga totala inkomsten i USA under det andra året före försäkringsfallet och det aktuella inkomståret. Detta löneindex fastställs på grundval av de inkomster som registreras i pensionssystemet ett visst år utan hänsynstagande till arbetstidens längd. Syftet med indexet är inte att ge något absolut mått utan enbart att mäta förändringar från ett år till ett annat.

Genomsnittsinkomsten omräknas slutligen till den försäkrades primära pensionsbelopp (primary insurance amount, *PIA*), som direkt ligger till grund för pensionsberäkningen på så sätt att varje förmån uttrycks som en procentuell andel av PIA. PIA motsvarar för låginkomsttagare en högre andel

av tidigare inkomst än vad den gör för höginkomsttagare. År 1989 utgjorde PIA 90 % av AIME upp t.o.m. 339 USD, 32 % av AIME i intervallet 340–2 044 USD och 15 % av AIME över 2 044 USD.

De olika inkomstintervallen bestäms år från år med hänsyn till utvecklingen av den genomsnittliga totala inkomsten i USA. Härigenom anknyts pensionsnivån vid pensioneringstidpunkten till den samtida standarden. Nybeviljad ålderspension förväntas i framtiden utgöra en konstant andel av den försäkrades pensionsgrundande inkomst om denne förvärvsarbetat hela livet. Denna andel kommer att vara relativt konstant från en generation till en annan till följd av löneindexeringen av intjänad pensionsrätt och av gränsbeloppen i formeln för beräkning av PIA. Efter det att den beslutade pensionsåldershöjningen genomförts fullt ut beräknas kompensationsgraden år 2030 och framöver med pensionsåldern 67 år utgöra 41 % för försäkrad med inkomst motsvarande den genomsnittliga i USA, 61 % för en försäkrad med inkomst motsvarande den federala minimilönen och 27 % för försäkrad med maximal pensionsgrundande inkomst.

Lagen uppställer *en övre gräns* för det sammanlagda pensionsbelopp som kan utbetalas per månad till en försäkrad och dennes familj. Särskilda regler gäller också om *samordning* mellan flera pensionsförmåner. Om en person är berättigad till en förmån både såsom försäkrad och som familjemedlem eller efterlevande utges egenpensionen och så mycket av den andra förmånen varmed denna överstiger egenpensionen, dvs. i själva verket det högsta förmånsbeloppet. Vidare är förmånerna inom ålders- och efterlevandepensioneringen *inkomstprövade* till dess den berättigade fyllt 70 år.

Ålderspension som uttas vid 65 års ålder utgör per månad 100 % av PIA. Vid förtida uttag – tidigast från 62 års ålder – reduceras pensionen livsvarigt med 5/9 % för varje månad som pension utbetalas före 65 års ålder eller med maximalt 20 %. Pensionen höjs med 0,25 % per månad om uttaget skjuts upp mellan 65 och 70 års ålder, dvs. med högst 15 %. Fr.o.m. år 1990 kommer påslagsfaktorn att successivt höjas för att år 2009 utgöra 8 % per år i stället för nuvarande 3 % per år.

Med början år 2000 kommer den allmänna pensionsåldern att höjas successivt samtidigt som reglerna om förtida och uppskjutet uttag förändras. Höjningen berör försäkrade födda år 1938 och senare och innebär att pensionsåldern under åren 2003–2009 höjs med två månader för varje årskull för att utgöra 66 år för försäkrade födda år 1943–1954. För försäkrade födda år 1955 och senare höjs pensionsåldern åter årsvis under åren 2021–2027 med två månader och utgör slutligen 67 år för försäkrade födda år 1960 och senare. Ålderspension kommer likväl att kunna utbetalas från 62 års ålder men reduktionen vid förtida uttag kommer därvid att bli högre. Ålderspension som uttas vid 62 års ålder av den försäkrade kommer fr.o.m. år 2022 att motsvara 70 % av PIA (80 % för närvarande). För försäkrade som uppskjuter uttaget av ålderspension till 70 års ålder höjs samtidigt andelen av PIA från 115 % för dem som är födda år 1924 och tidigare till 132 % för dem som är födda under åren 1943–1954 och till 124 % för personer födda år 1960 och senare.

Invalidpension utges – efter en karenstid om fem hela kalendermånader – till en arbetsoförmögen försäkrad under 65 års ålder med samma belopp som

oreducerad ålderspension. Invalidpension utbetalas endast vid i princip fullständig nedsättning av arbetsförmågan. Någon partiell invalidpension finns inte. Vid 65 års ålder ersätts invalidpensionen av ålderspension.

Som tilläggsförmåner inom ålders- och invalidpensioneringen kan under vissa förutsättningar utgå pension till den försäkrades make och barn.

Efterlevandepension motsvarande 100 % av den avlidnes PIA utges till änka resp. änkling från 65 års ålder. Reducerad pension kan uttas tidigast från 60 års ålder. Pensionen reduceras då med 19/40 % för varje månad pensionen utbetalas före 65 års ålder eller med maximalt 28,5 %. En på detta sätt maximalt reducerad pension kan utbetalas redan vid 50 års ålder om den efterlevande är arbetsoförmögen. Till efterlevande under 62 års ålder som tar vård om pensionsberättigat barn, som är yngre än 16 år eller invalidiserat, utges pension motsvarande 75 % av PIA.

Barn till avliden förälder är berättigat till barnpension motsvarande 75 % av PIA under förutsättning att barnet är ogift och under 18 år eller under 19 år och heltidsstuderande. Pension utgår också till barn som är arbetsoförmöget om arbetsoförmågan inträtt innan barnet fyllde 22 år.

Pension kan utges även till en avliden försäkrads förälder från 62 års ålder, om föräldern för sin försörjning varit beroende av den avlidne.

Vidare utbetalas vid dödsfall ett engångsbelopp till änka eller änkling som vid dödsfallet sammanlevde med den försäkrade. Om sådan berättigad inte finns utbetalas beloppet till annan pensionsberättigad efterlevande.

Pensionsförmåner kan utges även till en ålders- eller invalidpensionärs eller en avliden försäkrads *frånskilda make* om äktenskapet varat minst tio år eller om efterlevande frånskild make tar vård om pensionsberättigat barn.

Pension utbetalas i allmänhet till amerikanska medborgare bosatta utomlands men inte till utländska medborgare som uppehåller sig i utlandet längre tid än sex månader.

Utgående pensioner uppräknas enligt huvudregeln automatiskt en gång varje år (i december) med hänsyn till utvecklingen av konsumentprisindex, om index för årets tredje kvartal överstiger index för tredje kvartalet föregående år med minst 0,1 %. Fram till år 1986 krävdes att indexet stigit med minst tre procent. Efter en reform år 1983 gäller att de automatiska uppräkningarna skall göras på grundval av den lägsta av pris- och löneförändringarna om behållningen i pensionsfonden sjunker under en viss nivå i relation till utbetalda förmåner. Denna nivå (fondstyrkan) har fr.o.m. år 1989 satts till 20 % (vilket innebär att fondbehållningen motsvarar drygt två månaders utbetalningar). Om nivån senare överstiger 32 % skall eventuella tidigare innehållna belopp utbetalas retroaktivt. (Vid ingången av år 1988 var fondstyrkan ungefär 41 %.)

I USA beräknas varje månad två olika konsumentprisindex. Det äldsta indexet, the Wage-earner Index (CPI-W), baseras på inkomst och hänför sig till ungefär 40 % av befolkningen. Det används i första hand vid löneförhandlingar. Ett annat index, All-Urban Index (CPI-U), infördes år 1978. Det är ett mer omfattande index, som avspeglar konsumtionsvanor bland ca 80 % av befolkningen. Sistnämnda index ligger till grund för uppräkningen av socialförsäkringsförmånerna. Det har nu ifrågasatts om detta index är tillförlitligt när det gäller äldre personer, vars konsumtionsmönster skiljer sig

från andra åldersgruppers. Bl.a. utgör sjukvårdskostnader den största utgiftsposten för många äldre, särskilt för långtidsvård för vilken kostnaden har stigit väsentligt under senare år. Å andra sidan har äldre lägre kostnader för bostad och resor. Man har därför beslutat att beräkna ett särskilt konsumentprisindex som avspeglar konsumtionsutgifterna för medborgare över 62 år. Det finns planer på att använda detta nya index för justering av socialförsäkringsförmåner som utges till äldre om några avgörande skillnader skulle framkomma vid denna beräkning.

Pensionsförsäkringen är ett *fördelningssystem* som finansieras genom avgifter som erläggs av den aktiva befolkningen. Avgifterna erläggs för försäkrade arbetstagare med hälften var av arbetsgivarna och arbetstagarna. Avgiften utgör för närvarande 12,40 % av lönen upp till socialförsäkringstaket. Egenföretagare erlägger själva hela avgiften. De beviljas dock vissa skattelättnader på grund av pensionsavgifterna. Avgifterna, som utgör mer än 95 % av försäkringssystemets inkomster, förs till två separata förvaltningsfonder – the OASI trust fund (för ålders- och efterlevandepensioneringen) och the DI trust fund (för invalidpensioneringen). I övrigt tillförs fonderna relativt små belopp från statsbudgeten, bl.a. de skatter som uttas på pensionsförmåner, och räntor på fondmedlen. Efter vissa lagändringar åren 1977 och 1983 är försäkringssystemet delvis fonderat, på så sätt att fonderna håller på att byggas upp för att neutralisera de demografiska effekterna av en åldrande befolkning och minskad arbetskraft.

Fram till 1970-talet saknade det amerikanska pensionssystemet regler om automatisk indexering. När lönerna steg ökade avgiftsinkomsterna medan kostnaderna var oförändrade. Genom lagstiftning höjdes förmånerna och avgifts- och förmånstaket vid upprepade tillfällen. Reformerna blev i stort sett självfinansierade på grund av inflationen. År 1972 höjdes förmånerna med 20 % och samtidigt infördes en automatisk indexering, som innebar att taket löneindexerades och procenttalen i formlerna för beräkning av det primära pensionsbeloppet (PIA) och det högsta sammanlagda familjebeloppet prisindexerades. Även utgående pensioner uppräknades med prisindex. Denna indexeringsmetod i kombination med den ekonomiska utvecklingen (hög inflation och negativ reallöneutveckling) ledde på kort tid till instabilitet i systemet. Till detta bidrog också bl.a. att efterlevandeförmånerna förstärktes och att pensionerna år 1974 höjdes mer än vad som föranleddes av konsumentprisförändringen. Redan år 1975 insåg man att systemet var nära ett ekonomiskt sammanbrott. Härtill medverkade också demografiska förändringar. År 1977 beslöts därför en rad förändringar för att stabilisera systemet. Bl.a. ändrades pensionsberäkningarna med verkan fr.o.m. år 1979. Ett viktigt inslag i det nya beräkningssättet var att pensionsgrundande inkomst uppräknas på grundval av löneindex. Vidare fastställdes en formel för beräkning av det primära pensionsbeloppet (PIA) och det högsta sammanlagda familjebeloppet med fasta procentsatser men där de olika beloppsgränserna justeras årligen enligt löneindex. Även beloppsgränsen för tillgodoräknande av ett intjänandekvartal indexeras på samma sätt.

Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet ökade pensionsutgifterna hastigt på grund av en osedvanligt hög inflation medan låg lönetillväxt och hög arbetslöshet höll nere avgiftsinkomsterna. Denna akuta finansieringskris

och en ökad medvetenhet om de problem som skulle uppstå på lång sikt, huvudsakligen till följd av demografiska förändringar, ledde till ett flertal åtgärder år 1983 för att förstärka finansieringen. Sålunda tidigarelades dessförinnan beslutade avgiftshöjningar och gjordes förmånerna i viss utsträckning beskattningsbara. Den årliga pensionsuppräkningen senarelades sex månader. En spärregel infördes för de automatiska uppräkningarna för det fall fondbehållningen sjunker under en viss nivå. Vidare utsträcktes försäkringsplikten till att avse vissa arbetstagargrupper som tidigare inte varit obligatoriskt försäkrade. Vissa särregler om samordning av pension infördes. Härutöver beslöts en rad olika förändringar av skiftande art. Sammantagna innebar de över 166 miljarder USD i ökade inkomster eller minskade kostnader under åren 1983–1989. Med tanke på den långsiktiga finansieringen fattade kongressen även beslut om en successiv höjning av den allmänna pensionsåldern under de första decennierna av 2000-talet.

7 Canada

Den allmänna pensioneringen i Canada består av en grundpensionering liknande den svenska folkpensioneringen och en inkomstrelaterad tilläggspensionering. Grundpensioneringen omfattar alla i Canada bosatta personer (med krav på viss tids bosättning). Inom grundpensioneringen utges endast ålderspension och sedan år 1985 en viss inkomstprövad efterlevandeförmån (maketillägg). Tilläggspensioneringen omfattar obligatoriskt alla arbetstagare och fria företagare – oberoende av nationalitet – som är mellan 18 och 70 år och som under ett kalenderår har en inkomst överstigande ett visst minimibelopp. Från tilläggspensioneringen utges ålders-, invalid- och efterlevandepension.

Grundpensionen finansieras genom allmänna skattemedel. Tilläggspensioneringen är ett fördelningssystem med initial fondering. Systemet finansieras genom avgifter från anställda, arbetsgivare och egenföretagare. För anställda betalas avgiften till lika delar av arbetsgivaren och arbetstagaren.

Grundpensioneringen

Bestämmelserna om grundpension finns i Old Age Security Act, som trädde i kraft år 1952. Lagen har därefter ändrats vid ett flertal tillfällen.

Ålderspension (Old Age Security /OAS/ pension) utges till alla i Canada bosatta personer som fyllt 65 år och varit bosatta i landet minst tio år efter fyllda 18 år. Full pension utbetalas vid 40 års bosättningstid. För varje år som felas reduceras pensionen med 1/40. Ålderspension utbetalas med ett enhetsbelopp.

Ålderspensionen kan kompletteras med s.k. *garanterade inkomsttillägg*, som är inkomstprövade. Alla ålderspensionärer tillförsäkras därigenom en minimiinkomst oberoende av om de tidigare förvärvsarbetat eller inte. Denna garantinivå motsvarar för en ensamstående pensionär ungefär en tredjedel av genomsnittsinkomsten i Canada.

Till en OAS-pensionärs make i åldern 60–64 år kan utges inkomstprövat

maketillägg. Maketillägg kan också utbetalas till änkor och änklingar i åldern 60-64 år med låga inkomster.

Samtliga förmåner inom grundpensioneringen justeras varje kvartal (i januari, april, juli och oktober) på grundval av förändringar i konsumentprisindex. En begränsning av indexeringshöjningarna under några år har dock diskuterats av finansieringsskäl.

En redan beviljad ålderspension – full eller reducerad – utbetalas efter utflyttning ur landet om pensionären varit bosatt i Canada i minst 20 år efter fyllda 18 år. I annat fall utbetalas pension endast för utflyttningsmånaden och ytterligare sex månader. Garanterade inkomsttillägg och maketillägg kan inte utbetalas utomlands under längre tid än sex månader efter utflyttningsmånaden.

Tilläggspensioneringen

Canada Pension Plan (CPP) omfattar alla delar av Canada utom provinsen Quebec som har ett eget liknande system, Quebec Pension Plan (QPP). De två systemen är koordinerade så att t.ex. förmåner enligt den ena planen baseras på pensionsrätt som intjänats enligt båda planerna. Redogörelsen nedan gäller endast CPP.

Canada Pension Plan trädde i kraft den 1 januari 1966. Lagstiftningen har genomgått ett flertal förändringar sedan dess. Bl.a. kan nämnas genomförande av likställighet mellan män och kvinnor vad gäller förmåner och avskaffande av ett krav på upphört förvärvsarbete för rätt till ålderspension vid 65 års ålder. Så sent som i januari 1987 trädde flera viktiga förändringar i kraft. De innefattade bl.a. införandet av flexibel pensionsålder från 60 år, förbättrade invalidpensioner och delning av ålderspension mellan makar.

Förvärvsinkomster är pensionsgrundande inom tilläggspensioneringen om de för år räknat överstiger ett visst minimibelopp. Om en försäkrads årsinkomst är lägre fastställs den pensionsgrundande inkomsten för året till 0. I annat fall är hela inkomsten pensionsgrundande upp till ett visst tak. Inkomsttaket bestämdes ursprungligen till att motsvara genomsnittsinkomsten för anställda inom den canadensiska industrin. Under åren 1966–1975 justerades taket i takt med ökningen av prisindex. Åren 1968–1973 var den årliga ökningen dock begränsad till 2 %, varför taket blev orealistiskt lågt. År 1976 beslutades därför att taket skulle höjas med 12,5 % årligen tills det åter uppnådde denna genomsnittsinkomst, vilket skedde år 1985. Därefter justeras det enligt ett löneindex. Det nuvarande inkomsttaket är något högre än den genomsnittliga årsinkomsten.

T.o.m. år 1987 användes ett index kallat "Industrial Composite" som grundades på löner inom den tunga industrin och omfattade 8 miljoner av landets 11 miljoner arbetstagare. Fr.o.m. år 1988 används i stället "Wage Measure" som för resp. månad utgör genomsnittet av veckolönerna för arbetare och tjänstemän enligt en statistikserie benämnd "Industrial Aggregate in Canada" som publiceras av Statistics Canada. Denna statistik omfattar fler näringsgrenar såsom service-, förvaltnings- och vårdsektorn. I statistiken ingår inte bl.a. fiske- och gruvindustrin. Statistiken bygger på uppgifter som lämnas av arbetsgivarna. Löneindexet bygger på ett urval om 42 000 observationer,

varvid beaktas om lönerna avser hel- eller deltidsarbete.

År 1990 sker uppräkningen enligt följande. Inkomsttaket för år 1989 multipliceras med förhållandet mellan genomsnittet av det månatliga "Wage Measure" för den tolvmånadersperiod som slutar den 30 juni 1989 och motsvarande genomsnitt för den tolvmånadersperiod som slutar den 30 juni 1988.

Den nedre inkomstgränsen bestäms till ungefär 10 % av årets tak.

Fr.o.m. år 1978 gäller att tillgodoräknad pensionsgrundande inkomst kan delas lika mellan makar vid skilsmässa (division of unadjusted pensionable earnings). Fr.o.m. år 1987 gäller motsvarande regler även för vissa ogifta samboende och för separerade makar. En närmare redogörelse för dessa regler har lämnats i avsnitt 8.3.4 i huvudbetänkandet (SOU 1990:76).

Någon särskild kvalifikationstid för rätt till *ålderspension* finns inte. Var och en som vid något tillfälle betalat avgift till försäkringen är berättigad till pension. Den allmänna pensionsåldern är liksom inom grundpensioneringen 65 år. Inom tilläggspensioneringen finns numera även möjlighet till förtida uttag av ålderspension från 60 års ålder resp. uppskjutet uttag till 70 års ålder. För att pension skall utbetalas före 65 års ålder krävs dock att den försäkrade i princip slutat förvärvsarbeta.

Ålderspensionen utgör per månad 25 % av den försäkrades genomsnittliga pensionsgrundande månadsinkomst under i princip hela försäkringstiden, som räknas från 18 års ålder – dock tidigast fr.o.m. den 1 januari 1966 då pensionssystemet infördes – till dess ålderspension utges eller den försäkrade avlider, dock längst till 70 års ålder. Från försäkringstiden borträknas tid då den försäkrade bedömts vara arbetsoförmögen och tid då den försäkrade tagit vård om barn under sju års ålder under förutsättning att pensionsgrundade inkomst inte tillgodoräknats för samma tid. Försäkringstiden anses dock alltid utgöra minst 120 månader – i förekommande fall reducerad med tid som avräknas på grund av invaliditet.

Vid pensionsberäkningen uppräknas de olika årens inkomster (unadjusted pensionable earnings) efter förändringen av förmånstaket. För varje år ställs den försäkrades genomsnittliga pensionsgrundande månadsinkomst, dvs. årsinkomsten dividerad med 12 om hela året ingår i försäkringstiden, i relation till årets tak. Om ingen avgift erlagts under året sätts inkomsten till 0 för alla månader. Den framräknade procentsatsen multipliceras sedan med de tre senaste årens genomsnittliga tak. Genomsnittet av de sålunda för varje år uppräknade månadsinkomsterna utgör den försäkrades pensionsunderlag.

Har den försäkrade en försäkringstid som är längre än 120 månader, kan vid beräkning av genomsnittsinkomsten bortses från perioder med låg inkomst under förutsättning att den försäkrade under denna tid tagit vård om barn under sju års ålder. Vidare gäller att man vid denna beräkning kan frånräkna det antal månader den försäkrade erlagt avgifter till försäkringen efter 65 års ålder och motsvarande antal lägsta månadsinkomster, vilket innebär att tidigare perioder med låg inkomst kan bytas ut mot perioder med högre inkomst efter 65 års ålder. Härutöver kan uteslutas högst 15 % av den återstående försäkringstiden då inkomsterna varit lägst. Härigenom är avsett att ge ett visst skydd för perioder av arbetslöshet, sjukdom, studier m.m. Kvarvarande försäkringstid får dock inte i något fall understiga 120 månader.

Vid förtida resp. uppskjutet uttag av ålderspension minskas resp. ökas pensionen med en viss faktor (fastställd av socialdepartementet) som avspeglar tidpunkten för uttaget av pension i förhållande till 65-årsmånaden (för närvarande 0,5 % per månad).

Fr.o.m. år 1987 har makar och sammanboende möjlighet att ansöka om delning av ålderspension (assignment of retirement pensions). I avsnitt 8.3 i huvudbetänkandet har lämnats en närmare redogörelse för de regler som gäller i detta avseende.

För att vara berättigad till *invalidpension* måste den försäkrade uppvisa aktuell anknytning till arbetsmarknaden genom att ha erlagt avgifter under minst fem av de senaste tio åren eller två av de senaste tre åren. För rätt till invalidpension krävs i princip en total nedsättning av arbetsförmågan.

Invalidpensionen består av dels ett enhetsbelopp, dels ett inkomstrelaterat belopp. Sistnämnda belopp utgör 75 % av ålderspensionen beräknad som om den försäkrade uppnått 65 års ålder vid pensionsfallet, dvs. försäkringstiden räknas fram till den månad då invalidpensionen börjar utbetalas. Invalidpension utbetalas fr.o.m. fjärde månaden efter det att invaliditeten inträtt. Den ersätts av ålderspension när pensionstagaren fyller 65 år.

Som komplement till invalidpensionen utges för barn under 18 år – eller 25 år om barnet bedriver heltidsstudier – ett barntillägg, som utbetalas med ett enhetsbelopp.

Efterlevandeförmåner utges till änka, änkling och barn efter avliden försäkrad. Med änka resp. änkling likställs den som vid dödsfallet sammanlevde med den försäkrade under äktenskapsliknande förhållanden om sammanlevnaden varat minst ett år. En förutsättning för att förmåner skall utgå är att den försäkrade har erlagt avgifter under minst tio år eller under minst en tredjedel av alla år efter fyllda 18 år (eller efter år 1965), dock minst under tre år.

Efterlevandeskyddet kompletteras med ett engångsbelopp som utges även om ingen pensionsberättigad efterlevande finns. Beloppet motsvarar den avlidnes egenpension för sex månader, dock högst 10 % av högsta pensionsgrundande inkomst för dödsfallsåret.

Pension utges dels till efterlevande make som fyllt 65 år och utgör då 60 % av den avlidnes ålderspension, dels till yngre efterlevande make som antingen fyllt 35 år vid dödsfallet eller har vårdnaden om pensionsberättigat barn eller är arbetsoförmögen. Pension som utges till yngre efterlevande make utgörs av dels ett enhetsbelopp, dels ett inkomstrelaterat belopp som motsvarar 37,5 % av den avlidnes egenpension. Om den efterlevande är mellan 35 och 45 år och varken är arbetsoförmögen eller har vårdnad om barn reduceras pensionen med 1/120 för varje månad varmed den efterlevandes ålder understeg 45 år vid tidpunkten för dödsfallet.

Fr.o.m. år 1987 gäller att pension utbetalas även om den efterlevande maken ingår nytt äktenskap. Om en make själv erlagt pensionsavgifter kan han samtidigt med efterlevandepensionen uppbära ålders- eller invalidpension. Pensionerna samordnas dock på visst sätt.

Barnpension utges till en avliden försäkrads barn under 18 år eller under 25 år, om barnet studerar vidare på heltid. Barnpension utbetalas med ett fast belopp för varje barn. Om båda föräldrarna är avlidna kan barnpension

utges efter envar av dem.

I september 1987 offentliggjorde den canadensiske socialministern *ett principförslag till en reformering av efterlevandeförmånerna* inom tilläggspensioneringen. Principförslaget innebar i korthet följande. Förmåner till vuxna efterlevande skall i framtiden utges med avsevärt högre belopp än för närvarande – 40 % av den avlidne försäkrades genomsnittsinkomst med en viss garanterad miniminivå – under en begränsad tid omedelbart efter dödsfallet. (Detta belopp motsvarar 160 % av den avlidnes ålderspension, som ju utgör 25 % av genomsnittsinkomsten.) Förmåner utges inte till efterlevande som uppnått 65 års ålder. I stället skall 60 % av den pensionsrätt som den avlidne intjänat under de år äktenskapet varat överföras år för år till den efterlevande maken och registreras i dennes namn. Den efterlevandes för varje år sammanlagda pensionsrätt får dock inte överstiga försäkringstaket. Barnpensionerna skall kraftigt förstärkas. Övergången till det nya systemet skall när det gäller vuxna efterlevande ske successivt och nuvarande system beräknas vara helt avvecklat först år 2050. – Reformförslaget överlämnades till underhusets socialutskott, som efter remissbehandling avgav yttrande i april 1988. Utskottet godtog förslagets principiella utformning men rekommenderade vissa modifieringar. – Såvitt är bekant har förslaget ännu inte lett till lagstiftning.

Utgående tilläggspensioner justeras sedan år 1975 en gång årligen i januari på grundval av höjningen av konsumentprisindex, som mäter den procentuella förändringen över tiden av inköpspriset för en bestämd "korg" med varor och tjänster. Pensionsbeloppet multipliceras härvid med en faktor som anger förhållandet mellan pensionsindex för det nya året och pensionsindex för föregående år. Pensionsindex ett visst år motsvarar det genomsnittliga indextalet för den tolvmånadersperiod som slutar den 31 oktober föregående år.

Det har ifrågasatts om konsumentprisindex är ett lämpligt underlag för pensionsindex, eftersom det avspeglar konsumtionsmönster för låginkomsttagare i allmänhet och inte för äldre. En särskild indexserie för äldre har publicerats men man har inte kunnat påvisa någon egentlig skillnad mellan denna och konsumentprisindex.

Alla förmåner från tilläggspensioneringen utbetalas oberoende av var den berättigade är bosatt. Pensionsförmåner *utbetalas* således även *utomlands*.

Avgifter till pensionssystemet erläggs på den del av den försäkrades inkomst som överstiger årets minimibelopp och upp till taket. Avgifterna tillförs en pensionsfond. För närvarande motsvarar fondbehållningen enligt uppgift ca fem års pensionsutbetalningar.

Fram t.o.m. år 1986 var den totala avgiften oförändrat 3,6 % av den avgiftsgrundande inkomsten. En avgiftshöjning var dock nödvändig dels för att finansiera ett flertal reformer som genomförts på förmånssidan och de ökade utbetalningar som följer av pensionssystemets "mognad", dels för att balansera demografiska förändringar i framtiden. Uttryckt som andel av befolkningen i förvärvsaktiv ålder (20–64 år) beräknas andelen äldre komma att stiga från ca 17 % för närvarande till 35 % år 2035.

Fr.o.m. år 1987 har avgiftssatsen höjts med 0,2 procentenheter årligen och utgör således 4,4 % år 1990. Den årliga höjningen är avsedd att fortgå under en 25-årsperiod och kommer att fastställas vart femte år. Under den första

femårsperioden stiger avgiften till 4,6 % år 1991. För tiden därefter beräknas höjningen utgöra 0,15 procentenheter per år så att avgiftssatsen år 2011 har stigit till 7,6 %. Samtidigt kommer fonderingen att gradvis minska. Målsättningen är att pensionsfonden på lång sikt skall täcka två års pensionsutbetalningar. Avgifterna kommer under de närmaste åren inte att täcka pensionsutbetalningarna. En viss del av fondavkastningen får därför användas till finansieringen av utgående pensioner. Pensionsfonden påverkar i princip inte samhällsekonomin. Eftersom man har en mycket hög sparkvot i Canada, 12–14 %, anses det inte ha någon större betydelse om sparandet i fonden minskar.

Bilaga E

EG:s regelsystem i fråga om allmän pension

1 Allmänt

Till grund för den Europeiska Ekonomiska Gemenskapen (EEC) ligger det s.k. Romfördraget, som undertecknades den 25 mars 1957 och trädde i kraft den 1 januari 1958.

I Romfördraget upptas vissa regler om bl.a. socialpolitiken. Sålunda sägs i artikel 117 att medlemsstaterna är överens om nödvändigheten av att främja en förbättring av arbetskraftens levnads- och arbetsvillkor och därvid möjliggöra en utjämning av dessa villkor på en ständigt stigande nivå. Det förutses att en sådan utveckling kommer att bli följden såväl av den gemensamma marknadens funktion, varigenom en samordning av de sociala systemen kommer att gynnas, som av de i Fördraget åsyftade åtgärderna och av närmandet till varandra av resp. bestämmelser i lagar, förordningar och förvaltningsföreskrifter. I artikel 118 anges att det åligger EG-kommissionen att, utan intrång i Fördragets övriga bestämmelser och i enlighet med dessas allmänna syften, främja ett nära samarbete mellan medlemsstaterna på det sociala området, särskilt i fråga om bl.a. den sociala tryggheten.

Beslut i socialpolitiska frågor måste emellertid i regel fattas av varje enskilt medlemsland. Avsikten med samarbetet inom EG är inte att införa samma välfärdssystem i alla länderna. EG:s arbete består därför främst i att utreda frågor och föreslå lösningar som alla länderna kan enas om så att utvecklingen inom EG-området blir jämn och går i samma riktning.

Något arbete för att få till stånd t.ex. enhetliga pensionsregler bedrivs således inte inom EG. Detta synes inte heller vara aktuellt på längre sikt. Vad som diskuteras är om man bör arbeta för gemensamma minimiregler om sociala rättigheter men med frihet för de enskilda länderna att gå härutöver i den utsträckning de önskar. Bl.a. har i detta syfte stats- och regeringschefer i 11 av EG:s medlemsländer i ett uttalande nyligen antagit en s.k. social stadga för EG med icke bindande regler för sociala rättigheter. Dessutom görs utredningar inom EG-kommissionen om vad socialförsäkringarna kostar, hur de finansieras och vilka ersättningar som betalas ut. Syftet härmed är bl.a. att ge underlag för diskussioner i länderna om hur de nationella systemen bör bara utformade för att klara de stora påfrestningar som redan finns och som väntas öka med hänsyn till det växande antalet åldringar.

Ett undantag finns dock när det gäller arbete med harmonisering av medlemsländernas lagstiftning. Det avser frågan om jämställdhet mellan könen. Enligt ett EG-direktiv den 19 december 1978 ålades nämligen medlemsstaterna att på sikt utforma sina lagstiftningar på socialförsäkringsområdet på sådant sätt att män och kvinnor behandlas lika i fråga om t.ex. pensionsålder och efterlevandeförmåner. Enligt ett annat direktiv, den 24 juli 1986, skall motsvarande gälla beträffande avtalsenligt socialt skydd.

Av större betydelse än ett förenhetligande av regelsystemen är EG:s arbete att åstadkomma regler till skydd för migrerande arbetstagare i syfte bl.a. att förverkliga den fria arbetsmarknaden inom EG. Dessa regler avser bl.a. den sociala tryggheten. I det följande lämnas en närmare redogörelse för bestämmelserna på det området.

2 Pensionsrätt för migrerande arbetstagare

I Romfördragets artikel 51 finns en regel av följande lydelse.

Rådet skall på förslag av kommissionen enhälligt besluta om sådana åtgärder inom området för social trygghet som är nödvändiga för genomförandet av arbetskraftens fria rörlighet och därvid särskilt införa ett system som tillförsäkrar migrerande arbetstagare och deras rättsinnehavare:

a) att karens- och kvalifikationstider enligt olika länders lagstiftning kan sammanläggas och vederbörligen beaktas såväl vid bedömandet av om förmåner skall utgå och bibehållas som vid beräkningen av förmånernas storlek,

b) att förmånerna utbetalas till personer bosatta inom medlemsstaternas områden.

Dessa bestämmelser i artikel 51 anses utgöra ett nödvändigt komplement till de egentliga reglerna om arbetskraftens fria rörlighet, eftersom de har till syfte att tillförsäkra arbetstagare, som utnyttjar sig av möjligheten att bo och arbeta i en annan stat än hemstaten, skydd mot den förlust de annars skulle göra av sociala rättigheter.

Redan år 1958 utfärdade rådet med hänvisning till artikel 51 en förordning om social trygghet för migrerande arbetstagare. Denna avlöstes senare av den alltjämt gällande förordningen den 14 juni 1971 nr 1408/71 om tillämpning av socialförsäkringssystemen på arbetstagare, fria yrkesutövare och deras familjemedlemmar vid flyttning inom Gemenskapen. Denna förordning är omedelbart bindande för medlemsstaterna och tillämpas direkt enligt sin ordalydelse. Någon kompletterande lagstiftning i varje stat krävs alltså inte. Till förordningen 1408/71 har utfärdats en särskild förordning den 21 mars 1972 nr 574/72 med regler till genomförande av den.

Principerna i förordning 1408/71 är i huvudsak desamma som i 1958 års förordning. Dessa har alltså kvarstått i stort sett oförändrade alltsedan tillkomsten. Noteras kan här att någon ändring av dessa principer inte gjordes t.ex. i samband med Danmarks och Storbritanniens inträde som medlemmar i EG år 1973, trots att de ländernas pensionssystem är uppbyggda på ett sätt som rätt markant avviker från de ursprungliga EG-ländernas.

Enligt artikel 2 i förordningen 1408/71 gäller den för arbetstagare och fria yrkesutövare som är eller har varit omfattande av lagstiftningen i en eller flera EG-stater och är medborgare i en av dessa stater eller som är statslösa eller flyktingar och bosatta i en medlemsstat. Förordningen gäller också för

familjemedlemmar och efterlevande till den angivna personkretsen. I fråga om efterlevande gäller förordningen oavsett om arbetstagaren eller den fria yrkesutövaren inte var medborgare i en EG-stat, under förutsättning att den efterlevande själv är medborgare i en sådan stat eller är statslös eller flykting och bosatt där.

En arbetstagare eller fri yrkesutövare som blir arbetslös är också därefter omfattad av förordningen. Detsamma gäller den som inte längre kan förvärvsarbeta på grund av sjukdom eller arbetsskada. En arbetstagare eller fri yrkesutövare som övergår till att uppbära ålders- eller invalidpension har också ett fortsatt skydd enligt förordningens regler. Detta är fallet även om han inte längre var förvärvsaktiv vid övergången till pension.

Förordningen gäller enbart medlemsstaternas område. För personer som är bosatta utanför EG-området har den alltså inte tillämpning.

De former av social trygghet som omfattas av förordningen är enligt artikel 4 bl.a. sjukförsäkring, föräldraförmåner, ålders-, invalid- och efterlevandepension, arbetsskadeförmåner, arbetslöshetsstöd och barnbidrag. Förordningen är tillämplig på alla generella eller speciella socialförsäkringsgrenar, oberoende av om dessa bygger på avgiftsbetalning eller inte.

Reglerna i förordningen vilar på fyra bakomliggande principer. Dessa är:

1. *Likabehandlingsprincipen.* Enligt denna har personer från ett annat EG-land som är bosatta inom en medlemsstats område och som omfattas av förordningen samma rättigheter och skyldigheter i fråga om socialförsäkringsförmåner som statens egna medborgare. Detta betyder att villkor i en stats lagstiftning om krav på medborgarskap inte kan göras gällande gentemot personer som skyddas av förordningen. Denna regel är undantagslös, och det får inte uppställas några krav på viss tids vistelse i landet innan rätt till förmån inträder.

2. *Sammanläggningsprincipen.* Denna princip syftar till att arbetstagare och fria yrkesutövare, som flyttar till eller får arbete i en annan medlemsstat, inte på grund härav skall gå miste om de rättigheter som de tidigare intjänat rätt till. Sammanläggningsprincipen innebär att, om ett lands lagstiftning upptar bestämmelser som kräver t.ex. viss tids försäkring, arbete eller bosättning för rätt till sociala förmåner, det vid tillämpningen av sådan lagstiftning tas i beaktande tid för försäkring, arbete eller bosättning i en annan medlemsstat. Sådana perioder i annat land skall alltså medräknas såsom om de hade ägt rum i det förstnämnda landet. Principen är av betydelse i situationer där det krävs t.ex. viss tids bosättning eller vissa år med pensionsgrundande inkomst för att förmån över huvud taget skall utges. I dessa situationer kan bosättnings- resp. försäkringstid i annat land tas i beaktande vid prövningen av om kravet är uppfyllt.

3. *Exportabilitetsprincipen.* Denna innebär att socialförsäkringsförmåner skall kunna utbetalas oavsett var inom EG-området som den berättigade är bosatt. Principen är alltså att kontantförmåner som någon förvärvat rätt till i en medlemsstat skall kunna exporteras inom EG och således utbetalas även om den berättigade bor i eller flyttar till ett annat medlemsland.

4. *Proratatemporis-principen.* Denna princip, som gäller enbart på pensions-

området, avser beräkningen av pension i fall då pensionstagaren till följd av arbete eller bosättning i flera länder har förvärvat rätt till pension i mer än ett medlemsland. Grundprincipen är här att pensionstagaren har rätt till en proportionellt beräknad pension från vart och ett av de länder som han intjänat pensionsrätt i. Principen tillämpas på så sätt att det i varje land görs en pensionsberäkning med utgångspunkt från det belopp som arbetstagaren eller den fria yrkesutövaren skulle ha erhållit i pension från den staten om den försäkrings- resp. bosättningstid som vederbörande tillgodoräknats i samtliga berörda stater hade fullgjorts i det aktuella landet. På grundval av det sålunda beräknade teoretiska pensionsbeloppet beräknas sedan ett faktiskt pensionsbelopp. Detta utgör så stor andel av det teoretiska beloppet som motsvarar förhållandet mellan å ena sidan längden av den berättigades försäkrings- eller bosättningstid i landet i fråga och å andra sidan den sammanlagda längden av försäkrings- eller bosättningstiden i samtliga EG-stater.

För att försäkringstid eller bosättningstid i ett annat EG-land skall beaktas, får – om ett sådant villkor gäller enligt den nationella lagstiftningen – krävas att denna tid uppgått till åtminstone ett år.

Enligt en särskild regel (artikel 12) får medlemsstaterna inte tillämpa eventuella regler i deras nationella lagstiftning om nedsättning av lagstadgad pension från staten med hänsyn till att mottagaren samtidigt uppbär annan social förmån, om denna andra förmån avser pension "av samma slag" från annat land som är bestämd i enlighet med reglerna i förordningen 1408/71.

Beräkningen av prorata-pension enligt de angivna reglerna skall göras även i situationer då det inte är nödvändigt att göra en sammanläggning med pensionsperioder i ett annat land för att den försäkrade skall få rätt till oreducerad pension. Om nämligen prorata-pensionen är större än den nationella pensionen har pensionstagaren rätt till den förstnämnda pensionen.

I pensionsreglerna i förordningen 1408/71 (artikel 46) finns en bestämmelse som innebär att de sammanlagda pensionerna från olika länder inte får överstiga det högsta av de teoretiska pensionsbelopp som beräknas för pensionstagaren. Blir detta fallet skall pensionerna sättas ned till det beloppet enligt särskilda regler i förordningen.

Denna bestämmelse i förordningen har dock, såvitt gäller nedsättning av pension beräknad enligt den nationella lagstiftningen, av EG-domstolen förklarats vara oförenlig med artikel 51 i Rom-fördraget. Domstolen har därvid ifrågasatt EG:s kompetens att uppställa sådana nedsättningsregler. Däremot har någon kritik inte riktats mot själva principen om samordning mellan flera pensioner i fall då "överkompensation" kan sägas uppkomma eller mot den lösning härav som förordningen uppställer. I stället har domstolen menat att det är en fråga för den nationella lagstiftningen att reglera samordningen och att EG-förordningen bör begränsas till att ange gränserna för tillämpningen av sådana nationella samordningsbestämmelser. I avsaknad av nationella regler om samordning med pension från annat land finns enligt domstolen inga förutsättningar för nedsättning av en pension beräknad enligt en stats interna lagregler eller på grundval av EG-förordningen.

I anledning bl.a. av EG-domstolens nämnda avgöranden har EG-kommissio-

nen i juli 1989 framlagt ett förslag till ändring av förordningen 1408/71. Kommissionen har bl.a. föreslagit att den ovannämnda reduceringsregeln skall upphävas. I stället föreslås en regel av innebörd att en medlemsstat har rätt att - inom vissa gränser - tillämpa nationella samordningsregler i fråga om förmåner, som intjänats enligt en annan medlemsstats lagstiftning, endast om dess lagstiftning uttryckligen tillåter samordning med utländsk pension. En nationell pension skall därvid kunna nedsättas endast för att förhindra en obefogad dubbelutbetalning av pensioner av samma slag. Detta anses vara fallet bl.a. när två eller flera pensioner beräknade enligt en modell med "framräkning", dvs. enligt regler liknande de som finns för beräkning av pension vid invaliditet och dödsfall inom det svenska ATP-systemet, samordnas med varandra eller när pension beräknad enligt denna modell samordnas med pension som beräknas enligt en annan modell för fastställande av bl.a. invalidpension. Det föreslås härutöver att medlemsstater som tillämpar pensionsregler enligt en modell med "framräkning" skall kunna ingå bilaterala eller multilaterala konventioner för att förhindra att samma tidsperiod tillgodoräknas flera gånger.

I avsnitt II i förordningen 1408/71 upptas regler om vilket lands lagstiftning som skall ha tillämpning för migrerande arbetstagare och fria yrkesutövare. Principen är här att en person för vilken förordningen gäller skall omfattas av lagstiftningen i bara en medlemsstat. Som huvudregel gäller att en arbetstagare omfattas av socialförsäkringen i det land där han är anställd och en fri yrkesutövare av lagstiftningen i det land där han bedriver sin självständiga förvärvsverksamhet. Familjemedlemmar omfattas av samma lands regelsystem som den förvärvsaktive, även om de är bosatta i ett annat medlemsland. För vissa grupper finns dock särregler. Detta är fallet beträffande bl.a. utsända arbetstagare, diplomater och sjömän.

Bilaga F

Frivilliga pensionsförsäkringar - en marknadsöversikt

I förevarande bilaga redovisas en sammanställning över ett antal pensionsförsäkringar som introducerats på den privata försäkringsmarknaden under de senaste åren. Marknadsöversikten omfattar sådana standardiserade försäkringsalternativ som försäljs via organisationer, banker eller företag. Sammanställningen har gjorts av riksförsäkringsverket och redovisas i verkets rapport till pensionsberedningen den 25 januari 1990 (se avsnitt 13.1 i huvudbetänkandet).

Bolag	**Ansvar**	**Folksam**
Försäkringens namn	Livpension	Allpension
Startdatum	oktober 1989	1988
Vem kan försäkra sig?	Medlem i nykterhetsorganisation eller frikyrka	Alla med konto i sparbank
EGENPENSIONEN	EGENPENSION	EGENPENSION
Pensionspremien	Vid tecknandet binder sig försäkringstagaren till en viss premienivå	Vid tecknandet binder sig försäkringstagaren till att betala 100, 200, 300, 400 eller 500 kr per månad
När betalas pengarna ut?	Livsvarigt från 65 år	Livsvarigt från 65 år
Möjligt att ändra utbetalningsvillkoren?	Flexibelt från 55 år	Flexibelt från 55 år
Återbetalningsgaranti vid dödsfall?	Nej	Nej. Om dödsfall inträffar sedan pensionen börjat utbetalas men innan den utbetalats i 20 år, går hela beloppet till de efterlevande
FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET
Obligatoriskt familjeskydd?	Ja	Ja

Belopp vid dödsfall	100 000–600 000 kr vid dödsfall	Valfritt från 50 000 upp till 800 000 kr
Premiebefrielse vid sjukdom	Nej, däremot utbetalas förtidskapital – 80 procent av dödsfallsbeloppet – vid förtidspension	Nej
Övrigt	Om dödsfall inträffar sedan pensionen börjat utbetalas men innan den utbetalats i 20 år, går hela beloppet till de efterlevande	Förtidskapital kan ingå vilket innebär att viss del av försäkringsbeloppet utgår vid olycksfall eller sjukdom som leder till förtidspension före 60 års ålder

Bolag	**Folksam**	**Livia**
Försäkringens namn	Medlemspension	Ålderspensionssparande
Startdatum	september 1989	april 1989
Vem kan försäkra sig?	Medlemmar i TCO eller LO	Riktar sig i första hand till alla med konto i PK-banken
EGENPENSIONEN	EGENPENSION	EGENPENSION
Pensionspremien	Vid tecknandet binder sig försäkringstagaren till att betala 100, 200, 300, 400 eller 500 kr per månad	Helt flexibelt
När betalas pengarna ut?	Livsvarigt från 65 år	Utbetalning under tio år från 65 år
Möjligt att ändra utbetalningsvillkoren?	Flexibelt från 55 år	Flexibelt från 55 år
Återbetalningsgaranti vid dödsfall?	Nej. Om dödsfall inträffar sedan pensionen börjat utbetalas men innan den utbetalats i 20 år, går hela beloppet till de efterlevande	Frivilligt
FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET
Obligatoriskt familjeskydd?	Nej	Frivilligt
Belopp vid dödsfall	Fyra basbelopp	–
Premiebefrielse vid sjukdom	Nej	–
Övrigt	Förtidskapital kan ingå vilket innebär att viss del av försäkringsbeloppet utgår vid olycksfall eller sjukdom som leder till förtidspension före 60 års ålder	Familjeskyddet hos Livia ligger i den separata försäkringen "Efterlevandepension"

Bolag	**Livia**	**Länsförsäkringar**
Försäkringens namn	Efterlevandepension	Gruppension
Startdatum	april 1989	januari 1990

Vem kan försäkra sig?	Riktar sig i första hand till alla med konto i PK-banken	Företag eller organisation med gruppensionsavtal med Länsförsäkringar
EGENPENSIONEN	EGENPENSION	EGENPENSION
Pensionspremien	Ingen egenpensionsdel	Minst 2 400 kr per år, kan ändras en gång per år
När betalas pengarna ut?	–	Från 65 år och fem år framåt
Möjligt att ändra utbetalningsvillkoren?	–	Kan ändras
Återbetalningsgaranti vid dödsfall?	–	Ja, frivilligt
FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET
Obligatoriskt familjeskydd?	Utbetalning i 5, 10, 20 år efter dödsfall (eller till yngsta barnet fyllt 20)	Ja, frivilligt
Belopp vid dödsfall	Valfritt belopp	Ett eller två basbelopp per år i tio år om försäkringstagaren dör före 65 års ålder
Premiebefrielse vid sjukdom	Ja	Ja
Övrigt	Egenpensionen hos Livia ligger i den separata försäkringen "Ålderspensionssparande"	Basbeloppsanknutet familjeskydd även under utbetalningen
Bolag	**Länsförsäkringar**	**RKA**
Försäkringens namn	Sparpension	Pentagram
Startdatum	oktober 1988	1987
Vem kan försäkra sig?	Medlem i föreningsbank	Sparbankskunder 16–55 år
EGENPENSIONEN	EGENPENSION	EGENPENSION
Pensionspremien	2 400–9 600 kr per år, kan ändras en gång per år	Minst 2 400 kr per år, max ett års sparuppehåll
När betalas pengarna ut?	Från 60 år och fem år framåt	Från 60 till 65 år
Möjligt att ändra utbetalningsvillkoren?	Kan ändras, men kan få konsekvenser för grupplivet	Kan ändras, men då ändras förutsättningarna för familjeskyddet
Återbetalningsgaranti vid dödsfall?	Ja	Nej
FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET
Obligatoriskt familjeskydd?	Ja	Ja
Belopp vid dödsfall	Sex basbelopp, engångsbelopp, om försäkringstagaren dör före 65 år	Sex basbelopp, som engångsbelopp eller utbetalning under fem år

Premiebefrielse vid sjukdom	Ja	Nej
Övrigt	Medlemskap i föreningsbank står öppet för alla	Pentagram bygger på att spararen betalar pengar till ett konto i sparbanken. En gång om året förs pengar över från banken till försäkringsbolaget
Bolag	**Wasa**	**Trygg-Hansa**
Försäkringens namn	Extrapension	Trygg Gruppension
Startdatum	augusti 1989	hösten 1989
Vem kan försäkra sig?	Medlem i grupp med pensionsavtal med Wasa	Anställda på företag och medlemmar i fackförbund med Trygg-Hansa-avtal
EGENPENSIONEN	EGENPENSION	EGENPENSION
Pensionspremien	Helt flexibelt	Helt flexibelt
När betalas pengarna ut?	I normalfallet i fem år från 65-årsdagen	I normalfallet fem år från 65 år
Möjligt att ändra utbetalningsvillkoren?	Ja, helt flexibelt	Valfritt från 55 år. Utbetalning i 5–15 år
Återbetalningsgaranti vid dödsfall?	Ja, frivilligt	Ja, frivilligt
FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET
Obligatoriskt familjeskydd?	Frivilligt	Frivilligt
Belopp vid dödsfall	1, 1,7 eller 2,4 basbelopp i normalt 10 år	1, 1,7 eller 2,4 basbelopp i normalt 10 år om dödsfall sker före 65 år
Premiebefrielse vid sjukdom	Ja	Ja
Övrigt	–	–
Bolag	**SPP Grupp**	**Skandia**
Försäkringens namn	Pluspension	Allemanspension
Startdatum	1987	april 1989
Vem kan försäkra sig?	Medlem av grupp med avtal med SPP Grupp	Medlem av grupp med Skandias gruppensionsavtal
EGENPENSIONEN	EGENPENSION	EGENPENSION
Pensionspremien	Helt flexibel inbetalning månad till månad	Helt flexibelt
När betalas pengarna ut?	Livsvarigt från 55 år	Från 65 år, fem år framåt
Möjligt att ändra utbetalningsvillkoren?	Ja helt flexibelt	Ja, viss flexibilitet

Återbetalningsgaranti vid dödsfall?	Ja, inbetalda premier betalas tillbaka till anhöriga vid dödsfall	Ja, frivilligt
FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET	FAMILJESKYDDET
Obligatoriskt familjeskydd?	–	Frivilligt
Belopp vid dödsfall	–	1, 1,7 eller 2,4 basbelopp i normalt 10 år
Premiebefrielse vid sjukdom	–	Ja
Övrigt	SPP Grupp lanserar 1990 en helt ny gruppensionsförsäkring med utökat familjeskydd	–

Bilaga G

Kostnader för de äldres service och vård

av docent Mats Thorslund, Institutionen för socialmedicin, Akademiska sjukhuset, Uppsala

Inledning

Antalet mycket gamla har under de senaste decennierna ökat kraftigt i Sverige. Detta tillsammans med andra faktorer som migration, ökat ensamboende, den ökade förvärvsgraden bland kvinnor, m.m. har kraftigt ökat kraven på samhällets insatser i form av service och vård.

En mycket stor del av t.ex. sjukvårdens resurser går i dag till vården av de äldre. År 1985 utgjorde t.ex. gruppen 75 år och äldre ca 7 % av befolkningen. Dessa tog i anspråk ca 57 % av samtliga vårddagar i den slutna vården.

Det är framför allt de allra äldsta som behöver service och vård. Detta innebär att samhällets äldrevård kommer att utsättas för fortsatta påfrestningar i och med att de allra äldsta fortsätter att öka. Trots att det totala antalet personer över 65 år inte längre ökar, ökar alltså de allra äldsta, dvs. de åldersgrupper som framför allt behöver service och vård.

Vad betyder det att de allra äldsta fortsätter att öka i antal? Vilka prognoser kan man göra?

Olika huvudmän

Kommunerna är ansvariga för socialtjänsten. De delar av socialtjänsten som framför allt är aktuella för de äldre är ålderdomshem, servicebostäder (servicehus och servicelägenheter), gruppboende, hemhjälp, dagcentral, färdtjänst, fotvård och matservice.

Landstingen är ansvariga för hälso- och sjukvården. Inom den slutna vården kan man skilja mellan bl.a. somatisk långtidsvård (långvårdskliniker och sjukhem), somatisk korttidsvård och psykiatrisk vård. Till den öppna vården räknas läkarbesök, besök vid vårdcentral och distriktssköterskemottagning, hembesök, m.m.

De båda huvudmännen har alltså ansvar för olika områden. Även om det administrativt är relativt enkelt att särskilja de olika vårdformerna, innebär ansvarsuppdelningen olika nackdelar när det gäller speciellt servicen till och vården av de äldre. Det normala åldrandet är ofta förknippat med funktionsnedsättningar och att beroendet av olika vårdinsatser ökar. Det krävs ofta samordnade insatser från båda huvudmännen.

Kommunernas och landstingens självständiga ställning har inneburit att äldrevården har kommit att organiseras på delvis olika sätt i olika delar av landet. Antalet platser på institution i relation till befolkningen samt utbyggnaden av hemhjälp och hemsjukvård kan därför variera högst betydligt. Likaså har förmågan och förutsättningarna till samarbete och samordning över huvudmannagränserna av de totala vårdresurserna kommit att variera högst avsevärt.

Regeringen har därför aviserat att den under år 1990 kommer att föreslå ett antal förändringar när det gäller kommunernas resp. landstingens ansvar för olika typer av vård. Förslagen kommer att baseras på det förslag som äldredelegationen lade fram år 1989 i rapporten (Ds 1989:27) Ansvaret för äldreomsorgen. Enligt dessa förslag skall kommunernas ansvar för de äldres stadigvarande boende ytterligare förstärkas. Bl.a. innebär detta att de lokala sjukhemmen skall överföras till kommunerna. Vidare skall kommunerna åläggas ett ekonomiskt ansvar för de patienter som vårdas på akutsjukhus och inom långvården men som är färdigbehandlade i medicinsk mening. Tanken bakom detta förslag är att det härmed skall skapas incitament för kommunerna att utveckla alternativa boende- och vårdformer för dessa patienter.

Äldredelegationen har också föreslagit att kommunerna skall ta över ansvaret för hemsjukvården. Eftersom det ofta är samma personer som behöver såväl hemhjälp som hemsjukvård borde det finnas såväl ekonomiska som kvalitetsmässiga "vinster" att göra om en och samma huvudman får det samlade ansvaret.

De äldres vårdutnyttjande i dag

I tabell 1 redovisas skilda åldersgruppers utnyttjande av olika former av service och vård. Siffrorna baseras på riksomfattande statistik som varit tillgänglig i maj 1990.

Tabell 1 Äldres utnyttjande av service och vård år 1988

Landstingen		
Somatisk långtidsvård (andel på institution i september 1988)		
65–69	Män	0,5 %
	Kvinnor	0,4 %
70–74	Män	1,1 %
	Kvinnor	1,1 %
75–79	Män	2,5 %
	Kvinnor	2,7 %
80–84	Män	5,1 %
	Kvinnor	6,2 %
85–89	Män	8,6 %
	Kvinnor	12,3 %
90–	Män	13,5 %
	Kvinnor	23,1 %
Psykiatrisk vård (andel på institution i oktober 1988)		
65–69	Män	0,4 %
	Kvinnor	0,3 %

70–74	Män	0,5 %
	Kvinnor	0,4 %
75–79	Män	0,6 %
	Kvinnor	0,6 %
80–84	Män	0,7 %
	Kvinnor	0,8 %
85–89	Män	0,8 %
	Kvinnor	0,9 %
90–	Män	0,8 %
	Kvinnor	0,9 %

Somatisk akutsjukvård (antal vårddagar per person i befolkningen under 1988)

65–69	Män	2,4
	Kvinnor	2,0
70–74	Män	3,6
	Kvinnor	3,0
75–79	Män	5,3
	Kvinnor	4,4
80–84	Män	7,6
	Kvinnor	7,0
85–89	Män	10,5
	Kvinnor	10,9
90–	Män	17,3
	Kvinnor	15,7

Kommunerna

Ålderdomshem (andel på institution i december 1988)

65–74	Män	0,4 %
	Kvinnor	0,3 %
75–79	Män	1,6 %
	Kvinnor	1,8 %
80–84	Män	4,5 %
	Kvinnor	5,6 %
85–89	Män	11,0 %
	Kvinnor	13,1 %
90–	Män	22,2 %
	Kvinnor	23,0 %

Servicebostäder (andel med servicebostad i december 1988)

65–74	Män	0,7 %
	Kvinnor	1,0 %
75–79	Män	2,4 %
	Kvinnor	3,7 %
80–84	Män	5,0 %
	Kvinnor	7,0 %
85–89	Män	8,4 %
	Kvinnor	10,3 %
90–	Män	11,5 %
	Kvinnor	11,6 %

Social hemhjälp (andel med hjälp i november 1988)

65–74	Män	4,9 %
	Kvinnor	6,4 %
75–79	Män	13,9 %
	Kvinnor	19,5 %
80–84	Män	26,8 %
	Kvinnor	34,6 %
85–89	Män	39,4 %
	Kvinnor	44,4 %
90–	Män	47,5 %
	Kvinnor	43,7 %

För varje service- och vårdform framgår att vårdutnyttjande är vanligare i högre åldrar. Bland åldersgrupperna 65–74 år är det relativt ovanligt att man utnyttjar någon form av service eller vård.

I tabell 1 saknas uppgifter om de äldres utnyttjande av hemsjukvård och även andra former av öppen vård. Orsaken är att det inte finns någon rikstäckande statistik över läkarbesök och kontakt med distriktssköterska och undersköterska som är relaterad till patientens ålder. Vidare saknas statistik över de äldres utnyttjande av färdtjänst, fotvård, handikapphjälpmedel, dagcentraler m.m. Även om det alltså inte är känt hur många äldre som får del av dessa insatser är det – som framgår nedan – viktigt att kostnaderna för dessa tas med vid beräkning av de totala kostnaderna för samhällets äldrevård.

Utifrån rikstäckande statistik kan man som i tabell 1 redovisa de olika åldersgruppernas utnyttjande av vissa typer av service och vård. Däremot blir det svårare när det gäller kostnaderna för olika former av service och vård. Det finns nämligen formellt sett ingen speciell "äldrevård". Det vill säga i landstingens och primärkommunernas budgetar och bokslut finns sällan särredovisning av vilka kostnader servicen och vården till de äldre uppgått till. Samhällets totala kostnader för den samlade äldreomsorgen kan därför bara ungefärligt uppskattas. En sådan uppskattning gjordes av äldredelegationen år 1989. Resultaten av denna uppskattning redovisas i tabell 2.

Tabell 2 Uppskattade kostnader för äldreomsorgen (1989 års priser)

	Kronor (miljarder)	% av de totala kostnaderna
Landstingen		
Somatisk långtidsvård	17,9	24,2
Psykiatrisk slutenvård	4,0	5,4
Somatisk korttidsvård	19,6	26,5
Öppen hälso- och sjukvård	6,8	9,2
Landstingens kostnader	48,3	65,2
Primärkommunerna		
Ålderdomshem	6,8	9,2
Social hemtjänst	10,1	13,6
Färdtjänst	0,6	0,8
Övrigt (dagcentraler, fotvård, m.m.)	3,6	4,9
Kommunala bostadstillägg (KBT)	4,7	6,3
Primärkommunernas kostnader	25,8	34,8
Totalt	74,1	100,0

Källa: Ansvaret för äldreomsorgen. Rapport från äldredelegationen (Ds 1989:27).

Totalt uppskattades kostnaden för äldrevården år 1989 till 74 miljarder kronor. Landstingens kostnader för äldrevården var nära nog dubbelt så höga som primärkommunernas. På landstingssidan dominerar kostnaderna för olika former av sluten vård. Kostnaderna för primärkommunernas institutioner – ålderdomshem – utgjorde endast en mindre del av primärkommunernas totala

kostnader för äldreomsorgen.

Tabell 2 redovisar kostnaderna för den offentligt finansierade och organiserade äldrevården. De "kostnader" i tid och pengar som anhöriga och andra närstående svarar för är inte medräknade. Det framgår dock klart från bl.a. olika forskningsprojekt att anhöriga svarar för mycket stora insatser. De är så stora att t.ex. kommunernas hemhjälp kan ses som ett komplement till de insatser som anhöriga svarar för när det gäller äldre som bor hemma.

Flera frivilliga organisationer ger stöd och hjälp till de äldre. Exempel på sådana organisationer är kyrkosamfund, Röda korset och Frälsningsarmén. Också inom pensionärsorganisationerna har frivilliga vårdinsatser börjat organiseras. Omfattningen av dessa olika insatser är dock inte känd. Sannolikt är den totala omfattningen av dessa mindre i Sverige än i de flesta andra länder.

Endast en mycket liten del av den svenska äldrevården drivs av privata organisationer. Det finns flera tecken på ett ökat intresse för en utökad privat äldrevård. Bl.a. gäller det byggandet och driften av servicehus. Det börjar också förekomma servicehus som är kooperativt ägda och drivna.

Utvecklingstendenser

Vården av äldre i Sverige har förändrats. Under 1960- och 1970-talen byggdes allt fler institutioner för att ta hand om det växande antalet mycket gamla personer. Under perioden 1960–1980 fördubblades t.ex. i stort sett antalet personer i åldern 80 år och äldre i befolkningen. Även antalet institutionsplatser fördubblades under samma period. Under 1980-talet fortsatte antalet mycket gamla personer att öka. Däremot var antalet institutionsplatser totalt sett ungefär oförändrat. Trots att det totala antalet platser på institutioner och särskilda boenden varit oförändrat har betydande förändringar skett, framför allt i form av omfördelning i den meningen att vissa boende-/institutionsformer tillkommit medan andra dragits ner.

Att antalet institutionsplatser och platser inom särskilda boendeformer för äldre varit ungefär oförändrat under 1980-talet samtidigt som antalet äldre ökat innebär att en relativ minskning av antalet institutionsplatser har ägt rum. Sannolikheten för en äldre person att hamna på institution har minskat avsevärt under 1980-talet.

Målet har i stället varit att de gamla skall kunna bo kvar hemma även när de inte längre klarar sig själva. Detta har ställt allt större krav på kommunernas hemtjänst och landstingens hemsjukvård.

Mycket stora förändringar har under 1980-talet ägt rum också inom hemtjänsten och hemsjukvården. Samarbetet mellan huvudmännen har förbättrats avsevärt. Fungerande vårdplaneringsgrupper – att bl.a. kommunens hemtjänstassistent och landstingets distriktssköterska regelbundet samråder över hur man bäst skall tillgodose olika äldre personers behov – har inrättats på de flesta håll. Även andra former av samarbete har förbättrats. Ännu återstår dock en hel del att göra – något som varit en av orsakerna till den föreslagna huvudmannareformen.

Nya vårdformer har utvecklats: avlastningsvård, växelvård, kvälls- och

nattpatruller, införande av olika larmsystem, gruppboende och dagvård för dementa etc. Den relativa minskningen av antalet institutionsplatser och utvecklande av olika nya vårdformer plus det förbättrade samarbetet är tecken på att den samlade äldrevården åtminstone i dessa avseenden kunnat rationaliseras och effektiviseras.

Utifrån olika lokala forskningsprojekt har man kunnat visa vilka effekter dessa omorganisationer och rationaliseringar fått. Ett genomgående resultat är att de äldre personer som slutligen kommer till olika former av institutioner är genomsnittligt sett både äldre och mer vårdtunga. Även personalen i den öppna vården har fått ett tyngre arbete. Äldre vårdbehövande personer som tidigare vårdades på institution tas nu om hand i den öppna vården.

Sannolikt finns det fortfarande möjligheter att göra rationaliseringsvinster: att befintliga resurser kan utnyttjas än mer effektivt. Det är dock osannolikt att denna utveckling kan fortsätta i samma takt som tidigare. Någonstans finns en gräns. Den föreslagna huvudmannareformen och andra organisatoriska förändringar kan förhoppningsvis åstadkomma ytterligare förbättringar. Det är dock svårt att tänka sig att vi under t.ex. den kommande tioårsperioden skall kunna ytterligare nära nog halvera sannolikheten för en äldre person att få tillgång till en plats på institution eller i särskilt boende.

Vilka prognoser kan göras?

I tabell 3 redovisas en framräkning av de äldres vårdkonsumtion baserad på konsumtionen av olika typer av service och vård år 1988. Utnyttjandet av service och vård inom de olika ålders- och könsgrupperna år 1988 har räknats fram utifrån statistiska centralbyråns senaste demografiska prognoser.

De framräknade prognoserna utgår alltså från konsumtionen av service och vård under ett visst år – i detta fall år 1988. Om vården under detta år bedrevs i stort sett optimalt och behoven och efterfrågan av vård inte kan förutses öka eller minska skulle dessa osofistikerade prognoser kunna ge vägledning för framtiden.

Om man i stället kan göra förutsägelser beträffande t.ex. ett ändrat hälsotillstånd i befolkningen, ändrad vårdpraxis, införandet av ny teknologi i vården, ökat ensamboende, bostadsförbättringar etc. bör sådan information självfallet utnyttjas. Det är dock i dagsläget svårt att t.ex. förutse att de äldres hälsotillstånd skulle förändras i en omfattning som skulle medföra att konsumtionen av vård kan komma att ändras. Det finns exempelvis i dag inga tecken på att förekomsten av personer med olika former av demenssjukdom skulle minska. Det är vidare svårt att se några tecken på att den medicinteknologiska eller vårdideologiska utvecklingen i någon nämnvärd utsträckning skulle komma att minska behovet av vård i framtiden. Snarare finns det indikationer på att ny teknologi skapar ökande behov och ökad efterfrågan av vård.

Det är alltså svårt att utifrån resultat som dessa dra några slutsatser om eventuella förändringar när det gäller det kommande vårdbehovet bland framtidens äldre. Många är de som hoppats att det faktum att dagens yngre

ålderspensionärer i åtskilliga avseenden är friskare än gårdagens yngre ålderspensionärer också skulle innebära att de äldsta skulle behöva mindre service och vård. Tyvärr har vi vare sig i Sverige eller i andra länder kunnat se några tecken på en sådan utveckling.

Ett alternativt sätt att göra prognoser skulle kunna vara att utnyttja information om den *tidigare utvecklingen* och anta att den utveckling som pågått en viss tid kan fortsätta. Antalet äldre personer som får del av olika former av service och vård skulle enligt en sådan prognos fortsätta att minska. Sannolikheten för en äldre person att få vård vid en institution skulle alltså minska liksom sannolikheten att få tillgång till kommunernas hemhjälp.

Det är inte helt enkelt att analysera orsakerna bakom den relativa minskningen av antalet äldre som får service och vård. Det finns dock flera faktorer som talar emot att tidigare utveckling kan fortsätta fram till exempelvis år 2000. Ett skäl härtill är att vården på olika sätt redan i stor utsträckning effektiviserats. Situationen år 1980 utmärktes av ett närmast obefintligt samarbete mellan huvudmännen; kommunens hemtjänstassistent hade på många håll över huvud taget inte träffat sin motpart – distriktssköterskan. Det som i dag på de flesta håll kallas "standard" i form av kvälls- och nattpatruller, larm, olika nya vårdformer, osv. fanns i stort sett inte. Trots detta kan man självfallet inte utesluta att det fortfarande går att få till stånd förbättringar och effektiviseringar. För detta talar bl.a. de i vissa avseenden stora regionala skillnaderna när det gäller de äldres vårdutnyttjande. Det är dock osannolikt att dagens "trimmade" åldringsvård skulle kunna fortsätta att förändras i den omfattning som ägde rum under 1980-talet.

En annan faktor som talar emot en fortsatt relativ minskning av den totala servicen/vården är att vårdtyngden hos de äldre som får service och vård har ökat under hela 1980-talet. Ett exempel på detta är att de äldre som till slut får tillgång till såväl öppen vård som institutionsvård är både äldre och mer vårdtunga än tidigare.

En annan indikator på den ökade vårdtyngden utgör de patienter som räknas som "klinikfärdiga" inom den somatiska sjukvården. Andelen "klinikfärdiga" är på många håll ungefär densamma i dag som i början på 1980-talet. Men även om antalet "klinikfärdiga" är i stort sett detsamma, har vårdtyngden hos denna typ av patienter väsentligt förändrats. Studier från början av 1980-talet visade att flera av dessa "klinikfärdiga" patienter skulle kunnat skrivas hem till ett eget boende. Enligt olika lokala studier och forskningsprojekt är situationen i dag på de flesta håll helt annorlunda. Ytterst få av dessa "klinikfärdiga" patienter kan skrivas hem till ett eget boende. De allra flesta behöver institutionsvård, samtidigt som utbyggnaden av institutionsvården har avstannat.

I tabell 3 redovisas därför den enkla prognos som kan göras utifrån en framräkning av de äldres vårdkonsumtion år 1988 med hänsyn tagen till de demografiska prognoserna. De framräknade konsumtionstalen är baserade på konsumtionen år 1988 i femårsklasser och uppdelade på kön.

Tabell 3 Framräkning av de äldres vårdkonsumtion år 2000, 2010, 2020 och 2030. Prognos baserad på 1988 års konsumtion. Index (1988 = 100)

	1988	2000	2010	2020	2030
Landstingen					
Somatisk långtidsvård	100	125	132	138	160
Psykiatrisk slutenvård	100	106	112	126	137
Somatisk korttidsvård	100	113	119	130	146
Öppen hälso- och sjukvård					
– läkarbesök	100[1]	116[1]	119[1]	128[1]	148[1]
– sjukvård i hemmet[1]	100[1]	116[1]	119[1]	128[1]	148[1]
Kommunerna					
Ålderdomshem	100	130	136	139	165
Servicebostäder	100	118	121	130	151
Social hemhjälp	100	116	119	128	148

[1] Beträffande läkarbesök och distriktssköterskornas och undersköterskornas hembesök finns inte statistik som är relaterad till patienternas ålder. Några prognoser baserade på att antalet personer i olika åldersgrupper förändras går därför inte att göra. När det gäller dessa vårdformer har därför här helt enkelt antagits samma prognos som för kommunernas hemhjälp.

Antalet platser inom t.ex. den somatiska långtidsvården skulle behöva öka med 25 % fram till sekelskiftet för att de äldre i olika åldersgrupper skulle ha samma sannolikhet att få en plats som år 1988.

Den kraftigaste ökning som skulle behöva äga rum om man vill behålla dagens "standard" gäller ålderdomshemmen. Fram till sekelskiftet skulle behövas en ökning av antalet platser med 30 %, och sträcker man prognosen ända fram till år 2030 skulle ökningen behöva vara 65 %.

Man kan konstatera att den förväntade ökningen inom äldregrupperna kommer att medföra ett ökat behov inom samtliga service- och vårdformer – med undantag för psykiatrin – på 13–30 % fram till sekelskiftet och 28–34 % fram till år 2020. Mellan åren 2020 och 2030 förväntas kraftiga ökningar av antalet personer i åldrarna 80–89 år för både män och kvinnor. Utifrån den beräkningsgrund som här använts kommer detta att innebära en ytterligare stark ökning av behovet av service och vård.

I tabell 4 har den procentuella framräkning som redovisas i tabell 3 omsatts till kronor. Utgångspunkten vid dessa beräkningar har varit de ovan redovisade uppskattade kostnaderna för olika former av vård.

Kostnaderna särredovisas på öppen resp. sluten vård och kostnader för kommuner resp. landsting. När det gäller kostnader för resp. huvudman är kostnaderna redovisade efter den ansvarsuppdelning som för närvarande gäller (maj 1990). Kostnaderna för de kommunala bostadstilläggen är exkluderade.

Eftersom man i stor utsträckning bör räkna med att eventuella omorganisationer som innebär reduceringar inom en viss vårdform kan komma att innebära ett behov av utvidgningar inom andra vårdformer är det framför allt de totala kostnaderna som är intressanta. Fram till sekelskiftet beräknas kostnaderna behöva öka med 18 % (motsvarande ca 13 miljarder kronor) för att dagens vårdstandard skall kunna upprätthållas. Fram till år 2010 skulle

Tabell 4 Framräkning av kostnader för äldreomsorgen år 2000, 2010, 2020 och 2030. Prognos baserad på 1988 års konsumtion och de uppskattade kostnaderna år 1989 (1989 års priser – miljarder kronor)

	1989	2000	2010	2020	2030
Landstingen					
– sluten vård (långtidsvård, korttidsvård)	41,5	48,7	51,4	55,2	62,7
– öppen vård	6,8	7,9	8,1	8,7	10,1
Totalt landstingen	48,3	56,7	59,5	63,9	72,8
Kommunerna					
– sluten vård (ålderdomshem)	6,8	8,8	9,2	9,5	11,2
– öppen vård (servicebostäder, hemtjänst, färdtjänst, dagcentraler, fotvård m.m.)	14,3	16,7	17,2	18,8	21,2
Totalt kommunerna (exkl. KBT)	21,1	25,5	26,4	28,3	32,4
Totalt (exkl. KBT)	69,4	82,0	85,9	92,2	105,2
Skillnad från 1989	–	+12,6	+16,5	+22,8	+35,8
Index	100	118	124	133	152

kostnaderna behöva öka med ca 24 % (ca 17 miljarder kronor i 1989 års priser), till år 2020 med 33 % (ca 23 miljarder kronor) och till år 2030 med 52 % (ca 36 miljarder kronor).

Prognoserna ovan kommer knappast att realiseras. De föreslagna omorganisationerna och de rationaliseringar som kommer att genomföras kan eventuellt komma att ändra bilden så att behoven av ytterligare resurser inte behöver bli så stora. Detta talar då för att prognoserna när det gäller det framtida resurstillskottet skulle kunna skrivas ned.

Om man i stället ser till hur kostnaderna för den samlade äldrevården har ökat under de senaste decennierna, tvingas man konstatera att ökningen av antalet äldre endast i begränsad utsträckning kan förklara ökningen av de totala kostnaderna. (Exempel på sådana faktorer är i stället en i vissa avseenden höjd servicenivå, försämrad produktivitet, förändrat relativt löneläge, etc.) Det har alltså varit andra faktorer än de rent demografiska som har påverkat den starka ökningen av kostnaderna. Om denna tendens kommer att fortsätta, utgör prognoserna i tabell 4 en mycket kraftig underskattning av de verkliga kostnaderna.

Den allvarligaste invändningen mot de redovisade prognoserna är dock att det kan uppkomma problem att rekrytera tillräckligt med arbetskraft för den behövliga expansionen. Även om de ekonomiska resurserna för en ökning skulle finnas kan det alltså uppstå svårigheter att finna tillräckligt med personal för arbetsuppgifterna.

En framskrivning av dagens konsumtion av exempelvis hemhjälp skulle innebära en ökning med 16 % fram till sekelskiftet (tabell 3). Vid en relativ minskning av antalet institutionsplatser kommer dock hemtjänsten att få ta på sig ett ännu större ansvar.

De framräknade beloppen i tabell 4 utgörs till största delen av personalkostnader, dvs. de framräknade beloppen indikerar att det kommer att behövas mycket mer personal. Detta gäller oavsett om satsningen kommer att ske

inom bara en eller några vårdformer eller mer generellt och oavsett om det kommer att utvecklas privata alternativ eller inte.

Exempelvis beräknade äldreberedningen år 1987 (SOU 1987:21) att hemtjänstens personal skulle behöva mer än fördubblas fram till sekelskiftet för att man skulle kunna ta på sig de ökade bördor det kommer att innebära om institutionsvården inte byggs ut i takt med efterfrågan. Socialstyrelsen har i en rapport (Socialstyrelsen redovisar 1988:7) kommit till slutsatsen att det kommer att bli mycket svårt att anställa så mycket ny personal som skulle behövas. Dels för att ökningen av den totala arbetskraften i samhället under samma tid är begränsad och man tvingas konkurrera med andra näringsgrenar som också har ökade behov av arbetskraft. Något som sannolikt också kommer att innebära en höjd lönenivå. Men framför allt kommer den höga personalomsättningen, den höga sjukfrånvaron och den låga tjänstgöringsgraden hos hemtjänstpersonalen att medföra att man skulle behöva anställa ett mycket stort antal personer för att i slutändan få tillgång till de personella resurser som skulle behövas för att upprätthålla dagens standard.

Statens offentliga utredningar 1990

Kronologisk förteckning

1. Företagsförvärv i svenskt näringsliv. I.
2. Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. S.
3. En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. U.
4. Transportrådet. K.
5. Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. Fö.
6. Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. UD.
7. Lagstiftning för reklam i svensk TV. U.
8. Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. S.
9. Kostnader för fastighetsbildning m. m. Bo.
10. Strömgatan 18 - Sveriges statsministerbostad. SB.
11. Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. U.
12. Meddelarrätt. Ju.
13. Översyn av sjölagen 2. Ju.
14. Långtidsutredningen 1990. Fi.
15. Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. Fö.
16. Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. K.
17. Organisation och arbetsformer inom bilateralt utvecklingsbistånd. UD.
18. Lag om folkbokföringsregister m.m. Fi.
19. Handikapp och välfärd? - En lägesrapport. S.
20. Välfärd och segregation i storstadsregionerna. SB.
21. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. ME.
22. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. Bilagedel. ME.
23. Tomträttsavgäld. Bo.
24. Ny kommunallag. C.
25. Konkurrensen inom livsmedelssektorn. C.
26. Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. Fö.
27. Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. K.
28. Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. C.
29. Tobakslag. S.
30. Översyn av upphovsrättslagstiftningen. Ju.
31. Perspektiv på arbetsförmedlingen. A.
32. Staden. SB.
33. Urban Challenges. SB.
34. Stadsregioner i Europa. SB.
35. Storstädernas ekonomi 1982-1996. SB.
36. Storstadsliv. Rika möjligheter- hårda villkor. SB.
37. Författningsreglering av nya importrutiner m.m. Fi.
38. Översyn av naturvårdslagen m.m. ME.
39. Konstnärens villkor. U.
40. Kärnkraftsavveckling - kompetens och sysselsättning. ME.
41. Tio år med jämställdhetslagen - utvärdering och förslag. C.
42. Internationellt ungdomsutbyte. C.
43. Förenklad statistikreglering; med förslag till lag om den statliga statistikframställningen. C.
44. Demokrati och makt i Sverige. SB.
45. Kapitalavkastningen i bytesbalansen. Fi.
46. Särskild skatt i den finansiella sektorn. Fi.
47. Beskattning av stipendier. Fi.
48. Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn, del III. S.
49. Arbete och hälsa. A.
50. Ny folkbokföringslag. Fi.
51. SÄPO Säkerhetspolisens arbetsmetoder, personalkontroll och meddelarfrihet. C.
52. Utbyte av utländska körkort. K.
53. I skuggan av de stora - De mindre partiernas villkor i kommunalpolitiken. C.
54. Arbetslivsforskning - Inriktning, organisation, finansiering. A.
55. Flygplats 2000 - De svenska flygplatserna i framtiden. K.
56. Skatt på lotterier och spel. Fi.
57. Personalutbildning inom totalförsvaret. Fö.
58. Konkurrens i inrikesflyget. C.
59. Sätt värde på miljön! Miljöavgifter och andra ekonomiska styrmedel. M.
60. Skada av vilt. Jo.
61. Skärpt tillsyn - huvuddrag i en reformerad datalag. Ju.
62. Konkurrensen inom bygg/bosektorn. C.
63. Svensk lönestatistik. C.
64. Årlig revision i statsförvaltningen. C.
65. Folkhögskolan i framtidsperspektiv. U.
66. Det fria bildningsarbetet. Debattinlägg om folkbildningen och folkhögskolan i framtiden. U.
67. Återbetalning av mervärdeskatt till utländska företagare. Fi.
68. Vad kostar ett statsbidrag? C.
69. SIPRI 90 - om SIPRIs finansiering och arbetsformer. UD.
70. Lokalt ledd närradio. U.
71. Sekretess för landskapsinformation. Fö.
72. Lokalkontor. C.
73. Transportstöd. K.
74. Skuldsaneringslag. Ju.
75. Utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. Andra året. U.

Statens offentliga utredningar 1990

Kronologisk förteckning

76. Allmän pension. S.
77. Allmän pension. Bilagor. S.
78. Allmän pension. Expertrapporter. S.

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Strömgatan 18 - Sveriges statsministerbostad. [10]
Välfärd och segregation i storstadsregionerna. [20]
Staden. [32]
Urban Challenges. [33]
Stadsregioner i Europa. [34]
Storstädernas ekonomi 1982-1996. [35]
Storstadsliv. Rika möjligheter- hårda villkor. [36]
Demokrati och makt i Sverige. [44]

Justitiedepartementet

Meddelarrätt. [12]
Översyn av sjölagen 2. [13]
Översyn av upphovsrättslagstiftningen. [30]
Skärpt tillsyn - huvuddrag i en reformerad datalag. [61]
Skuldsaneringslag. [74]

Utrikesdepartementet

Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. [6]
Organisation och arbetsformer inom bilateralt utvecklingsbistånd. [17]
SIPRI 90 - om SIPRIs finansiering och arbetsformer. [69]

Försvarsdepartementet

Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. [5]
Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. [15]
Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. [26]
Personalutbildning inom totalförsvaret. [57]
Sekretess för landskapsinformation. [71]

Socialdepartementet

Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. [2]
Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. [8]
Handikapp och välfärd? - En lägesrapport . [19]
Tobakslag. [29]
Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn, del III. [48]
Allmän pension. [76]
Allmän pension. Bilagor. [77]
Allmän pension. Expertrapporter. [78]

Kommunikationsdepartementet

Transportrådet. [4]
Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. [16]
Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. [27]
Utbyte av utländska körkort. [52]
Flygplats 2000 - De svenska flygplatserna i framtiden. [55]
Transportstöd. [73]

Finansdepartementet

Långtidsutredningen 1990. [14]
Lag om folkbokföringsregister m.m. [18]
Författningsreglering av nya importrutiner m.m. [37]
Kapitalavkastningen i bytesbalansen. [45]
Särskild skatt i den finansiella sektorn. [46]
Beskattning av stipendier. [47]
Ny folkbokföringslag. [50]
Skatt på lotterier och spel. [56]
Återbetalning av mervärdeskatt till utländska företagare. [67]

Utbildningsdepartementet

En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. [3]
Lagstiftning för reklam i svensk TV. [7]
Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. [11]
Konstnärens villkor. [39]
Folkhögskolan i framtidsperspektiv. [65]
Det fria bildningsarbetet. Debattinlägg om folkbildningen och folkhögskolan i framtiden. [66]
Lokalt ledd närradio. [70]
Utvärdering av försöksverksamhet enmed treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. Andra året. [75]

Jordbruksdepartementet

Skada av vilt. [60]

Arbetsmarknadsdepartementet

Perspektiv på arbetsförmedlingen. [31]
Arbete och hälsa.[49]
Arbetslivsforskning - Inriktning, organisation, finansiering. [54]

KUNGL. BIBL. 1990-12-06 STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Bostadsdepartementet

Kostnader för fastighetsbildning m. m. [9]
Tomträttsavgäld. [23]

Industridepartementet

Företagsförvärv i svenskt näringsliv. [1]

Civildepartementet

Ny kommunallag. [24]
Konkurrensen inom livsmedelssektorn. [25]
Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. [28]
Tio år med jämställdhetslagen - utvärdering och förslag. [41]
Internationellt ungdomsutbyte. [42]
Förenklad statistikreglering; med förslag till lag om den statliga statistikframställningen. [43]
SÄPO Säkerhetspolisens arbetsmetoder, personalkontroll och meddelarfrihet. [51]
I skuggan av de stora - De mindre partiernas villkor i kommunalpolitiken. [53]
Konkurrens i inrikesflyget. [58]
Konkurrensen inom bygg/bosektorn. [62]
Svensk lönestatistik. [63]
Årlig revision i statsförvaltningen. [64]
Vad kostar ett statsbidrag? [68]
Lokalkontor. [72]

Miljö- och energidepartementet

Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen.[21]
Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. Bilagedel. [22]
Översyn av naturvårdslagen m.m. [38]
Kärnkraftsavveckling - kompetens och sysselsättning. [40]

Miljödepartementet

Sätt värde på miljön! Miljöavgifter och andra ekonomiska styrmedel. [59]

KUNGL. BIBL.
1990 -12-06
STOCKHOLM